

TECHNICKÁ UNIVERZITA VO ZVOLENE
SLOVENSKÁ LESNÍČKA A DREVÁRSKA KNIŽNICA

Odborný seminár
**60. výročie založenia Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice
pri Technickej univerzite vo Zvolene**

KNIŽNICA A JEJ MIESTO V ELEKTRONICKOM INFORMAČNOM PROSTREDÍ

12. september 2012

Organizátor: Slovenská lesníčka a drevárska knižnica pri Technickej univerzite vo Zvolene

Hlavný garant seminára:

Ing. Alena Poláčiková, SLDK pri TU vo Zvolene

doc. Dr. Ing. Jaroslav Šálka, prorektor pre vedecko-výskumnú činnosť TU vo Zvolene

Odborní garanti seminára:

PhDr. Daniela Džuganová, predsedníčka SAK

Mgr. Beáta Bellérová, PhD., SIPK pri SPU Nitra

Dátum: 12. september 2012

Seminár finančne podporili: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Slovenská asociácia knižníc, Spolok slovenských knihovníkov

KNIŽNICA A JEJ MIESTO V ELEKTRONICKOM INFORMAČNOM PROSTREDÍ

Zborník príspevkov z Odborného seminára 60. výročie založenia Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene, 12. septembra 2012

Editori: Ing. Alena Poláčiková, Michal Vetrák
Grafická úprava: Michal Vetrák
Vydavateľ: Technická univerzita vo Zvolene
Slovenská lesnícka a drevárska knižnica
Rok publikovania: 2012

Texty neprešli jazykovou úpravou. Za obsahovú a formálnu stránku zodpovedajú autori príspevkov.

Zborník vychádza iba elektronicky.

ISBN: 978-80-228-2389-0

Odborný seminár 60. výročie založenia Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene s názvom „Knižnica a jej miesto v elektronickom informačnom prostredí“ sa konal v roku, kedy si Slovenská lesnícka a drevárska knižnica pri Technickej univerzite vo Zvolene pripomenula významné jubileá:

***60 rokov Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice, 60 rokov Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene, 205 rokov vysokoškolského lesníckeho štúdia na Slovensku
a 250 rokov vysokoškolského technického štúdia na Slovensku.***

Seminár bol zameraný na výmenu skúseností pracovníkov knižníc a knižnično-informačných inštitúcií zo Slovenskej a Českej republiky poskytujúcich knižnično-informačné služby v elektronickom informačnom prostredí, získanie nových poznatkov v oblasti elektronickej komunikácie a využívania informácií vo vede a v akademickom prostredí.

OBSAH

60 ROKOV SLOVENSKEJ LESNÍCKEJ A DREVÁRSKEJ KNIŽNICE PRI TECHNICKEJ UNIVERZITE VO ZVOLENE.....	5
HISTORICKÝ KNIŽNIČNÝ FOND AKO SÚČASŤ MODERNÝCH AKADEMICKÝCH A VEDECKÝCH KNIŽNÍC.....	22
AKADEMICKÉ KNIŽNICE V DIGITÁLNO M SVETE.....	26
CENTRÁLNE REGISTRE A ICH VÝZNAM V PROCESE HODNOTENIA VÝSLEDKOV ČINNOSTI VYSOKÝCH ŠKÔL.....	30
AKADEMICKÉ KNIŽNICE A INFORMAČNÉ VZDELÁVANIE.....	38
OTEVŘENÝ PŘÍSTUP K ODBORNÝM INFORMACÍM.....	48
VÝZNAM INSTITUCIONÁLNIHO REPOSITÁŘE PRO PODPORU VĚDY A VÝZKUMU NA UTB VE ZLÍNĚ.....	60
E-KNIHY NIE SÚ LEN ČÍTAČKY.....	66
„EBSCO eBooks – SNADNÉ STUDIUM, KVALITNÍ VĚDA“	75

60 ROKOV SLOVENSKEJ LESNÍCKEJ A DREVÁRSKEJ KNIŽNICE PRI TECHNICKEJ UNIVERZITE VO ZVOLENE

Poláčiková, Alena

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica pri Technickej univerzite vo Zvolene, alena.polacikova@tuzvo.sk

Abstrakt

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica pri Technickej univerzite vo Zvolene si pripomína 60. výročie svojho založenia. Za šesťdesiat rokov existencie knižnica prešla zložitou cestou vývoja. Príspevok predstavuje stručný prehľad histórie, súčasných aktivít knižnice, zameriava sa na najdôležitejšie momenty a míľniky v jej vývoji, ale aj v súčasnosti. Približuje poslanie knižnice, fondy, knižničné služby a aktivity, projekty, do ktorých sa knižnica zapojila a ich prínos, spoluprácu s knižnicami a inštitúciami, načrtáva úlohy a vízie knižnice do budúcnosti.

Abstract

The Slovak Library of Forestry and Wood Sciences at the Technical University in Zvolen commemorates the 60th anniversary of its foundation. During the sixty years of its existence, the library has passed through a complicated way. The paper offers a short overview on the history as well as on the present activities of the library, focused on important moments and milestones in its development. It describes library's mission, collections, the most significant library services and activities, projects that the library was involved in and their contributions to library practice, cooperation with libraries and other institutions, and outlines the library's intentions for the future.

Keywords:

academic libraries, library-information services, electronic information sources, information, projects, knowledge society

Úvod

V roku 2012 si Slovenská lesnícka a drevárska knižnica pri Technickej univerzite vo Zvolene pripomína šesťdesiate výročie svojho založenia zriadením Štátnej študijnej knižnice vo Zvolene v roku 1952.

Rok 2012 je jubilejným rokom aj pre Technickú univerzitu vo Zvolene, v ktorom si pripomína: 250 rokov založenia vysokoškolského technického štúdia, zriadením Praktickej školy v Banskej Štiavnici v roku 1762, vyššieho odborného učilišťa zameraného na rozvoj technických a prírodných vied, ktorá bola v roku 1770 povýšená cisárovnou Máriou Teréziou na Banícku akadémiu; 205. výročie založenia Lesníckeho ústavu na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici, čím boli položené základy lesníckeho vysokoškolského štúdia na Slovensku a v strednej Európe; 60. výročie zriadenia Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene v roku 1952, vzniku samostatného vysokoškolského lesníckeho a drevárskeho štúdia vo Zvolene a dvadsaťte výročie vzniku Technickej univerzity vo Zvolene, premenovaním Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene v roku 1992.

Za šesťdesiat rokov existencie Slovenská lesnícka a drevárska knižnica prešla zložitou cestou vývoja. Formovanie knižnice výrazne ovplyvnili politické a ekonomické zmeny v spoločnosti, rozvoj knižnice výrazne ovplyvnili aj technologické zmeny a vývoj informačných a komunikačných technológií.

Knižnica počas svojho vývoja niekoľkokrát zmenila názov, najvýraznejšou zmenou v jej histórii bola zmena zriaďovateľa. V roku 1978 bola delimitovaná z pôsobnosti Ministerstva kultúry SSR do pôsobnosti rezortu školstva a priamej pôsobnosti Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene so všetkými právami a funkciami celoslovenskej inštitúcie.

V novodobej histórii knižnice rok 2007 bol pre Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu významným rokom, v ktorom sa začala rozsiahla rekonštrukcia vnútorných priestorov knižnice.

Príspevok chronologicky zachytáva najdôležitejšie momenty od vzniku knižnice, informuje o činnosti a aktivitách Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice v súčasnosti.

Historický vývoj knižnice

Vznik knižnice úzko súvisí so zriadením Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene. Knižnica bola zriadená na základe vládneho nariadenia č. 30/1952 Zb. o niektorých zmenách v organizácii vysokých škôl, ktoré bolo realizované Výnosom Povereníctva školstva, vied a umení v Bratislave, z 18. septembra 1952, o zriadení Štátnej študijnej knižnice vo Zvolene, vedeckého ústavu pre Banskobystrický kraj a súčasne lesníckej a drevárskej knižnice pre celé Slovensko, s platnosťou od 1. septembra 1952.

Zriadenie Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene (VŠLD) a vznik Štátnej študijnej knižnice vo Zvolene v roku 1952, boli významnými udalosťami pre formovanie vysokoškolského štúdia a vedecko-výskumnej základne pre lesné hospodárstvo a drevospracujúci priemysel na Slovensku, čím sa nadviazalo na tradíciu z 19. storočia, kedy v Banskej Štiavnici vznikla prvá Uhorská kráľovská banícka a lesnícka akadémia v strednej Európe s odbornou baníckou a lesníckou knižnicou.

Zriadenie Štátnej študijnej knižnice vo Zvolene, v roku 1954 premenovanej na Štátnu vedeckú knižnicu, malo celoslovenský význam. Úlohou knižnice bolo získavať, spracovávať a sprístupňovať literatúru zo všetkých vedných odborov, najmä z odboru lesníctva a drevárstva, napomáhať rozvoju vedy a vzdelávania v rámci špecializácie v regióne a na celom Slovensku.

Na základe rozhodnutia Ministerstva kultúry SSR, z 13. 7. 1976 a delimitačným protokolom zo dňa 28. 3. 1977, bola vykonaná delimitácia Štátnej vedeckej knižnice premenovanej na Ústrednú lesnícku a drevársku knižnicu SSR pri VŠLD vo Zvolene z pôsobnosti Ministerstva kultúry SSR do pôsobnosti rezortu Ministerstva školstva SSR s účinnosťou od 1.1.1978 pod Vysokú školu lesnícku a drevársku vo Zvolene so všetkými právami a funkciami celoslovenskej inštitúcie.

Od roku 1990 knižnica pôsobí s názvom Slovenská lesnícka a drevárska knižnica. Zákomom SNR č. 26/1992 Zb. o zmene názvu Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene bol názov vysokej školy zmenený na Technickú univerzitu vo Zvolene a v nadväznosti na to sa zmenil názov knižnice na Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu pri Technickej univerzite vo Zvolene.

Činnosť knižnice v období rokov 1952 - 2004

Hlavnými úlohami knižnice, od jej vzniku, bolo budovanie knižničných fondov a vyriešenie základných existenčných problémov – materiálnych, priestorových a personálnych. Dôležitou úlohou bolo najmä riešenie finančného zabezpečenia knižnice.

Knižnica sa v šesťdesiatych rokoch minulého storočia okrem budovania primárnych fondov, ktoré bolo aj naďalej prioritnou úlohou, začala postupne orientovať aj na budovanie sekundárnych fondov, dochádzalo k zmenám v spôsoboch nadobúdania literatúry. Nastáva pokles podielu prírastku fondov získavaných darom, z pôvodných takmer 30% sa podiel postupne znížil len na cca 10%. V roku 1967 bolo vytvorené Bibliografické oddelenie. Knižnica sa začala venovať novým činnostiam - bibliografickým a informačným – zhromažďovaniu a poskytovaniu sekundárnych informácií. Začali sa monitorovať a bibliograficky spracovávať záznamy článkov z domácich aj zahraničných lesníckych a drevárskych periodík.

Rozvoj vzdelávacej a vedecko-výskumnej činnosti v oblasti lesného hospodárstva a drevospracujúceho priemyslu dlhodobo vyvolával potrebu zmeny statusu knižnice, jej transformáciu na centrum poskytovania informácií v oblasti lesníctva a drevárstva s celoslovenskou pôsobnosťou.

Delimitácia knižnice ovplyvnila a zintenzívnila spoluprácu s vysokou školou, rozšírili sa bibliograficko-informačné služby pre pedagogických a vedeckovýskumných pracovníkov školy - vydávanie bibliografií, adresných rešerší, periodických spravodajcov a pod.

Osemdesiate roky boli v histórii knižnice veľmi významné, ovplyvnené procesom nastupujúcej automatizácie a modernizácie, dochádza aj k rozšíreniu priestorového a personálneho zabezpečenia knižnice. Knižnica sa začlenila do jednotnej sústavy VTEI v lesníctve a drevárstve, špecializácia knižnice sa vykryštalizovala a stabilizovala.

V roku 1990 sa celoslovenská pôsobnosť knižnice legislatívne upravila. Názov knižnice bol zmenený na Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu pri Vysokéj škole lesníckej a drevárskej vo Zvolene, od roku 1992 so zmenou názvu vysokej školy sa názov knižnice zmenil na Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu pri Technickej univerzite vo Zvolene.

Spolupráca s inštitúciami

Knižnica počas svojej existencie, v uplynulých rokoch, spolupracovala s mnohými výskumnými ústavmi, inštitúciami a organizáciami v rámci bývalého Československa, ale aj s mnohými zahraničnými inštitúciami.

Významnou spolupracou, ktorá začala začiatkom deväťdesiatych rokov, na základe dohôd o spolupráci s Ústavom vedecko-technických informácií pre pôdohospodárstvo v Nitre a TU vo Zvolene, SLDK začala spracovávať záznamy – *informácie o výskumných projektoch* a získala prístup k databázam na CD nosičoch. Spolupráca trvá dodnes, SLDK v zmysle zmluvy o spolupráci, od roku 2009, aktívne spolupracuje na tvorbe databázy AGRIS/CARIS FAO s Agroinštitútom a.s. v Nitre.

Knižnica intenzívne spolupracovala so Slovenskou akademickou informačnou agentúrou (SAIA) v Banskej Bystrici, v SLDK sa začali pravidelne uskutočňovať Informačné dni SAIA s predajnými výstavkami literatúry. V spolupráci s nadáciou Open Society Foundation a s podporou Amerického veľvyslanectva na Slovensku, knižnica získala granty na vybudovanie *Informačného centra životného prostredia*, zakúpenie počítačového vybavenia centra a odbornej literatúry.

V marci 1996 bolo v SLDK otvorené Informačné miesto o Rade Európy (IMoRE), pobočka Informačného a dokumentačného strediska o Rade Európy v Bratislave.

SLDK od roku 1995 nadviazala spoluprácu s Medzinárodnou organizáciou informačných špecialistov IOIS (International Organization of Information Specialists) založenou vo Washingtone. V spolupráci s Informačným a dokumentačným strediskom o Rade Európy v Bratislave a TU vo Zvolene, pripravila 4. Medzinárodnú konferenciu informačných špecialistov, ktorá sa konala v roku 1997 na Štrbskom Plese. Konferencie sa celkovo zúčastnilo 104 účastníkov, 31 zahraničných.

Automatizácia knižnice

Začiatkom deväťdesiatych rokov, jednou z hlavných úloh knižnice bolo koncepčné riešenie automatizácie a jej rozvoja.

Proces automatizácie knižnice pozitívne ovplyvnili pracovníci Ústavu výpočtovej techniky pri Technickej univerzite vo Zvolene. Na základe potrieb a konzultácií s odbornými pracovníkmi knižnice pracovníci Ústavu výpočtovej techniky v roku 1991 vyvinuli nový užívateľský softvér - akvizičný, katalogizačný modul a modul výpožičiek. Hoci nový systém bol veľkým prínosom pre knižnicu, mal aj mnohé nedostatky. K tvorbe systému sa pristupovalo individuálne, bez zohľadnenia možnosti vytvorenia jednotného univerzálneho systému, jednotlivé moduly boli izolované. Funkčné systémy nezohľadňovali výmenný formát ako jednotný komunikačný protokol, uzavretosť systému bola najvýraznejším nedostatkom - zohľadnenie nových požiadaviek si vždy vyžiadalo náročné úpravy existujúceho systému alebo tvorbu nového systému.

V roku 1994 sa sieť SLDK radikálne inovovala, boli zakúpené nové servery. Cieľom SLDK v oblasti automatizácie bola komplexná informatizácia knižnice na štandardnej európskej úrovni. V roku 1996 bol vytvorený návrh projektu *Informatizácia SLDK pri TU vo Zvolene*.

SLDK začiatkom roka 1998 vyhlásila verejnú súťaž, predmetom ktorej bola dodávka a inštalácia knižničného softvéru pre komplexnú automatizáciu knižnično-informačných činností v SLDK. Víťazom súťaže, na základe špecifikácie, sa stala firma Cosmotron Systems, s. r.o. a systém Rapid Library - integrovaný knižnično-informačný multiužívateľský on-line systém, s možnosťou pripojenia na sieť TU vo Zvolene a SANET/INTERNET, umožňujúci výmenu údajov a spoluprácu v rámci knižníc na Slovensku, dodržiavajúci odporúčané európske knihovnícke štandardy. Dôležitým kritériom pri výbere bola kompletnosť všetkých modulov, zohľadnenie finančných požiadaviek a časová reálnosť implementácie.

Projektová činnosť, medzinárodné projekty

Rok 1998 bol aj rokom, v ktorom sa v SLDK začal realizovať projekt automatizácie knižnično-informačných činností SLDK.

V rokoch 1998 - 2000 SLDK sa v spolupráci s Univerzitnou knižnicou Technickej univerzity v Košiciach zapojila a realizovala projekt ProLIB (Professional Development Programme for Librarians) v rámci medzinárodných projektov Európskej únie TEMPUS/Phare.

Hlavným cieľom projektu bola podpora kontinuálneho vzdelávania pracovníkov knižníc na Slovensku – vypracovanie 6 osnov kurzov pre ďalšie vzdelávanie pracovníkov knižníc na Slovensku v spolupráci so zahraničnými partnermi projektu a zriadenie výučbových centier pre vzdelávanie pracovníkov knižníc a ich vybavenie výpočtovou technikou v Univerzitnej knižnici TU Košice a v SLDK pri TU vo Zvolene, v ktorých sa súbežne realizovali projektové aktivity - výučba a následné dištančné vzdelávanie účastníkov kurzov. Súčasťou projektových aktivít bola aj jazyková príprava najúspešnejších účastníkov kurzov a zahraničné mobility - dvojtyždenné stáže v knižniciach a inštitúciách u partnerov projektu pre tvorcov, lektorov kurzov a účastníkov kurzov.

Kurzy vytvorené v rámci projektu ProLIB boli akreditované Ministerstvom školstva SR, realizácia pilotného modelu kurzov prebiehala v troch etapách pre pracovníkov rôznych typov knižníc v rámci Slovenska. Kurzy obsahovým zameraním a technológiou dištančného vzdelávania boli jedinečné, predstavovali profesionálne mimoškolské vzdelávanie riadiacich a odborných pracovníkov knižníc na Slovensku.

Projekt ProLIB bol nadčasový a bol veľkým prínosom nielen pre SLDK, ale aj odbornú knihovnícku komunitu v rámci celého Slovenska, presahoval aktivity dvoch zúčastnených knižníc. Projekt položil základy ďalších projektových aktivít nasledujúcich období v SLDK, aj v iných knižniciach. Do projektu boli zapojení mnohí pracovníci SLDK, aktívne sa podieľali na realizácii projektových aktivít z hľadiska prípravy, tvorby aj absolvovania vzdelávacích aktivít.

Po ukončení projektu sa výrazne zlepšilo technické zabezpečenie aj kvalita poskytovaných služieb, najväčší prínos projektu bol najmä v oblasti ľudských zdrojov. V nadväznosti na ukončený pilotný projekt boli realizované projekty EduLIB, v rámci programu Network Library Program organizovaného Open Society Institute Budapest, zahraničný študijný pobyt v University of Illinois, Urbana-Champaign, USA a ďalšie projektové aktivity v rámci spolupráce s Nadáciou Otvorenej spoločnosti v Bratislave.

Združenie informačných špecialistov na podporu vedy Pro Scientia

SLDK začala spolupracovať v rámci projektu Pro Scientia, združenia informačných špecialistov na podporu vedy na Slovensku, do projektu bola zaradená vďaka dlhoročným skúsenostiam so spracovávaním publikačnej činnosti pracovníkov TU vo Zvolene. SLDK sa aktívne zapájala do činnosti združenia, bola aj členom výboru ProScientia. Účasť v rámci združenia bola veľkým prínosom pre SLDK najmä z hľadiska metodologickej činnosti pri spracovávaní publikačnej činnosti.

Konferencia 2002

V roku 2002 sa pri príležitosti 50. výročia založenia knižnice konala konferencia s názvom „Knižnica európskeho štandardu“. Konferencie sa zúčastnilo vyše sto pracovníkov knižníc a informačných inštitúcií zo Slovenska, Českej republiky a Maďarska. V rámci programových blokov: Knižnica v zrkadle času, Ďalšie vzdelávanie knihovníkov, Elektronické zdroje, Internet v knižnici, Moderné informačné technológie, Elektronické publikovanie, Digitalizácia, archivácia a ochrana elektronických zdrojov, odznelo 23 príspevkov, z ktorých bol zostavený elektronický zborník. Pri príležitosti výročia bola vydaná publikácia *Slovenská lesnícka a drevárska knižnica 1952-2002*, približujúca históriu a súčasnosť knižnice. Výstava s názvom *Od inkunábuly k databáze*, inštalovaná v priestoroch Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene, bola ilustráciou historických fondov, ale aj súčasných služieb knižnice.

Obdobie na konci deväťdesiatych rokov bolo obdobím pozitívnych zmien pre knižnicu. Celospoločenské zmeny, transformácia, ktorou prechádzali všetky oblasti, mala silný dopad aj na oblasť knihovníctva a knižnično-informačných služieb. Vplyvom ekonomických a najmä

technologických zmien, v roku 2001, dochádza k reštrukturalizácii a reorganizácii knižnice a k zmene organizačnej štruktúry, k zlúčeniu oddelení a vytvoreniu Knižničného a Informačného centra.

Rozvoj informačných technológií spôsobil výraznú zmenu v postavení knižníc. Knižnice na prelome tisícročí začali reagovať na nové podmienky, postupne sa prispôbovať potrebám svojich používateľov. Limitujúcim faktorom pre SLDK sa stali finančné problémy a najmä priestorové podmienky, ktoré pre knižnicu neboli optimálne vytvorené ani po päťdesiatich rokoch od jej vzniku. Hoci prínos z projektov Európskej únie v oblasti informačných technológií bol značný, knižnica pociťovala akútnu potrebu zmeny dispozičného riešenia, ktorú bolo možné realizovať len radikálnou rekonštrukciou interiérov knižnice.

Súčasnosť

Činnosť SLDK v rokoch 2004 – 2012

V novodobej histórii knižnice rok 2007 bol významným rokom pre Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu. Slovenská lesnícka a drevárska knižnica pri príležitosti významných jubileí, 55. výročia založenia knižnice v spolupráci so Slovenskou asociáciou knižníc, ktorá si pripomenula 15. výročie založenia, zorganizovala medzinárodný odborný seminár s názvom **Elektronické služby v znalostnej spoločnosti**. Seminár sa konal dňa 12. septembra 2007 vo Zvolene, tematicky bol zameraný na poskytovanie a využívanie elektronických služieb v knižniciach. Cieľom seminára bola výmena skúseností knižnično-informačných pracovníkov zo Slovenskej a Českej republiky.

Na seminári sa zúčastnili aj predstavitelia Ministerstva školstva SR. Seminára sa zúčastnilo viac ako 70 účastníkov knižníc, medzi pozvanými hosťami boli aj účastníci z Českej republiky, bývalí riaditelia SLDK: Mgr. Ján Daniel, Ing. Ľubica Ludvíghová, Ing. Elena Žihlavníková. Na seminári odzneli príspevky zamerané na jubileá organizujúcich inštitúcií, informačné vzdelávanie na vysokých školách na Slovensku a v Českej republike, úlohy Asociácie knižníc vysokých škôl v Českej republike, nové trendy v poskytovaní elektronických služieb knižníc, lokálne archívy elektronických dokumentov, informačné zdroje z pohľadu používateľa, štandardy webových stránok, informačnú podporu vedy a výskumu. Z príspevkov bol zostavený elektronický zborník.

Rok 2007 bol pre Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu významným najmä v oblasti projektovej činnosti. Po viac ako trojročnej príprave, v rámci projektového zámeru, Technická univerzita vo Zvolene v roku 2007 podpísala zmluvu o spolupráci so Slovenskou národnou knižnicou v Martine, v rámci národného projektu s názvom *Vytvorenie siete s informačným prepojením vedeckých, akademických a špeciálnych knižníc vrátane ich modernizácie*, finančne podporeného zo Štrukturálnych fondov EÚ. Pre Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu bol rok 2007 rokom, v ktorom sa začala rozsiahla rekonštrukcia vnútorných priestorov. Prínos projektu a rekonštrukcie bol veľký, priniesol novú kvalitu poskytovaných služieb.

Poslanie knižnice

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica (SLDK) je v súčasnosti akademickou knižnicou Technickej univerzity vo Zvolene, v zmysle zákona č. 183/2000 Z. z. o knižniciach plní aj funkciu špecializovanej vedeckej knižnice pre prácu s lesníckou a drevárskou literatúrou v Slovenskej republike.

Poslaním knižnice je sprostredkovať slobodný prístup k informáciám pedagogickým, vedecko-výskumným pracovníkom, študentom, doktorandom a ostatným pracovníkom Technickej univerzity vo Zvolene, inštitúciám, odbornej verejnosti a občanom v Slovenskej republike a v zahraničí, podporovať vzdelávaciu a vedeckovýskumnú činnosť Technickej univerzity vo Zvolene a možnosti celoživotného vzdelávania. Knižnica pri plnení poslania spolupracuje s domácimi a zahraničnými knižnicami, vysokými školami a odbornými inštitúciami.

Fond knižnice

Fond knižnice obsahuje viac ako 363 tisíc knižničných jednotiek odbornej monografickej, časopiseckej a špeciálnej literatúry - normy, záverečné a kvalifikačné práce a i., z oblasti lesníctva,

drevárstva, ekológie, environmentálnej a výrobnjej techniky, ekonomiky, manažmentu, marketingu, dizajnu, požiarnej ochrany, literatúry z oblasti prírodných a spoločenských vied a ďalších vedných disciplín. Odborný fond SLDK sa priebežne dopĺňa v súlade s tematickým zameraním Technickej univerzity vo Zvolene.

Knižnica sprístupňuje 222 titulov odborných periodík v tlačenej forme, z toho 130 zahraničných a periodiká v elektronickej podobe prostredníctvom plnotextových a abstraktových databáz, ktoré má k dispozícii. Knižničný fond SLDK dopĺňa aj formou výmeny publikácií, vďaka spolupráci so zahraničnými a domácimi partnermi.

Výmena publikácií

SLDK má v súčasnosti viac ako 100 aktívnych partnerov z rôznych krajín. Spolupracuje najmä s knižnicami vysokých škôl, vedeckých a výskumných ústavov so zameraním na lesníctvo, ekológiu a environmentalistiku, prírodné vedy, drevárstvo a strojárstvo. Výmenným partnerom pravidelne zasiela periodiká Technickej univerzity vo Zvolene Acta Facultatis Forestalis Zvolen, Acta Facultatis Xylologiae Zvolen, Acta Facultatis Ecologiae a Acta Facultatis Technicae, ktoré slúžia nielen ako protihodnota za získavané dokumenty, ale tiež ako prezentácia publikačnej činnosti pracovníkov univerzity na rôznych fórach doma a najmä v zahraničí. SLDK ročne získava do fondu viac ako 60 titulov odborných periodík.

Historický knižničný fond

Fond knižnice vznikol postupne. Knižnica prešla mnohými zmenami a transformáciami, tak ako sa menil a formoval aj jej zriaďovateľ. Pohyby knižníc a ich fondov v čase, keď knižnica vznikala, v 50. rokoch 20. storočia, ovplyvnili pestrosť historickej časti zbierky.

Základ staršej časti fondu Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene tvoria knižničné zbierky bývalej Ústrednej pôdohospodárskej knižnice v Košiciach. Do fondu knižnice boli účelovo prevezené knižné dokumenty z viacerých knižníc Banskobystrického kraja, aktuálne odborné tituly z knižnice riaditeľstva štátnych lesov v Banskej Bystrici, ale aj odborné tlače Evanjelického lýcea v Banskej Bystrici a zväzky z Čaplovičovej knižnice.

Zloženie fondu z chronologického aspektu je zaujímavé a zodpovedá netradičnej forme budovania zbierky. Najvzácnejšou tlačou historickej časti fondu je (prvotlač) inkunábula z pätnásteho storočia: *Dictionarium graecum copiosissimum secundum ordinem alphabeti cum interpretatione latina ... Venetiis in aedibus Aldi Manutii, Romani Decembri mense M.III.D.*, v roku 2002 vyhlásená za historický knižničný dokument a zapísaná do ústrednej evidencie pod číslom MK 5275/2001-400.

Starší fond obsahuje dokumenty vydané a vytlačené v 18., 19. a na začiatku 20. storočia, tematická skladba fondu je veľmi pestrá. Nosnou časťou fondu sú diela z lesníctva a drevárstva, ale zastúpené sú aj oblasti astronómia, teológia, filozofia, geológia, hospodárstvo, jazykoveda a klasická filológia, slovenská i európska literatúra, umenie, ale aj periodická tlač. Nesmierne významné sú tlače, rukopisy a niektoré diela Jána Čaploviča (1780 – 1847), advokáta, publicistu a etnografa.

V roku 1997 bola pracovníkmi Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici vykonaná analytická sonda do fondov, na základe ktorej bolo zaznamenaných 692 knižničných jednotiek (vrátane príväzkov a prítlačkov).

Analýzou obsahu a stavu historickej zbierky historického knižničného fondu Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene, ktorú vypracoval Odbor správy historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov Slovenskej republiky v Slovenskej národnej knižnici v Martine v roku 2008 bolo potvrdené, že fond obsahuje pozoruhodný počet starších titulov, ktoré z typografického, ale aj obsahového hľadiska spĺňajú kritériá pre označenie dokumentov *historický knižničný fond*.

Činnosti a aktivity knižnice

Činnosti a aktivity SLDK sú zamerané na efektívnu podporu výučbového procesu a vedeckovýskumnej činnosti Technickej univerzity vo Zvolene a plnenie úloh vyplývajúcich z funkcie špecializovanej vedeckej knižnice s celoslovenskou pôsobnosťou.

K prioritným úlohám SLDK patrí komplex činností a aktivít:

- budovanie, rozširovanie a ochrana fondu odbornej domácej a zahraničnej literatúry v súlade so špecializáciou knižnice,
- sprístupňovanie externých elektronických informačných zdrojov,
- tvorba a sprístupňovanie odborných databáz SLDK,
- evidencia a registrácia publikačnej činnosti, tvorba Databázy evidencie publikačnej činnosti a aktivít (EPCA) obsahujúcej citačný index a priebežné dopĺňanie databázy EPCA citáciami postupne preberanými aj z citačných databáz WOS a SCOPUS,
- poskytovanie všetkých druhov knižnično-informačných služieb,
- informačné vzdelávanie študentov Technickej univerzity vo Zvolene - informačné semináre pre študentov, odborné prezentácie a prednášky v oblasti využívania elektronických informačných zdrojov a knižnično-informačných služieb SLDK,
- metodická činnosť
- činnosti zamerané na rozvoj pracoviska - projektová činnosť, informačná podpora súvisiaca so zabezpečovaním informačného systému a informačných technológií,
- marketingové činnosti a aktivity, organizovanie odborných podujatí, spolupráca s knižnicami a inštitúciami a ďalšie činnosti knižnice.

Podpora výučbového procesu a vedeckovýskumnej činnosti

Akvizícia odbornej literatúry

Doplňovanie knižničných fondov, odbornej periodickej literatúry, normalizačnej literatúry a elektronických informačných zdrojov sa uskutočňuje priebežne, v súlade so zameraním a špecializáciou knižnice a vychádza z požiadaviek a potrieb pracovníkov a študentov Technickej univerzity s orientáciou na jednotlivé študijné odbory. SLDK zabezpečuje aj nákup kníh pre riešiteľov grantových úloh z grantových prostriedkov TU vo Zvolene. Zakúpená literatúra je po spracovaní dislokovaná v čiastkových knižniciach jednotlivých katedier Technickej univerzity.

Prístup k elektronickým informačným zdrojom

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica podporuje vedeckovýskumný proces na univerzite aj sprostredkovaním prístupu k elektronickým informačným zdrojom.

Dlhodobou prioritnou úlohou SLDK je neustále rozširovať možnosti prístupu k elektronickým informačným zdrojom, zabezpečovať online prístup k plnotextovým databázam. SLDK ponuku elektronických informačných zdrojov priebežne aktualizuje a dopĺňa aj dočasnými bezplatnými vstupmi do databáz.

Od roku 2009, v rámci projektu *Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku: prístup k elektronickým informačným zdrojom na Slovensku* (NISPEZ), finančne podporeného z prostriedkov EÚ, Technická univerzita vo Zvolene, prostredníctvom Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice získala online prístup k informačným zdrojom: Web of Knowledge - WEB of Science with Conference Proceedings, Current Contents Connect, Essential Science Indicators, SCOPUS, Science Direct, SPRINGER Link, ProQuest Central, Knovel, WileyOnline Library a umeleckých databáz: Gale Virtual Reference Library: Art a Art Museum Image Gallery. Od januára 2012 bol v rámci NISPEZ rozšírený prístup do databázy Web of Knowledge, Medline. Projekt NISPEZ bude ukončený v prvom polroku 2014.

V rámci národného projektu EÚ *Informácie pre inovácie*, Technická univerzita vo Zvolene, prostredníctvom SLDK, od roku 2009, využíva pre používateľov vzdialený prístup k databázam prostredníctvom vyhľadávacieho nástroja NAVIGA.

Od roku 2010 SLDK umožnila používateľom využívať aj vzdialený prístup k externým elektronickým informačným zdrojom prostredníctvom online katalógu IPAC-u, prístupnom prostredníctvom web stránky SLDK.

Používatelia SLDK majú prístup aj k databáze EBSCO, kontinuálne, z finančných prostriedkov TU vo Zvolene, SLDK zabezpečuje prístup k databázam CAB Abstracts, od roku 2011 k databáze JSTOR, kolekci Ecology&Botany.

Budovanie odborných báz dát SLDK

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica je jediné pracovisko na Slovensku, ktoré buduje odborné bázy dát vedecko-technických informácií so zameraním na oblasť lesníctva, drevárstva, ekológie, environmentálnej a výrobnjej techniky z domácej a zahraničnej odbornej literatúry, monitoruje a spracováva aj problematiku súvisiacich vedných odborov.

Databáza dokumentov SLDK obsahuje bibliografické záznamy elektronicky spracovaného knižného fondu SLDK, spracované periodiká a články z odbornej domácej a zahraničnej periodickej aj neperiodickej literatúry. SLDK buduje aj Databázu publikačnej činnosti pracovníkov Technickej univerzity vo Zvolene s citačným indexom a Databázu autorít SLDK. Uvedené databázy sú prístupné prostredníctvom online katalógu SLDK.

Stav databáz SLDK v roku 2011

Databáza dokumentov

(knihy, články, periodiká) SLDK:

Počet titulov:	189 336
z toho články	73 691
Počet exemplárov:	137 250
Databáza EPCA SLDK	29 729
Databáza autorít SLDK	118 356
Databáza používateľov SLDK	19 750
Počet záznamov v databázach spolu:	494 421

Databáza AGRIS za roky 1996 - 2011

Stav v databáze AGRIS : **1.517**

Evidencia a registrácia publikačnej činnosti, tvorba Databázy EPCA

Spracovávanie publikačnej činnosti v akademických knižniciach je úlohou, ktorá vyplýva zo zákona č. 183/2000 Z. z. o knižniciach.

Túto úlohu začala Slovenská lesnícka a drevárska knižnica vykonávať už oveľa skôr, so spracovávaním publikačnej činnosti začala v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. SLDK priebežne registruje a spracováva publikačnú činnosť pracovníkov Technickej univerzity vo Zvolene, v súlade s platnou Smernicou č. 13/2008-R o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov Ministerstva školstva SR, buduje databázu EPCA obsahujúcu citačný index, zostavuje Bibliografie publikačnej činnosti pracovníkov TU vo Zvolene a sprístupňuje ich na web stránke SLDK.

Registrácia a kategorizácia publikačnej činnosti pracovníkov Technickej univerzity vo Zvolene je jedna z kľúčových činností SLDK. Publikačná činnosť pracovníkov Technickej univerzity vo Zvolene je v zmysle Smernice priebežne registrovaná a evidovaná v knižnično-informačnom systéme Advanced Rapid Library.

Od roku 2007 povinnosťou vysokých škôl a univerzít v rámci Slovenska, v súlade s požiadavkami Ministerstva školstva SR, je zasielanie spracovaných záznamov publikačnej činnosti z lokálnych databáz jednotlivých vysokých škôl a univerzít do Centrálného registra evidencie publikačnej činnosti SR podľa stanoveného harmonogramu v dávkovom režime.

História spracovania publikačnej činnosti

Evidencia publikačnej činnosti na pôde Technickej univerzity má dlhodobú tradíciu. Počiatky spracovávaní sa datujú od roku 1952. Iniciátorom a prvým editorom publikačnej činnosti bol profesor Šmelko, ktorý zostavil prvú Bibliografiu publikačnej činnosti Lesníckej fakulty za roky 1952-1966. Bibliografiu za Drevársku fakultu Vysoké školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene zostavil profesor Sivák.

Pracovníci Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice, vtedajšej Štátnej vedeckej knižnice, v Bibliografickom oddelení, neskôr v Oddelení vedeckých informácií, začali vydávať Bibliografiu Lesníckej a Drevárskej fakulty za päťročné časové obdobie. Boli spracované Bibliografie Lesníckej a Drevárskej fakulty VŠLD za roky 1971-1976, čím sa nadviazalo na tradíciu, ktorá začala na univerzite v roku 1952. Od roku 1991 sa začala spracovávať bibliografia publikačnej činnosti s ročnou periodicitou za jednotlivé fakulty, ale aj za celú univerzitu. V tlačenej forme bola vydávaná až do roku 2004, od roku 1999 sú bibliografie publikačnej činnosti pracovníkov TU vo Zvolene publikované elektronicky na web stránke SLDK s prekladmi názvov a deskriptorov v anglickom jazyku.

Knižnično-informačné služby

Knižnično-informačné činnosti a služby sú plne automatizované. SLDK využíva knižnično-informačný systém Advanced Rapid Library, integrovaný s elektronickou ochranou fondu.

SLDK poskytuje knižnično-informačné služby pedagogickým, vedecko-výskumným pracovníkom, študentom a doktorandom Technickej univerzity a ďalším používateľom. V špecializovaných študovniach sprístupňuje dokumenty a informácie z vlastných knižničných fondov a vonkajších informačných zdrojov.

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica zabezpečuje odborné knižnično-informačné služby v priestoroch Knižničného centra a v študovniach Informačného centra. Výpožičné služby prezenčné aj absenčné, rezervácie vypožičaných informačných prameňov zabezpečuje prostredníctvom klasických katalógov a online katalógov IPAC-ov (Internet Public Access Catalogue).

Knižničné centrum zabezpečuje poskytovanie absenčných výpožičných služieb, medziknižničnú výpožičnú službu, medzinárodnú medziknižničnú výpožičnú službu a službu elektronického dodávania dokumentov SUBITO.

Knižnica formou rešerší sprístupňuje špecializované odborné online bibliografické bázy dát budované v SLDK, jedine v rámci SR, so zameraním na problematiku lesníctva, drevárstva, ekológie, environmentálnej a výrobnéj techniky a ďalších príbuzných odborov, výstupy z databázy publikačnej činnosti a citačného indexu pracovníkov TU vo Zvolene pre potreby hodnotenia fakúlt a procesu akreditácie.

Knižnica poskytuje aj reprografické a kníhviazačské služby - vyhotovovanie reprografických kópií z materiálov nachádzajúcich sa v SLDK v súlade so Zákom o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom, skenovanie častí dokumentov z fondu knižnice.

Študovne Informačného centra

V rámci Informačného centra SLDK sa nachádzajú:

Študovne odbornej literatúry, Informačno-vedecké centrum, Študovňa internetu a novo vzniknuté Samovzdelávacie centrum s odbornou cudzojazyčnou literatúrou.

Študovne odbornej literatúry sprístupňujú dostupnú odbornú literatúru na prezenčné štúdium, Študovňa internetu je priebežne využívaná študentmi vysokých škôl, pracovníkmi Technickej univerzity vo Zvolene a inými používateľmi.

Študovňa Informačno-vedeckého centra SLDK sprístupňuje odborné informácie prostredníctvom online katalógu knižnice a externých elektronických informačných zdrojov.

Informačno-vedecké centrum umožňuje využívanie profesionálnych grafických programov a špeciálnych softvérov, priebežne je využívané najmä študentmi Drevárskej fakulty a Fakulty environmentálnej a výrobnéj techniky, využívajúcimi prácu v programe ProENGINEER.

Používatelia majú prístup aj k odborným audiovizuálnym materiálom a jazykovým kurzom na výučbu cudzích jazykov. Záujem o vzdelávacie aktivity v Informačno-vedeckom centre majú aj študenti Fakulty ekológie a environmentalistiky. Informačno-vedecké centrum je priebežne využívané aj na vzdelávacie účely pre vonkajších používateľov.

V Informačno-vedeckom centre sa priebežne uskutočňujú rôzne odborné podujatia, prednášky, semináre, odborné prezentácie elektronických informačných zdrojov. V roku 2011 bolo celkovo realizovaných 47 vzdelávacích, kultúrno-spoločenských a odborných podujatí.

V spolupráci s pedagogickými a vedeckovýskumnými pracovníkmi fakúlt TU vo Zvolene a ďalšími spolupracujúcimi organizáciami a inštitúciami – Ministerstvom životného prostredia SR v Bratislave, Slovenskou agentúrou životného prostredia, Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici, Archeologickým ústavom SAV, spoločnosťou Rondel, pracovníkmi Štátnej ochrany prírody SR, boli organizované zaujímavé odborné prednášky a podujatia, ktoré sa stretli s pozitívnym ohlasom zúčastnených.

V roku 2011 bolo v priestoroch Informačného centra SLDK sprístupnené **Samovzdelávacie jazykové centrum s odbornou cudzojazyčnou literatúrou**, vybudované v spolupráci s Ústavom cudzích jazykov v rámci celouniverzitného projektu *Vytvorenie študijných programov vo svetovom jazyku a podpora výučby cudzích jazykov na TU vo Zvolene, Aktivita 2.1 Vytvorenie samovzdelávacieho centra so zameraním na individuálne štúdium cudzích jazykov*.

Informačné vzdelávanie

V súlade so schváleným Dlhodobým zámerom Technickej univerzity vo Zvolene na roky 2011 – 2016 je jednou z úloh v oblasti informačného vzdelávania študentov efektívna informačná podpora výučbového procesu - systematické informačné vzdelávanie študentov všetkých foriem štúdia na univerzite – podpora zavedenia informačného vzdelávania do študijných plánov vysokoškolského vzdelávania.

Písomný materiál „Návrh koncepcie obsahu informačného vzdelávania študentov TU vo Zvolene, zdôvodnenie potreby zavedenia informačného vzdelávania do študijných programov študentov 1. a 2. ročníkov“ predložila SLDK vedeniu Technickej univerzity vo Zvolene. Návrh koncepcie bol schválený vedením TU vo Zvolene dňa 13. júna 2011.

SLDK pre študentov Lesníckej fakulty a Fakulty ekológie a environmentalistiky TU vo Zvolene v akademickom roku 2011/2012, v zimnom semestri, podľa časového harmonogramu začala v rámci informačného vzdelávania realizovať pre študentov prvých ročníkov LF a FEE informačné semináre. Snahou SLDK je, v súlade so schválenou koncepciou, realizovať informačné semináre pre študentov prvých ročníkov všetkých fakúlt TU vo Zvolene.

Potreba vytvorenia koncepcie informačného vzdelávania vychádzala z prieskumov informačnej gramotnosti študentov slovenských vysokých škôl, realizovaných v rokoch 2007 a 2009 Slovenskou asociáciou knižníc, do ktorých sa TU, prostredníctvom SLDK, zapojila.

Cieľom koncepcie informačného vzdelávania, v rámci formálneho vzdelávania na vysokých školách, je pripraviť informačne gramotných absolventov vysokoškolského štúdia. Koncepcné riešenie informačného vzdelávania by sa malo stať súčasťou predmetu, ktorý absolvujú všetci študenti v závislosti od podmienok danej vysokej školy.

Informačné semináre SAIA

Technická univerzita vo Zvolene prostredníctvom SLDK od roku 2006 - 2012 aktívne spolupracovala s pobočkou Slovenskej akademickej informačnej agentúry (SAIA) v Banskej Bystrici, nadviazala na spoluprácu s akademicou informačnou agentúrou z deväťdesiatych rokov. Informačné stretnutia SAIA o možnostiach štúdia v zahraničí, informácie o programoch a predkladaní žiadostí študentov, doktorandov, pedagogických a vedecko-výskumných pracovníkov Technickej univerzity vo Zvolene, aj študentov iných vysokých a stredných škôl boli uskutočňované kontinuálne.

V priebehu rokov 2006 – 2012 sa uskutočnilo 33 odborných prednášok a konzultačných stretnutí individuálnych aj skupinových, zameraných na možnosť využitia poskytovaných mobilit v rámci zahraničných študijných programov. Informačné stretnutia SAIA, ktorých sa zúčastňovali študenti všetkých foriem štúdia Technickej univerzity vo Zvolene a vedeckovýskumní pracovníci, prispievali k zvyšovaniu účasti mobilit TU na zahraničných programoch. Aktívna spolupráca s pobočkou SAIA v Banskej Bystrici bola prínosom pre Technickú univerzitu vo Zvolene.

Informačné miesto o Rade Európy

V roku 1995 bolo na základe zmluvy o spolupráci, uzatvorenej medzi Informačným a dokumentačným strediskom o Rade Európy v Bratislave (neskôr Informačnou kanceláriou Rady

Európy v Bratislave) a Slovenskou lesníckou a drevárskou knižnicou pri TU vo Zvolene, vytvorené Informačné miesto o Rade Európy vo Zvolene. Na základe zmluvy zriadila SLDK vo svojich priestoroch študovňu, vybavenú dokumentmi a materiálmi Rady Európy.

Hlavným poslaním Informačného miesta, od jeho vzniku, bolo poskytovať a šíriť informácie týkajúce sa činnosti Rady Európy. Za 17 rokov svojej existencie Informačné miesto uskutočnilo niekoľko zaujímavých podujatí a stretnutí pre študentov a pracovníkov Technickej univerzity vo Zvolene, študentov stredných škôl a verejnosť vo forme prednášok, seminárov, výstav a odborných konzultácií, bezplatné právne poradenstvo a ďalšie aktivity. Pôsobenie Informačného miesta v SLDK vo Zvolene v súčasnosti spočíva najmä v poskytovaní rešeršných, výpožičných a konzultačných služieb.

Napriek skutočnosti, že Informačná kancelária Rady Európy v Bratislave ukončila svoju činnosť ako externá jednotka organizácie k 31. decembru 2010 a fond knižnice prevzalo Informačné centrum Úradu vlády SR, Informačné miesto o Rade Európy v SLDK vo Zvolene naďalej zhromažďuje, eviduje a sprístupňuje materiály a informácie, týkajúce sa činnosti a aktivít Rady Európy. Vzhľadom na špecializáciu Technickej univerzity vo Zvolene sa akvizičná politika pri budovaní fondu Informačného miesta vo Zvolene vždy zameriavala, okrem získavania základných dokumentov zo všetkých oblastí pôsobenia Rady Európy, najmä na získavanie dokumentov a materiálov z oblasti životného prostredia. V posledných rokoch, významnou aktivitou SLDK v spolupráci s Informačnou kanceláriou Rady Európy v Bratislave boli Informačné dni a prednáškové dopoludnia venované Európskemu dohovoru o krajine (EDoK), organizované v spolupráci s Ministerstvom životného prostredia, Slovenskou agentúrou životného prostredia v Banskej Bystrici a Fakultou ekológie a environmentalistiky pri Technickej univerzite vo Zvolene. Informačné dni EDoK majú už svoju tradíciu, v roku 2012 sa uskutočnil štvrtý ročník.

Projektová činnosť a jej prínos pre SLDK

Rekonštrukcia SLDK

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica pri Technickej univerzite vo Zvolene sa počas uplynulých rokov aktívne zapájala a priebežne sa aj naďalej zapája do projektovej činnosti. Z rôznych zdrojov získala finančné prostriedky na rekonštrukciu a modernizáciu knižnice, interiérové, technologické a technické vybavenie, rozvoj a skvalitnenie knižnično-informačných služieb, rozšírenie akvizičného procesu.

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica bola v priebehu rokov 2007 - 2008 zrekonštruovaná s finančnou podporou Európskej únie v rámci národného projektu s názvom *Vytvorenie siete s informačným prepojením vedeckých, akademických a špeciálnych knižníc vrátane ich modernizácie*, pracovný názov projektu - *Informácie pre inovácie*, žiadateľom ktorého bola Slovenská národná knižnica v Martine. Technická univerzita vo Zvolene bola jedným zo spoluriešiteľov národného projektu.

Projektový zámer pre čerpanie prostriedkov zo Štrukturálnych fondov Európskeho regionálneho rozvojového fondu (ERDF) bol predložený na Národnú agentúru pre rozvoj malého a stredného podnikania dvakrát, v apríli a v decembri 2005.

Projektový zámer bol predložený v rámci Sektorového operačného programu Ministerstva hospodárstva SR - Priemysel a služby na programové obdobie 2004 -2006, v rámci priority 1. Rast konkurencieschopnosti priemyslu a služieb s využitím rozvoja domáceho rastového potenciálu, v rámci opatrenia 1.2 Podpora budovania a rekonštrukcie infraštruktúry, ako individuálny projekt prepojenia informácií medzi Slovenskou národnou knižnicou v Martine a 10-timi vybranými knižnicami v Slovenskej republike a podnikateľskými subjektmi.

Cieľom národného projektu bolo prepojenie potenciálu vedy a výskumu s podnikateľskou praxou, prostredníctvom siete vedeckých, akademických, a špeciálnych knižníc.

Zmluva o poskytnutí nenávratného finančného podielu bola podpísaná medzi poskytovateľom, Ministerstvom hospodárstva SR a žiadateľom projektu, Slovenskou národnou knižnicou, v apríli 2007. Následne bola podpísaná zmluva o spolupráci medzi žiadateľom projektu a Technickou univerzitou vo Zvolene s termínom ukončenia projektu - november 2008. Rozpočet národného

projektu činil 240 mil. Sk, vyčerpaný nenávratný finančný podiel pre podprojekt Technickú univerzitu vo Zvolene, Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu, bol vo výške 21 mil. 107 tis. Sk. Technická univerzita vo Zvolene počas realizácie projektu prispela sumou 6 195 000,- Sk.

V rámci projektu boli realizované rozsiahle stavebné práce, ktoré začali v novembri 2007 a boli ukončené kolaudáciou vnútorných priestorov SLDK, v júli 2008.

Okrem rozsiahlych stavebných úprav v budove SLDK bolo realizované interiérové vybavenie študovni v hodnote 5 mil. Sk vrátane inštalácie špecializovaného mobilného knižničného regálového systému do skladovacích priestorov, technické a technologické vybavenie v celkovej hodnote 6 mil. Sk.

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica počas rozsiahlej rekonštrukcie budovy SLDK, jej prvej etapy, od novembra 2007 až do znovuoživenia knižnice a spustenia rutínnej prevádzky, do októbra 2008, vykonávala svoju činnosť vo vzťahu k verejnosti v obmedzenom rozsahu, v provizórnych podmienkach. V areáli budovy SLDK boli realizované stavebné úpravy prevádzkových, skladových aj suterénnych priestorov, stavebné úpravy vstupov do budovy vrátane vstupu pre imobilné osoby, dispozičné úpravy vnútorných priestorov, rekonštrukcia elektroinštalácie, vodovodných rozvodov, sociálnych zariadení, nová štruktúrovaná kabeľáž.

Po ukončení prvej etapy stavebných prác v budove SLDK, v rámci národného projektu finančne podporeného zo štrukturálnych fondov Európskej únie, nasledovala druhá etapa, ktorá bola ukončená začiatkom roku 2009. V rámci druhej etapy boli rekonštruované kancelárske priestory SLDK.

Rekonštrukcia budovy SLDK bola najväčšia investičná akcia Technickej univerzity vo Zvolene za posledné obdobie, okrem spoluúčasti univerzity boli použité aj finančné prostriedky z iných zdrojov.

Prínosy z projektovej činnosti v knižnično-informačných službách SLDK

Po úspešnej realizácii národného projektu EÚ s názvom *Vytvorenie siete s informačným prepojením vedeckých, akademických a špeciálnych knižníc vrátane ich modernizácie*, ukončeného v roku 2008, boli vytvorené vhodné podmienky na poskytovanie služieb širšiemu okruhu používateľov nielen z akademického prostredia, ale aj používateľom z oblasti výrobnéj a podnikateľskej sféry v rámci mesta a regiónu.

Kvalitatívne významnou zmenou bola zmena dispozičného riešenia interiéru knižnice, v rámci ktorej sa podarilo oddeliť verejné priestory pre používateľov od služobných, spracovateľských centier knižnice – akvizície, katalogizácie, spracovania periodickej literatúry. Boli vytvorené verejne prístupné zóny pre používateľov: Knižničné centrum – s poskytovaním absenčných výpožičných služieb a Informačné centrum so študovňami na prezenčné štúdium odbornej literatúry, Internetovou študovňou a novovytvoreným Informačno-vedeckým centrom.

Knižničné centrum Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice je miestom prvého kontaktu s možnosťou registrácie používateľov a vypožičiavania literatúry. V rámci rekonštrukcie vnútorných priestorov knižnice bola v porovnaní s predchádzajúcim stavom sprístupnená väčšia časť fondu vo voľnom výbere – najmä skriptá, náučná literatúra a knižné novinky.

Významnou zmenou, v rámci technologického vybavenia Knižničného centra, bola inštalácia zabezpečovacieho systému RFID na ochranu voľne dostupného knižničného fondu.

Koncom roka 2009 bola v Knižničnom centre inštalovaná samoobslužná RFID výpožičná stanica - Selfcheck Orion. Zariadenie, po odladení a nastavení všetkých potrebných parametrov v testovacej prevádzke, od februára 2010, slúži používateľom na prezeranie konta v SLDK s možnosťou prolongácie výpožičiek a samoobslužné vypožičiavanie a návraty dokumentov z voľného výberu. Zariadenie bolo možné zakúpiť vďaka aktívnej spolupráci s riešiteľmi grantu z Drevárskej fakulty Technickej univerzity vo Zvolene, realizovaného v priebehu roku 2009.

Pôvodné študovne Informačného centra SLDK prešli výraznou zmenou dispozičného riešenia – viaceré samostatné menšie študovne boli združené do troch väčších celkov - Študovne odbornej literatúry, Študovne internetu a Informačno-vedeckého centra. Študovne Informačného centra umožňujú prezenčné požičiavanie odbornej literatúry, prístup k internetu, vypracovávanie rešerší z odborných domácich a zahraničných databáz.

Informačno-vedecké centrum, vytvorené v rámci projektu, sprostredkováva možnosť vzdialeného prístupu k externým elektronickým informačným zdrojom prostredníctvom vyhľadávacieho nástroja NAVIGA, ako výstup národného projektu Európskej únie. Je vybavené modernou audiovizuálnou technikou pre organizovanie prednášok, seminárov a konferencií, umožňuje využívanie profesionálnych grafických programov a špeciálnych softvérov (ProEngineer, Adobe CS3, Corel DRAW a iné).

Vďaka realizovanému projektu EÚ knižnica môže poskytovať kvalitatívne nové služby aj používateľom so zrakovým postihnutím, pre ktorých má k dispozícii rôzne technické pomôcky potrebné pri získavaní nových informácií.

Osobný počítač, určený pre zrakovo postihnutých používateľov, je vybavený špeciálnymi softvérmi umožňujúcimi pohodlnejšie pracovať s informáciami.

Pre slabozrakých slúžia programy Magic a Jaws, ktoré v kombinácii pracujú ako hlasový čítač obrazovky s podporou zväčšeného zobrazovania.

Zrakovo postihnutým používateľom zariadenie umožňuje efektívne využívať aplikačné programy so širokým zameraním. Súčasťou pracovnej stanice je aj kvalitný skener s profesionálnym OCR programom, ktorý zdigitalizuje tlačенý text a následne uľahčuje čítanie pomocou špeciálnych softvérov.

Knižnica poskytuje zrakovo postihnutým používateľom aj možnosť využívať televíznu čítaciu lupu. 16-násobne zväčšený obraz z televíznej lupy je prenášaný na obrazovku televízora, čo umožňuje aj používateľom s vysokým stupňom poškodenia zraku bežne pracovať s textom či grafikou, v tlačenej alebo písanej podobe (čítať knihy, noviny, prezerat' mapy a iné texty).

Samoobslužné reprografické služby SLDK zabezpečuje prostredníctvom dvoch multifunkčných zariadení Konica Minolta, umožňujúcich tlač, kopírovanie a skenovanie dokumentov. V priebehu roku 2010 integráciou softvéru TK Kontrol do ARL využívajúceho multifunkčnosť preukazov TUZVO, bola používateľom sprístupnená tlač dokumentov zo všetkých verejných staníc v SLDK.

Aktuálny stav informačných a komunikačných technológií v SLDK

Knižnično-informačné činnosti a služby v Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnici sú vykonávané a poskytované prostredníctvom najnovších informačných a komunikačných technológií, vďaka čomu knižnica ponúka používateľom dostatočný komfort pri využívaní elektronických služieb.

SLDK sprostredkováva prístup ku knižnično-informačnému systému Advanced Rapid Library (ARL), ktorý umožňuje sprístupnenie online katalógu IPAC-u (Katalóg Dokumentov, Katalóg Publikačnej činnosti EPCA). Elektronické služby knižnice a vzdialený prístup k elektronickým informačným zdrojom je možné využívať prostredníctvom online katalógu, prístupnom na web stránke SLDK <http://sldk.tuzvo.sk>

SLDK priebežne zabezpečuje optimálny chod komunikačnej infraštruktúry SLDK, ktorá bola v priebehu uplynulých rokov postupne získaná a realizovaná z finančných prostriedkov v rámci rozvojových projektov z MŠ SR a štrukturálnych fondov EÚ – technického a technologického vybavenia inštalovaného v odborných študovniach Informačného centra SLDK, v Študovni internetu a Informačno-vedeckom centre vrátane grafických softvérov a špeciálneho zariadenia pre slabozrakých, multifunkčných zariadení na samoobslužnú tlač, kopírovanie a skenovanie dokumentov, zabezpečovacieho systému RFID a technického vybavenia v Knižničnom centre SLDK a samoobslužnej RFID stanice.

V SLDK je od januára 2012 prístupový bod do bezdrôtovej Wifi siete TUZVO (Eduroam) v rámci medzinárodného projektu zameraného na podporu mobility a roamingu v sieťach národného výskumu a vzdelávania (NREN - National Research and Education Network).

Knižnično-informačný systém Advanced Rapid Library

Knižnično-informačný systém Advanced Rapid Library, inštalovaný v SLDK v roku 2005, bol získaných z finančných prostriedkov v rámci rozvojových projektov MŠ SR.

Po rekonštrukcii knižnice, v roku 2008, k pôvodným modulom systému *Katalogizácia a Autority, Výpožičky, Správa seriálov, Evidencia publikačnej činnosti, Vyradovanie, Výstupy*

a štatistiky, IPAC – verejne prístupný online katalóg, Správa systému, pribudli ďalšie dva moduly RFID a Rezervovanie zariadení, ktoré umožnili v SLDK následne implementovať efektívnu rádiový frekvenčnú - RFID ochranu voľne dostupného knižničného fondu a sprístupniť samoobslužné reprografické služby používateľom knižnice.

Od začiatku akademického roka 2011 – 2012 bola sprístupnená nová verzia online katalógu IPAC 2.5 s úplne novými progresívnymi funkcionalitami pre používateľov.

Existujúci stav technického a technologického vybavenia v SLDK bol v priebehu roku 2011 získaním finančných prostriedkov z grantu Ministerstva kultúry SR s názvom “Skvalitnenie nevyhovujúcej elektronickej ochrany fondu v študovniach SLDK pri TU vo Zvolene” rozšírený o rádiový frekvenčnú RFID ochranu voľne dostupného knižničného fondu, určeného pre používateľov na prezenčné štúdium odbornej literatúry, v študovniach Informačného centra SLDK.

Systém RFID integrovaný v ARL umožňuje využívať rôzne aplikácie. Okrem identifikácie kníh, zabezpečenia účinnej ochrany fondu, samoobslužných výpožičiek, je možné rozšíriť jeho funkcie o efektívnu správu inventáru. V záujme zlepšenia a skvalitnenia služieb používateľom, SLDK sa bude snažiť zabezpečiť rozšírenie systému aj o túto funkcionalitu.

Ročné upgrady systému ARL zahŕňajú všetky potrebné úpravy systému, ktoré boli podmienené zmenami technických a technologických podmienok nielen v SLDK ale aj v iných knižniciach používajúcich ARL. Upgrady akceptujú aj najnovšie aktivity v Centrálnom registri publikačnej činnosti a v Centrálnom registri záverečných prác tak, aby spolupráca SLDK s registrami bola plnohodnotná.

SLDK pokračovala v možnostiach riešenia situácie so zabezpečením komplexného dopĺňania a preberania citácií z citačných databáz WOS a SCOPUS do Databázy publikačnej činnosti pracovníkov TU vo Zvolene, obsahujúcej databázu citačného indexu, tvorenej v SLDK, v súlade so schválenými úlohami Dlhodobého zámeru TU vo Zvolene na roky 2011 – 2016. Úloha bola doriešená špeciálnou softvérovou úpravou pre vyššie uvedenú požiadavku v rámci knižnično-informačného systému ARL. Realizácia úlohy obohatí existujúcu databázu a bude novou službou pre pedagogických a vedecko-výskumných pracovníkov TU vo Zvolene.

Od roku 2007 je ARL integrovaný s UIS prostredníctvom webovej služby, ktorá umožňuje vzájomné zdieľanie databáz. SLDK využíva databázu čipových kariet pri preberaní osobných údajov používateľov knižnice a pri kontrole platnosti čipových kariet. UIS môže využívať Databázu publikačnej činnosti a Katalóg dokumentov SLDK.

Spolupráca s knižnicami a inštitúciami, medzinárodná spolupráca

SLDK dlhodobo aktívne spolupracuje s akademickými, vedeckými a verejnými knižnicami na Slovensku, s odbornými domácimi a zahraničnými inštitúciami.

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica je členom Slovenskej asociácie knižníc (SAK), združenia knižníc na Slovensku, je členom Správnej rady SAK, aktívne spolupracuje s vedeckými a verejnými knižnicami, v rámci Sekcie akademických knižníc s akademickými knižnicami v rámci celého Slovenska, Spolkom slovenských knihovníkov.

V rámci spolupráce so Slovenskou asociáciou knižníc boli realizované, okrem dotazníkových prieskumov informačnej gramotnosti študentov vysokých škôl IGPAK, aj ďalšie aktivity. V roku 2007, v spolupráci so Slovenskou asociáciou knižníc, SLDK pripravila odborný seminár s medzinárodnou účasťou.

V rámci účasti v národných projektoch aktívne spolupracuje s Centrom vedecko-technických a ekonomických informácií SR v Bratislave a Slovenskou národnou knižnicou v Martine.

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica aktívne a dlhoročne spolupracovala v rámci združenia ProScientia, ako člen Výboru ProScientia a Metodической skupiny pre tvorbu metodík pre spracovanie EPCA, až do ukončenia činnosti združenia, v roku 2011.

SLDK v zmysle zmluvy o spolupráci aktívne spolupracuje s Agroinštitútom v Nitre na tvorbe databázy AGRIS/CARIS FAO.

Pracovníci SLDK aktívne pracujú v rámci Krajskej pobočky Spolku slovenských knihovníkov, knižnica má zastúpenie v Knižničnej rade Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica spolupracuje so Slovenskou akadémiou vied a nadviazala spoluprácu aj s Úradom priemyselného vlastníctva SR.

Významná je aktívna spolupráca SLDK v oblasti špecializácie knižnice s orientáciou na inštitúcie pôsobiace v oblasti komplexu les-drev-ekológia-environment. V rámci príprav odborných podujatí aktívne spolupracuje s inštitúciami a organizáciami – Ministerstvom životného prostredia SR, Slovenskou agentúrou životného prostredia v Banskej Bystrici, so Správami Štátnej ochrany prírody SR, Lesníckym a drevárskym múzeom vo Zvolene, Nadáciou Ekopolis, Združením Slatinka, nadáciami, spolkami a neziskovými organizáciami pôsobiacimi v oblasti ochrany prírody a životného prostredia.

Aktívna medzinárodná spolupráca sa uskutočňuje aj v oblasti medzinárodnej výmeny publikácií. SLDK aktívne spolupracuje s výmennými partnermi, knižnicami a inštitúciami z rôznych krajín. SLDK v uplynulom období aktívne spolupracovala so Slovenskou akademickou informačnou agentúrou, The American Reference Center, Embassy of the United States, Bratislava, Fulbright Commission a ďalšími domácimi a zahraničnými inštitúciami.

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica si veľmi váži spoluprácu a ďakuje všetkým spolupracujúcim knižniciam, univerzitám, organizáciám a inštitúciami, ktoré sa aktívne podieľali na zvyšovaní kvality knižnično-informačných služieb. Prínos tejto spolupráce je nevyčísľiteľný. Mnohí z nich sú *PRIATELIA KNIŽNICE*, ktorí sprevádzali knižnicu od jej vzniku až po súčasnosť.

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica si dovoľuje poďakovať Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky, Ministerstvu školstva vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvu hospodárstva SR, Národnej agentúre pre rozvoj malého a stredného podnikania, Mestu Zvolen za poskytnuté granty, vedeniu Technickej univerzity vo Zvolene, riešiteľom grantových úloh za finančnú pomoc a spoluprácu.

Personálne zabezpečenie knižnice

Činnosť knižnice, knižnično-informačné a prevádzkové služby k 31. 12. 2011 zabezpečovalo 28 pracovníkov, v súčasnosti stav pracovníkov knižnice ostáva nezmenený.

Za šesťdesiat rokov existencie knižnice, od roku 1952 – 2012, činnosť knižnice zabezpečovalo celkovo 143 pracovníkov, 115 bývalých a 28 súčasných pracovníkov knižnice.

Úlohy a vízie SLDK v súvislosti s Dlhodobým zámerom Technickej univerzity vo Zvolene

Informačná podpora výučbového procesu

Budovanie a rozširovanie fondu odbornej domácej a zahraničnej literatúry v SLDK, tvorba a sprístupňovanie odborných databáz SLDK, sprístupňovanie externých elektronických informačných zdrojov, e-knžíh a poskytovanie všetkých druhov knižnično-informačných služieb.

Úlohy v oblasti historického knižničného fondu

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica z grantových prostriedkov Ministerstva kultúry SR získala v roku 2009 finančné prostriedky na realizáciu projektu s názvom *Komplexná ochrana a využívanie historického knižničného fondu Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene*, v rámci ktorého, viac ako 180 najohrozenejších knižničných jednotiek prostredníctvom *reštaurátorsko-konzervátorského zámeru*, bolo transportovaných do Slovenskej národnej knižnice na dezinfekciu, očistu a reparáciu poškodených knižných väzieb historického fondu SLDK. Ďalšie knižničné jednotky sa nachádzajú v procese očisty v Slovenskej národnej knižnici so sídlom v Martine.

Snahou Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice je v spolupráci so Slovenskou národnou knižnicou v Martine vyhlásiť zbierku dokumentov za *historický knižničný fond*. Zámerom knižnice do blízkej budúcnosti je získanie finančných prostriedkov v rámci grantovej činnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky na ukončenie reštaurátorsko-konzervačného zámeru, digitalizácia historického knižničného fondu v spolupráci so Slovenskou národnou knižnicou v Martine a sprístupňovanie časti fondu pre študijné účely a vedecko-výskumnú činnosť.

Informačné vzdelávanie používateľov

Dôležitou úlohou SLDK v súlade s aktuálnym Dlhodobým zámerom Technickej univerzity vo Zvolene je systematické informačné vzdelávanie študentov všetkých foriem štúdia na univerzite - podpora zavedenia informačného vzdelávania do študijných plánov vysokoškolského vzdelávania.

Dobudovanie Samovzdelávacieho centra

Aktuálnou úlohou v spolupráci s Ústavom cudzích jazykov, v rámci celouniverzitného projektu *Vytvorenie študijných programov vo svetovom jazyku a podpora výučby cudzích jazykov na TU vo Zvolene*, je dobudovanie Samovzdelávacieho centra pre individuálnu výučbu cudzích jazykov v SLDK, vybaveného odbornou cudzojazyčnou literatúrou.

Informačná podpora vedecko-výskumnej činnosti

V rámci podpory vedecko-výskumnej činnosti sa knižnica zameriava na zvyšovanie kvality špecializovaných informačných služieb, sprostredkovanie vzdialeného prístupu k elektronickým informačným zdrojom prostredníctvom vyhľadávacieho nástroja NAVIGA <http://eiz.snk.sk/>; využívanie prístupu k elektronickým zdrojom prostredníctvom projektu NISPEZ; sprostredkovanie vzdialeného prístupu k externým elektronickým informačným zdrojom prostredníctvom online katalógu SLDK.

Snahou SLDK je zabezpečovanie prístupu k elektronickým informačným zdrojom aj po ukončení národných projektov NISPEZ a Informácie pre inovácie /NAVIGA.

Prioritné úlohy SLDK

Evidencia a registrácia publikačnej činnosti, tvorba Databázy EPCA obsahujúcej citačný index a priebežné dopĺňanie Databázy EPCA, obsahujúcej citačný index, citáciami postupne preberanými aj z citačných databáz WOS a SCOPUS,

Inštitucionálny repozitár - budovanie repozitáru TU vo Zvolene, elektronického archívu prác na TU vo Zvolene v zmysle autorského zákona - vyriešenie legislatívno-právnych otázok v spolupráci s Vydavateľstvom TU vo Zvolene, pripájanie plných textov materiálov publikovaných vo Vydavateľstve TU vo Zvolene, podpora Open Access.

Dlhodobou úlohou pre Slovenskú lesnícku a drevársku knižnicu je vytvorenie podmienok na zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja knižnično-informačných služieb pre efektívnu podporu vzdelávacieho a vedecko-výskumného procesu na Technickej univerzite vo Zvolene.

Bibliografické odkazy:

Analýza obsahu, stavu a potrieb uvedenej zbierky. 2008. Martin : Odbor správy historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov SR v Slovenskej národnej knižnici v Martine, november 2008.

BELLEROVÁ, B. a kol. 2010. *Informačné vzdelávanie v podmienkach slovenských vysokých škôl – analytická štúdia*. Bratislava : SAL, 2010. 115 s. ISBN 978-80-89284-69-6.

DANIEL, J. a kol. 2002. *Slovenská lesnícka a drevárska knižnica 1952 – 2002*. Zvolen : Arbora Publishers, 2002. 52 s. ISBN 80-968868-0-0.

- DANIEL, J. 1982. *Vývoj a perspektívy vedeckej knižnice vo Zvolene*. Zvolen : Ústredná lesnícka a drevárska knižnica SSR, 1982. 76 s.
- CHRENOVÁ, J., POLÁČIKOVÁ, A. 2012. Historický knižničný fond Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene. In Sabov, P. a kol. *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku*. IV. zv. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 95-97. ISBN 978-80-89301-97-3.
- KUKA, P., NAGY, I. 2000. *Historický fond Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene*. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2000. 288 s. ISBN 80-228-0942-X.
- POLÁČIKOVÁ, A. 2012. *Slovenská lesnícka a drevárska knižnica 2012*. Zvolen : APRINT s.r.o., 2012. 66 s. ISBN 978-80-228-2387-6.
- POLÁČIKOVÁ, A. 2010. Novinky v knižnično-informačných službách v Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnici. In *ITlib : informačné technológie a knižnice*. ISSN 1335-793X, 2010, roč. 14, č. 3, s. 27-28.
- POLÁČIKOVÁ, A. 2007. 55 rokov Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene. In *Elektronické služby v znalostnej spoločnosti : zborník príspevkov z medzinárodného odborného seminára* [CD-ROM]. Zvolen : Technická univerzita vo Zvolene, 2007, 10 s. ISBN 978-80-228-1778-3.
- STRAPCOVÁ, E. 2008. Ako ďalej Pro Scientia?. In *ITlib : informačné technológie a knižnice*. ISSN 1335-793X, 2008, roč. 12, č. 1, s. 60-62.

HISTORICKÝ KNIŽNIČNÝ FOND AKO SÚČASŤ MODERNÝCH AKADEMICKÝCH A VEDECKÝCH KNIŽNÍC.

Sabov Peter

Slovenská národná knižnica v Martine, peter.sabov@snk.sk

Abstrakt

Autor hľadá význam a využitie historických knižničných fondov v zbierkach akademických a vedeckých knižníc na území Slovenskej republiky. Všíma si spôsoby nadobudnutia starých a vzácných kníh v uvedených knižniciach a skúma historické súvislosti vo vývoji akademických knižníc. V závere príspevku hodnotí historický, obsahový a umelecký význam starých kníh vo fondoch moderných knižníc.

Abstract

Author is searching for importance and utilization of historical library funds in collections of academic and scientific libraries of the Slovak republic. He is interested in a process of acquisition of old and rare books in these types of libraries and he studies historical relations in development of academic libraries. In the end of the article author evaluates historical, content and artistic importance of old books in the collections of modern libraries.

Kľúčové slová

Akademická knižnica, Štátna vedecká knižnica, historický knižničný fond

Keywords

Academic library, State scientific library, historical library collection

Na území Slovenskej republiky sa zachoval pozoruhodný počet historických knižníc, i keď väčšinou len vo forme torza alebo podstatne ochudobneného súboru titulov. Tento stav spôsobil najmä historický vývoj na našom území a jeho dramatické dimenzie, ktoré sa prirodzene v minulosti odrážali aj na stave historických pamiatok, a teda aj kníh (v rukopisnej i tlačenej podobe).

Naznačený vývoj spôsobil veľké straty najmä v knižných fondoch cirkví, rádov a kongregácií, ale aj v rodových a šľachtických zbierkach, ktoré boli hodnotené ako intelektuálny produkt nepriateľov víťaznej ideológie.

Časť z uvedených zbierok stihol neutešený osud – zničenie a vývozy, i keď nezanedbateľná súčasť historických knižníc našla svoje miesto vo fondoch tzv. ústredných inštitúcií – Matici slovenskej v Martine, Univerzitnej knižnici v Bratislave, Slovenskej akadémii vied v Bratislave, ale aj ďalších typoch ústavov a knižníc.

Podobným spôsobom vznikali postupne od 50. rokov 20. storočia aj knižné fondy slovenských vysokoškolských a vedeckých knižníc. Tie potom postupne splynuli so zbierkami novovytvorených akademických knižníc, ako ich historický základ.

Štátne vedecké knižnice (ďalej len ŠVK) spravujú prevažne ucelené zbierky historických fondov. ŠVK v Banskej Bystrici spravuje rozsiahlu Seminárnu knižnicu z Banskej Bystrice a osobnú knižnicu banskobystrického biskupa Gabriela Zerdahelyiho, ŠVK z Košíc spravuje a skúma fond bývalej Právnickej akadémie a ďalšie historické zbierky, ŠVK v Prešove zabezpečuje komplexnú ochranu Kolegiálnej knižnice Evanjelickej cirkvi a. v. v Prešove a Eparchiálnej knižnice Gréckokatolíckej cirkvi v Prešove.

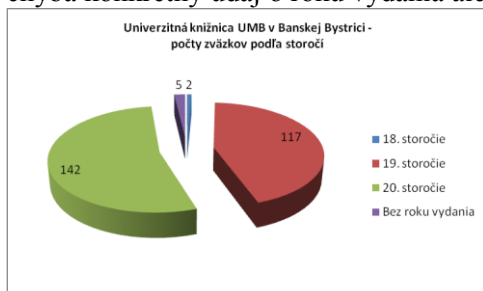
Akademické knižnice zvyčajne nespravujú rozsiahle, ani homogénne celky historických knižničných dokumentov. Ide prevažne o náhodne získané tituly. Výskyt niekoľkých kníh, pochádzajúcich z určitej konkrétnej knižnice je viac-menej náhodný.

Zaujímavé sú najmä fondy dvoch akademických knižníc – Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene a Univerzitnej knižnice Univerzity Mateja Bela (ďalej len UMB) v Banskej Bystrici.

Univerzitná knižnica UMB v Banskej Bystrici získala po svojom vzniku (1. januára 1993) knižné fondy Ústrednej knižnice Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici a Ústrednej knižnice Fakulty ekonomiky služieb a cestovného ruchu v Banskej Bystrici. Počiatky budovania fondov však možno

hľadať už na začiatku 50. rokov minulého storočia. V tomto čase sa v Banskej Bystrici vyvíjala knižnica Vyššej pedagogickej školy. Prírastkový zoznam spomínanej zbierky pochádza údajne z roku 1954. Fond Univerzitnej knižnice UMB v Banskej Bystrici, podľa informácií zodpovedných pracovníkov, doplnili aj knižné zbierky Ústavu pre ďalšie vzdelávanie učiteľov v Bratislave, Vysokkej pedagogickej školy v Bratislave a Pedagogického inštitútu v Martine. Fond obsahuje aj niekoľko titulov bývalej gymnaziálnej knižnice.

Súčasný rozsah knižnice historickej knižnice sa počas rekonštrukcie a analytických prác zastavil na čísle 266 zväzkov. Chronologicky sme zaznamenali 2 zväzky pochádzajúce z 18. storočia, 117 zväzkov z 19. storočia a 142 zväzkov, ktoré boli vydané a vytlačené v 20. storočí. Piatim zväzkom chýba konkrétny údaj o roku vydania alebo vytlačenia.

Aj keď historické knižničné tituly Univerzitnej knižnice UMB v Banskej Bystrici pochádzajú z viacerých historických knižných zbierok, nepochybne patria k významným dielam z oblasti histórie, krásnej literatúry, jazykovedy a pedagogiky.

Vo fonde sú zaradené mnohé české tituly, ktoré dokumentujú česko-slovenské spoločensko-historické vzťahy, ako aj dlhoročnú spoluprácu vo vyššie uvedených oblastiach.

Mimoriadne hodnotné sú rukopisné poznámky, podpisy a práce historicky známych slovenských osobností, napr. Jána Hollého, Ľudovíta Štúra, Pavla Križka a ďalších, podobne ako aj významných českých osobností - Jána Amosa Komenského, Adolfa Heyduka, Karla Havlíčka Borovského, Jána Gebauera, a iných. Ide o diela monografického i periodického typu.

Hodnotná je aj výtvarná stránka titulov, reprezentovaná drevorezmi a medirytinami, čiernobielymi a kolorovanými kresbami.

Výber 266 tlačí 18.- 20. storočia z fondu Univerzitnej knižnice UMB v Banskej Bystrici bol na návrh Slovenskej národnej knižnice so sídlom v Martine (a so súhlasom UMB) vyhlásený Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky v Bratislave 9. júna 2011 za historický knižničný fond.

Historický knižničný fond Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite (ďalej len TU) vo Zvolene, podobne ako predchádzajúci fond, nie je jednoliatym celkom, ktorý možno považovať za samostatnú historickú knižnicu. Obsahuje však pozoruhodný počet starších titulov, ktoré umožňujú, tak z typografického, ako aj obsahového hľadiska, nazývať tieto dokumenty *historickým knižničným fondom*. Aj počiatky tejto knižnice siahajú do 50. rokov minulého storočia a súvisia s existenciou Vysokej školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene.

Práve pohyby knižníc a ich fondov v 50. rokoch 20. storočia spôsobili mimoriadnu provenienčnú pestrosť analyzovanej knižnice. Spomeňme aspoň najvýznamnejšie knižnice, ktorých fondy tvoria základ Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej Univerzite vo Zvolene. Podľa informácií súčasných správcov, ide o časť knižnice Ústrednej pôdohospodárskej knižnice v Košiciach, o účelové zvozy viacerých knižníc Banskobystrického kraja, aktuálne tituly z knižnice riaditeľstva štátnych lesov v Banskej Bystrici, ale aj niektoré tlače Evanjelického lýcea v Banskej Bystrici. Odborná literatúra uvádza, že medzi zaradenými zväzkami sa nachádza okolo 3 000 tlačí Čaplovičovej knižnice, i keď v súčasnosti sa tak vysoký počet nepotvrdil.

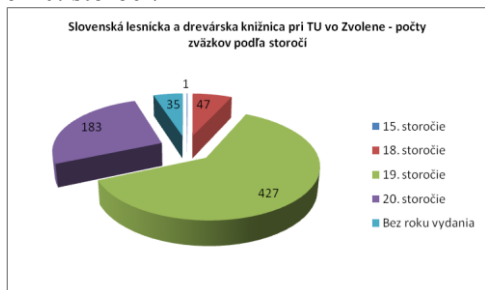
Historický knižničný fond Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri TU vo Zvolene tvoril ešte pred niekoľkými rokmi súčasť bežného fondu. V súčasnom období pripravilo vedenie knižnice dôstojné priestory na uloženie historických titulov a spomínané dokumenty boli preložené do vyhovujúcich depozitných priestorov. Historický fond absolvoval fyzickú i chemickú očistu a mnohé poškodené dokumenty prešli rukami odborníkov z reštaurátorských dielní Slovenskej národnej knižnice so sídlom v Martine.

Už v roku 1997 vykonali pracovníci Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici (PhDr. Pavol Kuka, CSc. a Mgr. Imrich Nagy, PhD.) analytickú sondu uvedeného fondu. Zaznamenali 692

knižničných jednotiek (tento výsledok zahŕňa aj existujúce príväzky a prítlačky).

Po vybudovaní základnej elektronickej evidencie (2009-2010) fond spĺňa kritériá na zápis do ústrednej evidencie historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov a na realizácii tohto procesu v spolupráci so správcom fondu intenzívne pracujeme.

Knižnica obsahuje jednu prvotlač (1497) a okrem nej len dokumenty vydané a vytlačené v 18., 19. a 20. storočí.

Vo fonde dominuje odborná literatúra. Najvýraznejšie je zastúpené lesníctvo, tak formou monografií, ako aj periodík. Nasleduje všeobecná, lesnícka a farmaceutická botanika a veľmi kvalitne je zastúpená aj zoológia. Tematická skladba je pestrá, a okrem spomínaných tematických okruhov tu nachádzame aj tituly z astronómie, teológie, filozofie, geológie, hospodárstva, jazykovedy a klasickej filológie, slovenskej i európskej literatúry, umenia a početné periodiká.

Nesmierne cenný je blok tlačí a rukopisov z knižnice Jána Čaploviča. S najväčšou pravdepodobnosťou ide o zlomok osobnej knižnice Jána Čaploviča (1780-1847), advokáta, publicistu a etnografa (identifikovali sme 84 zväzkov).

Presné informácie o konkrétnych tituloch, ako aj ďalšie dôležité informácie obsahujú v poznámkach uvedené štúdie.

Súčasný vedecký a akademický knižník pracujú ako moderné inštitúcie. Hlavný dôraz kladú na vedecko-informačné aktivity a poskytovanie všetkých typov knižnično-informačných služieb. Aký je potom význam historických knižničných fondov v depozitoch uvedených knižníc?

Výnimočnosť historických kníh môžeme vnímať v niekoľkých rovinách:

- Klasická podoba najstaršieho média a jeho postupných premien v dejinách vývoja kníhtlače;
- Možnosť skúmania vývoja myslenia a vedeckých teórií vo všetkých disciplínach ľudského poznania;
- Vývoj knižnej ilustrácie, ktorá sa z počiatočného estetického prvku (ornament, bordúra, rozvilina, iniciála) mení na prísne dokumentačný aspekt (mapa, portrét, geografické zobrazenia, architektonické prvky), pričom sa estetický moment vôbec nevytráca;
- Vnímanie národných dejín a významu osobností prostredníctvom zlomkov osobných historických knižníc;
- Vnímanie širokospektrálnosti vývoja dejín i súčasnosti knižnej kultúry reálnosti existencie všetkých typov dokumentov (rukopisov, kníh, máp, pohľadníc, mikrofilmov a digitálnych nosičov) v prostredí súčasných depozitov.

Všetky uvedené aspekty sa plne prejavili počas rekonštrukčných a analytických prác na fondoch akademických knižníc zo Zvolena a Banskej Bystrice. Je potrebné vysoko vyzdvihnúť aktívny a vysoko pozitívny prístup správcov oboch knižníc. Bez neho by obe zbierky tvorili len nevyužitý a nepoznaný knižný fond, bez možnosti sprístupnenia odbornej a laickej verejnosti.

Bibliografické odkazy

Analýza obsahu, stavu a potrieb zbierky historických kníh Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene. Vypracoval Odbor správy historických knižničných dokumentov a fondov SR v Slovenskej národnej knižnici v Martine (november 2008).

HOMOLOVÁ, Ľudmila Homolová – GONDOVÁ, Zdenka. 2012. Historická knižnica Univerzitnej knižnice Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. In: Peter Sabov a kol. Sprievodca po historických

knižniciach na Slovensku. 4. zväzok. Martin: Slovenská národná knižnica. 2012. S. 91. ISBN 978-80-89301-97-3

CHRENOVÁ, Janka – POLÁČIKOVÁ, Alena. 2012. Historický knižničný fond Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite (ďalej len TU) vo Zvolene. In: Peter Sabov a kol. Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku. 4. zväzok. Martin: Slovenská národná knižnica. 2012. S. 95. ISBN 978-80-89301-97-3

KUKA, Pavol – NAGY, Imrich. 2000. Historický fond Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri Technickej univerzite vo Zvolene. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica 2000, 288 s. ISBN 80-228-0942-X

AKADEMICKÉ KNIŽNICE V DIGITÁLNOH SVETE

Beáta Bellérová

Slovenská poľnohospodárska knižnica pri SPU v Nitre, Beata.Bellerova@uniag.sk

Abstrakt

Príspevok prezentuje možnosti a výzvy udržateľného rozvoja akademických a vedeckých knižníc. Uvádzajú sa viaceré hľadiská udržateľnosti - hľadisko environmentálne, udržateľnosť súčasného spôsobu poskytovania služieb a udržateľnosť budovania zbierok knižníc. Osobitný priestor sa venuje možným vplyvom súčasnej vedeckej komunikácie a informačného správania používateľov na činnosť akademických knižníc.

Abstract

Opportunities and challenges for sustainable development of academic and research libraries are discussed. Some sustainable development considerations are given – environmental aspects, sustainability of current types of services and library collections sustainability. Special emphasis is given to influence of scientific communication and library patron information behaviour on academic libraries activities.

Kľúčové slová:

Akademické knižnice, vedecké knižnice, udržateľný rozvoj, vedecká komunikácia, elektronické publikovanie

Key words:

Academic libraries, research libraries, sustainable development, scientific communication, electronic publishing

Úvod

Technológie revolučne zmenili spôsob komunikácie informácií, čo má zásadný vplyv na knižnice a ich služby. Ozývajú sa hlasy, ktoré spochybňujú prežitie knižníc v takej forme, ako ich poznáme dnes, dokonca prežitie knižníc vôbec. Viacerí odborníci upozorňujú na to, že knižnice sa nachádzajú v hraničnej situácii, v bode zlomu, ktorý môže rozhodnúť o ich pozícii v budúcom svete. Reálne uvažujúci akademickí knihovníci im musia dať za pravdu, pretože vidia, ako sa mení vedecká komunikácia a informačné správanie ich potenciálnych i aktuálnych používateľov.

V súvislosti s budúcnosťou sa treba zamýšľať nad udržateľnosťou vedeckých a akademických knižníc, pričom téma udržateľnosti má mnoho aspektov, ktoré navzájom súvisia a ovplyvňujú sa. Patria sem napríklad:

- Environmentálna udržateľnosť. Je to oblasť, ktorej sa v podmienkach slovenských knižníc venuje minimálna pozornosť. Viac sa s ňou stretávame v austrálskych knižniciach, v USA a pod., kde dokonca v rámci knihovníckych združení existujú samostatné záujmové organizácie zamerané na túto oblasť.
- Udržateľnosť súčasného systému vedeckého publikovania a vedeckej komunikácie a ich dopad na služby knižníc. Ide najmä o nové metódy publikovania, osobitne Open Access a inštitucionálne repozitáre, ale aj osobné blogy a sociálne siete, ktoré menia pozície hráčov v informačnom svete.
- Budovanie zbierok akademických a vedeckých knižníc v súčasnom hybridnom prostredí tlačených a digitálnych dokumentov a ich udržateľnosť v situácii keď sa zdôrazňuje, že je potrebné zmeniť akademické knižnice zo zbierkovo-orientovaných na používateľsky-orientované inštitúcie (Anderson, 2011).

Byť udržateľný znamená napĺňať potreby súčasnej spoločnosti takým spôsobom, ktorý nepoškodzuje schopnosti budúcich generácií napĺňať svoje potreby (ALA, 2012). Udržateľný rozvoj knižníc je o ich budúcnosti, budúcom postavení a opodstatnenosti ich existencie.

S technologickými zmenami bezprostredne súvisia úvahy o tom, ktoré činnosti a služby knižníc majú šancu na prežitie a ktoré zanikajú, resp. akými zásadnými zmenami prechádzajú a mali byť prejsť. Nemenej dôležitý je, v tomto kontexte, vývoj knihovníckej profesie. Zavádza sa pojem Knihovník 2.0, nielen ako reakcia na koncept Knižnica 2.0 ale ako nový typ knihovníckej kvalifikácie, jeho chápanie však nemusí vždy byť jednotné. Slovenským knižniciam často chýba možnosť personálnej obnovy, možnosti zvyšovania a rozširovania kvalifikácie zamestnancov knižníc sú minimálne a tak je rozvoj knihovníckej profesie do istej miery limitovaný. Jankowska a Marcum (2011) uvádzajú, že udržateľný rozvoj knižníc je ohrozený nasledovnými faktormi:

- Rozvoj a uchovávanie zbierok, tlačených aj digitálnych.
- Potreba rýchlej obnovy technologickej a sieťovej infraštruktúry.
- Poskytovanie bezplatných služieb verejnosti.
- Rastúce náklady na údržbu budov.
- Potreba znižovania „ekologickej stopy“.

So všetkými vyššie uvedenými rizikovými faktormi možno len súhlasiť. Nie je však medzi nimi uvedený veľmi podstatný faktor, ktorým je tendencia „bezpapierovej“ komunikácie a zároveň jednoduchšia a rýchlejšia dostupnosť informácií v digitálnej forme. Požívatelia „net generation“, ale nielen oni, uprednostňujú prijímanie, spracovanie aj uchovávanie informácií výlučne elektronickej forme. V akademickom prostredí i mimo neho rastie počet potenciálnych používateľov, ktorí sa domnievajú, že informácie, ktoré potrebujú, si dokážu zabezpečiť sami, bez využitia zdrojov a služieb knižnice. Ich názor nemusí byť vždy správny, ale možnosti knižníc, ako ho zmeniť, sú obmedzené.

Zelené knižnice?

Ako už bolo uvedené, environmentálnym otázkam sa, s výnimkou podujatí zameraných na ekologickú výchovu, v slovenských knižniciach príliš veľká pozornosť nevenuje. V súčasnej ekonomickej situácii iba málokedy uvažujeme o tom, či knižničná budova spĺňa (bude spĺňať) aspoň niektoré zo základných charakteristík ekologickej budovy, ktoré sú podľa Smernice IFLA pre služby verejných knižníc (2010) nasledovné:

- recyklované stavebné materiály,
- nízko prchavé organické zlúčeniny z náterov, kobercov a lepidiel,
- solárne panely,
- osvetlenie denným svetlom,
- živé (zelené) strechy,
- zber dažďovej vody.

Začleňovanie ekologických postupov ako je recyklácia papiera a lepenky, používanie energeticky úsporných žiaroviek a používanie netoxických čistiacich roztokov (Smernica IFLA ..., 2010) do prevádzky knižníc je v našich podmienkach určite reálnejšie, hoci tiež nie samozrejmé. Akademická knižnica spravidla odzrkadľuje postoj univerzity, v širšom kontexte celej spoločnosti, k otázkam ochrany životného prostredia.

Knižnice (ale nielen ony) spotrebúvajú množstvo energie na to, aby poskytli komfort svojim používateľom, aby zhromažďovali a uchovávali svoje zbierky, zároveň produkujú množstvo odpadu. Vytvárajú výraznú ekologickú stopu, ktorá za zväčšuje zároveň s ich rastom.

K zväčšovaniu ekologickej stopy prispieva v ostatnom desaťročí hybridné prostredie, t. j. potreba knižníc pracovať súbežne s tlačenými aj digitálnymi dokumentmi. Z dôvodu ochrany rastúcich tlačených zbierok sa zvyšujú požiadavky na prevádzku budov, digitálne prostredie vedie k nárastu elektronickeho odpadu, a pod. Hybridné prostredie zaťažuje knižnice nielen ekologicky, ale aj ekonomicky. Okrem toho, že sa zvyšujú finančné nároky na budovanie fondov, rastie potreba ustavičnej modernizácie technológií.

„Bezpapierová“ komunikácia?

Na jednej strane sú knižnice miestami, kde prichádza k „recyklácii“ tlačенých publikácií ich požíciavanim. Na strane druhej, práca s tlačnými dokumentmi je vo svojej podstate ekologicky zaťažujúca. Pri výrobe tlačných informačných produktov sa generuje enormné množstvo CO₂, ako uvádza Chowdhury (2010), ktorý zároveň tvrdí, že environmentálne udržateľná je digitálna distribúcia informácií. Znamená však digitálna distribúcia informácií skutočne elimináciu papiera a znižovanie ekologickej stopy?

Zaujímavé je, že v časoch rastúcej digitálnej komunikácie neklesá spotreba papiera, aj keď sa toľko hovorí o „bezpapierovej“ spoločnosti. Tvrdenia, že digitálna distribúcia je naozaj ekologická nevyznievajú úplne presvedčivo, keď vieme, že papier sa dnes často používa na krátkodobý účel. M. Kanellou (2008) uvádza, že 44,5% dokumentov sa tlačí na jednorazové použitie, 25% vytlačených dokumentov sa v ten istý deň zahadzuje (dáva na recykláciu). Hoci sa tieto údaje netýkajú iba odborných dokumentov, možno ich čiastočne aplikovať aj na akademické prostredie. Akokoľvek by sme pochybovali o ekologickej a ekonomickej udržateľnosti digitálnych a digitalizovaných zbierok, nezmení to informačné správanie našich používateľov.

Je potreba pracovať s papierom generačný problém, ktorý s prevahou zastúpenia „net generation“ v produkčných procesoch zanikne? Poznatky kognitívnej psychológie naznačujú, že percepcia informácií v digitálnej forme je skôr rýchla a povrchnejšia. Seriózne čítanie, teda čítanie, ktoré vedie k analýze a informovaným rozhodnutiam, si zrejme vyžaduje tlačnú formu a platí to rovnako pre všetky generácie (McCormack, 2010) Do akej miery však používatelia našich informačných služieb pociťujú potrebu seriózneho čítania?

Fondy akademických knižníc a akademické publikovanie

Pre väčšinu ľudí je synonymom knižnice „papierová“ kniha. Aj keď sa akademické knižnice veľmi progresívne snažia zavádzať nové technológie, sú stále spájané s tradičnými spôsobmi komunikácie – najmä s papierovými dokumentmi a platenými elektronickými informačnými zdrojmi (databázami). Pohľad používateľov na tlačnú produkciu sa pritom veľmi rýchlo mení, pretože mnohí preferujú rýchlejšie a jednoduchšie dostupné digitálne dokumenty. Súčasne sa mení pohľad na licencované databázy, pretože najmä vďaka iniciatívam otvoreného prístupu (Open Access), narastá kvalitný, voľne dostupný akademický obsah.

Postoje k tlačným dokumentom sa odzrkadľujú v klesajúcich štatistikách výpožičiek v knižniciach na celom svete. Open Access sa zatiaľ na štatistikách prístupov k licencovaným databázam nepodpísal, môže byť len otázkou času, kedy sa tak stane.

Často sa spochybňuje udržateľnosť súčasného vedeckého publikovania. Je to do určitej miery opodstatnené, pretože finančné nároky na vedecké knihy a časopisy publikované na komerčnej báze sú extrémne vysoké a ďalej rastú. Pre knižnice, nielen slovenské, je nereálne zabezpečiť dostatok finančných zdrojov na pokrytie tohto rastu a diverzifikované záujmy ich čitateľov.

Mnohí odborníci považujú Open Access a inštitucionálne repozitáre za udržateľné modely publikovania, ktoré by sa mali ďalej rozvíjať. Miesto akademických knižníc v tomto koncepte môžeme prinajmenej hľadať v ich aktívnej participácii na tvorbe univerzitných stratégií OA a aktívnom zapojení sa do projektov vytvárania inštitucionálnych repozitárov.

Knihovník 2.0?

Nie je potrebné zdôrazňovať všeobecne známu skutočnosť, že medzi kľúčové momenty úspechu každej inštitúcie patrí personálne zabezpečenie. Knižnícka profesia sa vyvíja, pričom vývoj v akademických a vedeckých knižniciach odráža najmä zmenené formy komunikácie.

Rastie potreba takých pozícií v knižniciach, ktoré sú technicky orientované. Technologické zručnosti sú pre súčasného knihovníka nevyhnutné a úroveň ich zvládnutia determinuje často jeho pracovnú úspešnosť.

Dôraz nemožno klásť len na technologické zručnosti. Ako uvádza Partridge (2010), knihovník 2.0 je stav mysle. Zároveň to platí nielen o knihovníkoch 2.0, ale o knihovníkoch všeobecne.

Ak vychádzame zo skutočnosti, že knižnica 2.0 je novým spôsobom interakcie medzi knižnicou a používateľmi je zrejme, že jednou z oblastí, na ktoré sa bude klásť dôraz sú komunikačné zručnosti. Rovnako dôležité sú komunikačné zručnosti pre súčasného knihovníka, v novom prostredí by sa mala meniť viac ich forma ako obsah.

Nedostatočná personálna obnova a absencia ďalšieho vzdelávania zamestnancov knižníc je rizikovým faktorom rozvoja slovenských akademických knižníc. V súvislosti s tým, že používatelia akademických knižníc sú reprezentovaní najmä mladými ľuďmi, „starnutie“ knižničného personálu môže mať za následok aj generačný problém, problém porozumenia medzi knihovníkmi a ich potenciálnymi „zákazníkmi“.

Záver

Úvahy o budúcnosti a udržateľnosti akademických knižníc generujú množstvo otázok, na ktoré sa iba ťažko hľadajú odpovede. Súčasnosť ovplyvňuje našu budúcnosť, platí to vo všetkých oblastiach, v knižničnej práci i mimo nej. V praxi slovenských akademických knižníc budúcnosť môže vyvolávať obavy práve preto, že súčasnosť je ekonomicky veľmi limitovaná. Súčasné obmedzenia, brániace intenzívnemu rozvoju, možno prinášajú problémy, ktoré budeme v budúcnosti prekonávať iba ťažko. Naznačené otázky sú zlomkom toho, nad čím by sme mali premýšľať a pritom iba premýšľať už nestačí, musíme sa meniť tak, ako sa mení naše prostredie. Knižnice vždy boli progresívne a v zavádzaní nových technológií sa snažili byť vždy pár krokov pred svojimi používateľmi. Bolo by dobre, keby to tak zostalo.

LITERATÚRA

American Library Association. 2012. *Task force on the environment* [online], [cit. 2012-09-01]. Dostupné na: <<http://www.ala.org/ala/mgrps/rts/srrt/tfoe/lbsc/librariesbuildsustainablecommunitiesthree.cfm>>

ANDERSON, R. 2011. The Crisis in Research Librarianship. In *The Journal of Academic Librarianship*, roč. 37, č. 4, s. 289-290.

BRODIE, M. 2012. Building the sustainable library at MacQuarie University. In *Australian Academic and Research Libraries* [online], March 2012 [cit. 2012-09-01]. Dostupné na: <<http://www.thefreelibrary.com/Building+the+sustainable+library+at+Macquarie+University.-a0294895834>>

CHOWDHURY, G. 2010. Carbon footprint of the knowledge sector: what's the future? In *Journal of Documentation*, roč. 66, č. 6, s. 934 - 946.

JANKOWSKA, M. A. – MARCUM, J. W. 2010. Sustainability challenge for academic libraries: planning for the future. In *College and Research Libraries* [online], roč. 71, s. 160-170, [cit. 2012-09-01]. Dostupné na: <<http://crl.acrl.org/content/71/2/160.full.pdf+html>>

KANELLOS, M. 2008. New Way to Save Energy : Disappearing Ink. In *CNET News* [online], Apr. 29, 2008, [cit. 2012-09-01]. Dostupné na: <http://news.cnet.com/8301-11128_3-9930674-54.html?tag=mncol;txt. [Accessed 1 February 2010].

MCCORMACK, N. 2010. Mission impossible? The future of „paperless“ library operations. In *Library Management*, roč. 32, č. 4/5, s. 279-289.

PARTRIDGE, H. – LEE, J. – MUNRO, C. 2010. Becoming 'Librarian 2.0': the skills, knowledge and attributes required by Library and Information Science Professionals in a Web 2.0 World (and Beyond). In *Library Trends*, roč. 59, č. 1-2, s. 315-335.

Smernica IFLA pre služby verejných 2010. 2011. [online]. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov. 200 s. ISBN 978-80-89586-01-1. [cit. 2012-09-01]. Dostupné na: <<http://www.ifla.org/files/hq/publications/series/147-sk.pdf>>

CENTRÁLNE REGISTRE A ICH VÝZNAM V PROCESE HODNOTENIA VÝSLEDKOV ČINNOSTI VYSOKÝCH ŠKÔL

Hrčková Ľudmila

Centrum vedecko-technických informácií SR, Bratislava, ludmila.hrckova@cvtisr.sk

Abstrakt

Publikačná a umelecká činnosť patria k hlavným ukazovateľom pri hodnotení výsledkov vedeckovýskumnej a odbornej činnosti vysokých škôl. Vytvorenie Centrálneho registra evidencie publikačnej činnosti (ďalej CREPČ) a umeleckej činnosti (ďalej CREUČ) zabezpečilo efektívny zber informácií o publikačnej a umeleckej činnosti. Centrálne registre predstavujú bibliografické databázy, ktoré sú dôležitým zdrojom informácií a slúžia na prezentáciu, porovnanie a získanie objektívnych podkladov na mapovanie vedeckovýskumnej a odbornej aktivity vysokých škôl. Prevádzkovateľom oboch registrov je Centrum vedecko-technických informácií SR, ktoré sa zaoberá spracovaním a verifikáciou údajov o publikačnej činnosti pre ďalšie skvalitnenie procesu hodnotenia a vykazovania výsledkov vedeckovýskumnej práce pracovníkov vysokých škôl. Verifikáciou údajov v CREUČ sa zaoberá Rada garantov pre umeleckú činnosť.

Abstract

One of the main indicators of evaluating results of scientific research and training activities of universities are their publication and art activities. Creation of The Central Registry of Publication Activity (CREPČ) and the Central Registry of Art Works and Performance (CREUČ) ensured effective capture of information about publication and art activities. Central registries as bibliographic databases are important sources of information. They serve to presentation, comparing and obtaining objective basis for mapping scientific research and training activities of universities. The system operator of both registries is Slovak Centre of Scientific and Technical Information (CVTI). CVTI deals with processing and authentication of publication activities' data for further improvement of evaluation and reporting process of results of scientific research and training activities of universities and their employees. Evaluation committee for art activities deals with authentication of data in CREUČ.

Kľúčové slová

Centrálny register evidencie publikačnej činnosti, Centrálny register evidencie umeleckej činnosti, verifikácia údajov v centrálnych registroch

Keywords

Creation of The Central Registry of Publication Activity, Central Registry of Art Works and Performance, authentication of data in central registries

Centrálny register evidencie publikačnej činnosti

predstavuje bibliografickú databázu, ktorá už piate vykazovacie obdobie napĺňa požiadavku na komplexnú evidenciu publikačnej činnosti vysokých škôl v automatizovanej podobe. V súčasnosti do CREPČ prispieva 28 vysokých škôl všetkých typov. Na vysokých školách zabezpečuje spracovanie evidencie publikačnej činnosti akademická knižnica príslušnej vysokej školy. Po ukončení vykazovacieho obdobia 2011, v rámci aktualizácie, pribudlo do CREPČ 53 814 záznamov. Vykazovacie obdobie trvá od 1. apríla aktuálneho roka do 31. marca

nasledujúceho roka. Za vykazovacie obdobie 2007 – 2011 CREPČ obsahuje viac ako 236 332 záznamov o publikačnej činnosti. Prevádzkovateľom CREPČ je Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky (ďalej CVTI SR). Webové sídlo CREPČ je verejne dostupné na webovej stránke www.crepc.sk. Komplexná a centrálna bibliografická databáza CREPČ obsahuje záznamy o evidencii publikačnej činnosti vysokých škôl všetkých typov, ktorá umožňuje:

- prehľadávanie záznamov evidencie publikačnej činnosti zapojených vysokých škôl v SR centrálnne, z jedného vyhľadávacieho rozhrania,
- štatistické zhodnotenie údajov z pohľadu autora a pracoviska v celej retrospektíve,
- kontrolu údajov s možnosťou krížovej kontroly na priereze dát všetkých zapojených vysokých škôl,
- efektívnu a okamžitú kontrolu dodaných údajov prispievajúcich vysokých škôl,
- porovnanie jednotlivých vysokých škôl podľa kategórií publikačnej činnosti, skupín publikácií podľa metodiky rozpisu dotácií zo štátneho rozpočtu verejným vysokým školám: A1, A2, B, C a ich rôznych kombinácií (tab. č. 1 a 2),
- prezentáciu výsledkov vedy, mapovanie vedeckovýskumnej a odbornej činnosti vysokých škôl a jednotlivých autorov,
- využívanie údajov pri predkladaní projektov a pri ich následnom hodnotení.

Prehľad publikačnej činnosti v Centrálnom registri evidencie publikačnej činnosti v sledovaných kategóriách																								
Názov vysokej školy	AAA, AAB, ABA, ABB			ACA, ACB, BAA, BAB, BCB, BCI, EAI, CAA, CAB, EAJ			FAI			ADC, BDC			ADD, BDD			CDC, CDD			Ostatné			Spolu		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
UK Bratislava	88	149	139	270	483	286	143	241	205	522	718	747	75	74	88	0	0	0	8226	1143 ₃	8704	9324	13098	10169
UPJŠ Košice	24	42	31	71	142	62	28	56	42	220	334	232	17	22	7	0	1	0	2130	3120	2365	2490	3717	2739
PU Prešov	49	107	81	104	135	118	85	116	97	18	12	27	16	13	11	0	0	0	1912	3754	3128	2184	4137	3462
UCM Trnava	13	22	16	28	59	37	26	47	54	13	42	13	7	11	7	0	0	0	574	1211	1204	661	1392	1331
UVLF Košice	5	7	4	58	40	55	6	8	8	51	64	77	4	3	3	0	0	0	842	965	811	966	1087	958
UKF Nitra	57	77	89	140	200	111	89	131	88	44	50	68	8	9	12	0	0	0	2661	3527	2695	2999	3994	3063
UMB B.Bystrica	76	97	67	107	151	122	145	189	81	24	28	20	10	22	9	0	0	0	2585	3499	2434	2947	3986	2733
TvU Trnava	37	44	44	56	140	73	56	110	70	11	24	19	2	3	10	0	0	0	1439	2323	1867	1601	2644	2083
STU Bratislava	62	57	69	163	171	121	48	77	74	346	380	305	24	5	28	0	0	0	4411	6382	5595	5054	7072	6192
TU Košice	38	40	82	156	214	164	29	68	40	73	139	178	8	9	10	0	1	0	3895	5311	4515	4199	5782	4989
ŽU Žilina	18	32	21	117	109	96	11	17	24	26	39	40	1	0	2	0	0	0	2743	3507	3220	2916	3704	3403
TUAD Trenčín	10	5	12	31	18	26	16	5	11	22	15	27	0	3	1	0	0	0	801	745	644	880	791	721
EU Bratislava	45	82	47	180	166	135	54	113	90	3	6	9	16	24	16	0	0	0	2719	3991	3196	3017	4382	3493
SPU Nitra	36	73	66	81	103	113	59	50	50	41	54	42	4	0	6	0	0	0	2099	2582	2047	2320	2862	2324

TU Zvolen	30	46	48	55	71	60	50	59	47	17	22	38	7	2	2	0	0	0	1294	1721	1397	1453	1921	1592
VŠMU Bratislava	3	2	5	5	9	7	7	5	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	245	220	193	260	236	212
VŠVU Bratislava	3	3	7	5	24	14	18	21	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	257	330	203	283	378	240
AU B.Bystrica	0	3	7	6	9	6	8	6	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	94	95	113	108	113	142
KU Ružomberok	80	100	51	66	87	92	76	107	84	11	10	19	3	10	7	0	0	0	1443	2210	1469	1679	2524	1722
UJS Komárno	3	7	8	8	22	11	17	22	29	4	10	6	1	0	0	0	0	0	323	310	366	356	371	420
AOS LM	2	7	2	15	28	6	7	10	11	3	9	0	0	1	1	0	0	0	344	405	295	371	460	315
SEVŠ Skalica	2	1	9	3	11	15	0	0	3	1	11	14	2	0	5	0	0	0	52	75	220	60	98	266
VŠM Trenčín	0	1	3	0	5	3	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	57	89	0	64	97
APZ Bratislava	3	2	5	19	18	12	15	28	14	0	1	0	0	0	0	0	0	0	234	227	187	271	276	218
BVŠP Bratislava	0	15	17	0	23	19	0	8	14	0	1	3	0	0	1	0	0	0	0	252	288	0	299	342
VŠSVA Bratislava	0	0	7	0	0	12	0	0	10	0	0	22	0	0	12	0	0	0	0	0	366	0	0	429
VŠBM Košice	0	0	6	0	0	12	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	125	0	0	146
HUAJA BŠ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13	0	0	13

Tabuľka č.1 Prehľad publikačnej činnosti v Centrálnom registri evidencie publikačnej činnosti v sledovaných kategóriách

Kód VŠ	Názov VŠ	Publikácie v A1 Okrem kapitol	Kapitoly ABC,ABD	Spolu A1
01ukba	Univerzita Komenského Bratislava	140	80	220
02upjs	UPJŠ Košice	31	33	64
03pu	Prešovská univerzita	80	24	104
04ucm	Univerzita CaM Trnava	16	26	42
05uvlk	UVLF Košice	3	4	7
06ukf	UKF Nitra	92	39	131
07umb	Univerzita M.Bela BB	68	48	116
08truni	Trnavská univerzita	42	42	84
09stuba	STU Bratislava	67	41	108
10tuke	TU Košice	81	41	122
11zu	Žilinská univerzita	21	15	36
12tuad	Univerzita AD Trenčín	12	9	21
13euba	Ekonomická univerzita BA	47	8	55
14spu	SPU Nitra	65	12	77
15sldk	TU Zvolen	48	44	92
16vsmu	VŠMU Bratislava	5	0	5
17vsvu	VŠVU Bratislava	7	0	7
18aku	Akadémia umení BB	7	0	7
19ku	Katolícka univerzita Ružomberok	51	17	68
20ujjs	Univerzita JS Komárno	8	8	16
21aos	Akadémia OS L.Mikuláš	2	1	3
22sevs	Stredoeurópska VŠ Skalica	3	5	8
23vsm	Vysoká škola manažmentu v Trenčíne	3	4	7
24apz	Akadémia Policajného zboru v Bratislave	5	1	6
25pevs	Paneurópska vysoká škola v Bratislave	16	3	19
26vszsp	Vysoká škola zdrav.a soc.práce sv.Alžbety v Bratislave	0	0	0
27vsbm	Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach	5	0	5
28huaa	Hudobná a umelecká akadémia Jána Albrechta v Banskej Štiavnici	0	0	0
29vsemvs	Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave	0	0	0
	Spolu:	925	505	1430

Tabuľka č.2 Vykazovacie obdobie 2011 v CREPČ- vedecké publikácie v skupine A1 20. 5. 2012

Verifikácia údajov v CREPČ

Oddelenie pre hodnotenie publikačnej činnosti (ďalej OHPČ) v CVTI SR zabezpečuje kontrolu a verifikáciu údajov obsiahnutých v CREPČ. Po uzavretí aktuálneho vykazovacieho obdobia a kontrole záznamov zo strany vysokých škôl v lokálnych databázach, nasleduje export záznamov publikačnej činnosti z akademických knižníc a následne prebieha automatizovaná kontrola duplicitných záznamov, karentovaných publikácií, podobných záznamov v rámci vysokej školy a medzi vysokými školami.

OHPČ posudzuje publikácie po formálnej stránke popisu záznamu. V prípade výskytu chýb kontaktuje OHPČ akademické knižnice a odporúča opravu popisu publikácie, zaradenia publikácie, duplicitného vykazovania, zjednotenia kategorizácie publikácií registrovaných v CREPČ a pod. Po obsahovej stránke kontroluje a študuje podklady k vedeckým publikáciám skupiny A1(kategórie publikačnej činnosti AAA, AAB, ABA, ABB, ABC, ABD, podľa prílohy č. 1 Smernice MŠ SR č. 13/2008-R), na posúdenie ktorých akademické knižnice pripájajú elektronicky alebo posielajú do CVTI SR relevantné podklady z publikácie. V prípade nesprávneho zaradenia publikácie do kategórie publikačnej činnosti komunikuje OHPČ s knižnicou o preradení publikácie. Ak vysoká škola s preradením nesúhlasí, publikáciu spolu s kompletnými podkladmi posúdi z hľadiska obsahu a zaradenia do kategórie Hodnotiteľská komisia Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR (ďalej HK MŠVVaŠ SR), ktorá je zložená z expertov jednotlivých vedných odborov. Jej rozhodnutie je dôležité pre konečné zaradenie publikácie do správnej kategórie.

Po konečných opravách sa záznamy publikačnej činnosti vykazované v danom období importujú do centrálnej databázy CREPČ a vygenerujú sa potrebné štatistiky pre MŠVVaŠ SR ako podklad pre výpočet štátnej dotácie verejným VŠ. Databáza predstavuje bezpečné uloženie a jednotnú prezentáciu informácií a výsledkov, vyhľadávanie záznamov podľa definovaných kritérií, možnosť kontroly dát, priame výstupy a štatistiky pre potreby manažmentu finančných prostriedkov vysokých škôl. Výstupy z databázy môžu slúžiť ako podklady na hodnotenie činnosti a do výročných správ.

Centrálny register evidencie umeleckej činnosti

predstavuje bibliografickú databázu, do ktorej prispievajú všetky vysoké školy (verejné, štátne, súkromné), ktoré vykazujú umeleckú činnosť svojich zamestnancov na základe Smernice MŠ SR č. 13/2008-R. Od r. 2011 je CREUČ verejne dostupný prostredníctvom webového rozhrania na www.crepc.sk. Údaje z databázy CREUČ slúžia pre MŠVVaŠ SR ako podklad pre prerozdelenie každoročne udeľovanej štátnej dotácie verejným vysokým školám

Hlavným cieľom registrácie umeleckej činnosti je komplexná automatizovaná evidencia umeleckej činnosti vysokých škôl. Údaje v databáze CREUČ tak umožňujú:

- vyhľadávanie podľa autora, roku záznamu, názvu diela, podujatia, druhu umeleckej činnosti atď.
- získať prehľad o profile, výkonnosti a umeleckej aktivite VŠ, jednotlivých pracovísk či autorov,
- využívanie údajov ako zdroj štatistík a informácií pre výročné a hodnotiace správy a pri predkladaní rôznych projektov,
- využitie v rámci internej metodiky financovania vysokých škôl.

Prevádzkovateľom CREUČ je CVTI SR, ktorého OHPČ spolupracuje na vývoji systému CREUČ a zabezpečuje aj niektoré administratívne a odborné činnosti spojené s evidenciou umeleckej činnosti. Za roky 2008 – 2011 obsahuje 9 677 záznamov.

Verifikácia údajov v CREUČ

Verifikáciu údajov zabezpečuje Rada garantov pre umeleckú činnosť (ďalej Rada garantov CREUČ), kde sú pomerne zastúpené všetky umelecké odbory, a ktorá sa zaoberá špecifickými problémami evidencie umeleckej činnosti a verifikáciou vložených záznamov z hľadiska obsahu.

Umelecká činnosť sa neeviduje prostredníctvom akademickej knižnice (ako v prípade CREPČ), ale záznamy o umeleckej činnosti za daný kalendárny rok vkladajú do registra priamo autori prostredníctvom online formulára na webovej stránke www.crepc.sk. Dokumentáciu k registrovaným výstupom archivuje akademická knižnica danej VŠ.

Po ukončení vykazovacieho obdobia v CREUČ a uzatvorení systému prebieha verifikácia záznamov. Prvá kontrola sa uskutočňuje na úrovni vysokej školy. Každá VŠ si vypracovala vlastný spôsob predbežnej verifikácie. V druhej úrovni vstupuje do procesu Rada garantov CREUČ, ktorá krížovým spôsobom verifikuje všetky záznamy v registri, navrhuje prípadné vyradenia záznamov či zmenu kategórie. Navrhované zmeny sú následne schvaľované na spoločnom zasadnutí Rady garantov CREUČ na konci verifikačného obdobia. Po vykonaní všetkých úprav sú vygenerované finálne štatistiky pre MŠVVaŠ SR a databáza sa sprístupní pre verejnosť.

Legislatíva

V súvislosti s prebiehajúcou novelizáciou Smernice MŠ SR č. 13/2008-R o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov a Zákona č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách sa navrhuje aj úprava procesu verifikácie, ktorá by do budúcnosti mala priniesť väčšiu zodpovednosť za správnosť údajov a kategorizáciu publikácií a umeleckých výstupov zo strany vysokých škôl.

Na základe Smernice MŠVVaŠ SR č. 6/2012, ktorou sa definujú pravidlá činnosti riadiacich výborov informačných systémov (ďalej RV IS) bol 25. 4. 2012 zriadený RV IS CREPČ/CREUČ ako poradný orgán ministra MŠVVaŠ SR, ktorého úlohou je koordinovať aktivity vývoja, rozvoja a prevádzky IS CREPČ a CREUČ.

Bibliografické odkazy

1. CREPČ – Centrálny register evidencie publikačnej činnosti [online]. 2010 [cit. 2011-02-11]. Dostupné na internete: <www.crepc.sk>.
2. GRMAN, J. Centrálny register EPCA [online]. 2007 [cit. 2011-02-11]. Dostupné na internete: <http://www.crepc.sk/crepc/tech_dokumentacia/citajma.pdf>.
3. GRMAN, J. Od knižnično-informačného systému cez evidenciu publikačnej činnosti po systém pre odhaľovanie plagiátov v akademickom prostredí. UNINFOS 2010 – Univerzitné informačné systémy : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie [online]. 2010 [cit. 2011-02-11]. Dostupné na internete: <http://uninfos.truni.sk/images/stories/2_jn_grman.pdf>.
4. HRČKOVÁ, Ľudmila, DUŠKOVÁ, Marta. CREPČ a CREUČ ako unikátny zdroj informácií o publikačnej a umeleckej činnosti vysokých škôl SR. In Informum 2011: sborník ze 17. ročníka konference o profesionálních informačních zdrojích [online]. Praha, 24.-26. května 2011. - Praha : AIP, 2011. - nestr. Dostupné na internete: <http://www.inforum.cz/archiv/inforum2011/cs/sbornik/>.
5. HRČKOVÁ, Ľudmila: Centrálny register evidencie publikačnej činnosti a príprava novelizácie Smernice MŠ SR č. 13/2008-R. In *ITlib. Informačné technológie a knižnice* [online], 2012, č. 01 [cit. 2012-07-31]. Dostupné na internete <http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib121/hrckova.htm>. ISSN 1336-0779, ISSN-L 1335-793X.

6. SKALKA, J. a kol. Centrálny register evidencie publikačnej činnosti. In UNINFOS 2007 – Univerzitné informačné systémy : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Bratislava : Ekonóm, 2007. S. 11-13. ISBN 978-80-225-2418-6.
7. Smernica MŠ SR č. 13/2008-R zo 16. októbra o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov [online]. Bratislava : MŠ SR, 2008. [cit. 2011-02-11]. Dostupné na internete: <http://www.crepc.sk/smernica_2008.pdf>.
8. Zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej. 2000. [online]. Bratislava : MK SR, 2000. [cit. 2011-03-22] Dostupné na internete: <<http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=15266&FileName=00-z183&Rocnik=2000>>.

AKADEMICKÉ KNIŽNICE A INFORMAČNÉ VZDELÁVANIE

(Riešenie problematiky informačného vzdelávania na vysokých

školách) **Džuganová Daniela**

Univerzitná knižnica UPJŠ v Košiciach, daniela.dzuganova@upjs.sk

Abstrakt

Príspevok podáva výklad informačného prostredia vysokých škôl a akademických knižníc so zameraním na informačné vzdelávanie používateľov. Informačné vzdelávanie predstavuje ako jednu zo základných činností knižnice. Ponúka najnovšie trendy v oblasti informačného vzdelávania v prostredí akademických knižníc, kde rozhodujúcim vzťahom je vzťah knihovníka a pedagóga. Naznačuje zmeny, ktoré by mohli v akademických knižniciach v oblasti vzdelávania nastať a aké nové úlohy by to mohlo priniesť knižniciam, knihovníkom a vysokým školám.

Abstract

Presentation explore the information environment of higher education and academic libraries with a focus on information education users. Information education represents as one of the primary activities of the library. It offers the latest trends in information education in the environment of academic libraries, where the decisive relationship is relationship between librarian and teacher. It suggests changes that could in academic libraries in education to occur, and what new challenges it might bring libraries, librarians and universities.

Kľúčové slová

Akademické knižnice, informačná gramotnosť, informačné vzdelávanie, Slovenská asociácia knižníc

Keywords

Academic libraries, information literacy, information education, the Slovak Library Association

Žijeme a pracujeme v meniacej sa spoločnosti. Nech už ju pomenujeme akokoľvek, či už informačnou alebo vedomostnou, týka sa informácií, znalostí, zručností, výskumu, poznávania, učenia a učenia sa. Takéto meniace sa podmienky v spoločnosti a nároky na jedincov by mali zodpovedať zmenám predovšetkým vo vzdelávacej sústave každej spoločnosti. Práve vzdelávanie, a to na všetkých stupňoch, zabezpečuje jednotlivcovi prípravu na zmysluplný život v danej spoločnosti. Vysokoškolské vzdelávanie prežíva už po stáročia v rôznych formách, ktoré sú určované stupňom rozvoja spoločnosti. Jeho kvantita je definovaná vzdelávacími štandardami a kvalita sa odvíja od odborného vzdelania učiteľa, jeho entuziazmu a od úrovne technického vybavenia pracoviska/vysokej školy.

Vstupom do Európskej únie sme sa začlenili medzi tie štáty, ktoré majú záujem vybudovať informačnú spoločnosť. Jedným z dôležitých medzníkov pre vytváranie spoločného priestoru vysokoškolského vzdelávania v Európe sa stala Bolonská deklarácia z roku 1999. V súčasnosti

hlavnou reformou vyššieho vzdelávania v Európe je Bolonský proces. Jeho hlavným cieľom je transformovať Európu do zdokonalenej znalostnej spoločnosti. Prijaté reformy sa zameriavajú najmä na schopnosť zamestnať sa, kvalitu bezpečnosti, mobilitu a kompatibilitu. Európsky kreditný transfer a akumulčný systém (ECTS)¹ akceptuje celoživotné vzdelávanie ako základný koncept.² Tieto zásady sú uvedené ako priority v procese tvorby oblasti Európskeho vyššieho vzdelávania, stimulovali univerzity k reštrukturalizácii ich študijných ponúk, ktoré sú v súlade so sociálnymi potrebami, a ktoré zároveň dominujú v znalostnej ekonomike. Bolonské zásady takisto korešpondujú s novými pedagogickými paradigmami – namiesto ovládania a pamätania si veľkého množstva faktov, učitelia sa potrebujú stať schopnými riešiť problém interdisciplinárne, kriticky uvažovať, rozhodovať, riadiť intenzívny tok informácií, organizovať, selektovať, hodnotiť a používať informácie. Ďalší dôležitý aspekt Bolonskej filozofie je požiadavka na flexibilné vzdelávanie, e-learning, dištančné vzdelávanie, využívanie IKT vo vzdelávaní, iné nové formy vzdelávania.

E-vzdelávanie v súčasnosti umožňuje študentom plne sa zapojiť do procesu vzdelávania, participovať na simuláciách a testoch ako nikdy predtým a „súčasne byť ďaleko od vzdelávania ako nikdy predtým“. Flexibilné vzdelávanie redukuje bariéry prístupu ku vzdelávaniu, otvára možnosti vzdelávať sa širokému spektru ľudí, používa nové technológie na dosiahnutie lepšieho prístupu ku vzdelávaniu, dáva študentovi väčšiu kontrolu nad jeho vzdelávaním. Vzdelávacia filozofia flexibilného vzdelávania nie je o poskytovaní informácií. Je zameraná na študenta a dôraz je prenesený z vyučovania na učenie sa. Skôr ako byť len poskytovateľmi informácií a obsahu, lektori flexibilného vzdelávania sa koncentrujú na povzbudenie študentov, aby sa stali aktívnejšími žiakmi a svoje vedomosti aplikovali a nie len reprodukovali. Dôraz je kladený na učenie sa a študenti majú viac voľnosti stať sa zodpovednými za svoje vzdelávanie.

Informačná gramotnosť pripravuje vysokoškolských študentov na pripojenie, interakciu a používanie dostupného množstva informácií, nie iba v období povinnej výučby a pod dohľadom učiteľa ako autoritatívneho vedomostného zdroja, ale nezávisle počas celého života. Rastúca populácia „flexibilných“ študentov môže byť efektívnymi a výkonnými študentmi, iba ak sú informačne gramotní. Informačná gramotnosť môže byť jednoducho rozdelená do jednotlivých komponentov stratégií stanovených Bolonskými požiadavkami ako odpoveď na potreby znalostne – intenzívneho trhu práce. Bolonský proces otvoril možnosti integrácie

¹ Európsky kreditno – transferový a akumulčný systém
<http://www.europeunit.ac.uk/qualifications/ects.cfm>

² Princíp celoživotného učenia bol prijatý na Pražskej vládej konferencii v roku 2002
http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/towards_eu-oth-enl-t02.pdf

informačnej gramotnosti do vzdelávacích systémov. Tento trend je pozorovateľný v niektorých krajinách EU, špeciálne v Škandinávskych krajinách³ a Nemecku, v ktorých Bolonský proces dáva pozitívny smer pre inklúziu informačnej gramotnosti. Výzvou je pre vyššie vzdelávacie authority v krajinách strednej a juhovýchodnej Európy.

Prevoditeľné a všeobecné zručnosti požadované ako časť implementácie Bolonských reforiem zahŕňujú informačnú gramotnosť. Je preto dôležité zahrnúť informačnú gramotnosť ako požadovaný výsledok pre akreditáciu programov vyššieho vzdelávania a urobiť ich súčasťou povinných, kreditných študijných osnov. Toto môže byť dosiahnuté najefektívnejšie cez vloženie informačnej gramotnosti do požiadaviek každej disciplíny. Avšak univerzity budú potrebovať prijatie systematickej procedúry pre monitoring tohto komponentu pre vynechanie prístupov, ktoré nestačia na dosiahnutie skutočnej zmeny. Bez odborného rozvoja informačných zručností školského personálu, existujú obmedzené perspektívy na dosiahnutie potrebných reforiem výučby a zmien pedagogiky (Šušol – Hrdináková – Rankov, 2005).

Akademické knižnice a informačné vzdelávanie v kontexte vysokých škôl

Za hlavné zmeny vysokoškolského prostredia sa v posledných 10 rokoch považuje masový nárast študentov na vysokých školách, ktorý vedie aj k inštitucionálnym zmenám spojeným s otázkami zabezpečenia kvality vzdelávania. Ku ďalším zmenám dochádza nástupom a dynamickým rozvojom nových IKT. IKT menia samotnú formu výuky, podobu univerzitnej komunikácie, ale taktiež vytvárajú nové spôsoby distribúcie znalostí a informácií. Rozvoj vysokoškolského vzdelávania a zmeny akademického prostredia je nutné skúmať v kontexte sociálnych, politických a legislatívnych zmien. Ekonomika znalostí spojená s obrovskou produkciou nových poznatkov vedie k potrebe neustáleho obnovovania znalostí, t.j. k nutnosti kontinuálneho učenia. Prístup k informáciám, znalostiam či informačným zdrojom je stále viac podmienený používaním informačných technológií. Prax posledných rokov ukazuje, že schopnosť efektívne využívať informačné technológie sama o sebe nestačí, pretože bez intelektuálnej schopnosti nájsť potrebné informácie sú mnohokrát informačné technológie pre človeka bezcenné. Počítačová a informačná gramotnosť sú dve samostatné entity, ktoré sú vzájomne podmienené, a to z viacerých dôvodov:

³ Trendy vo vzdelávaní a výskume: Rozvíjanie schopností a komunikácie v Európe UNICA Seminár v Helsinkách, 18 – 19 máj, 2006
<http://www.helsinki.fi/tietopalvelut/julkaiseminen/unica06.html>

- znalosť využitia informačných technológií je potrebná pre vytváranie a transformáciu informácií;
- znalosť využitia informačných technológií je potrebná pre prístup k informačným zdrojom;
- tvoria základ dnešného vzdelávania.

Nutnosť ich implementácie do vysokoškolského curricula/štúdia vyvoláva diskusie v akademických kruhoch (a nielen v nich).

Transformácia akademických knižníc

Všeobecne sa konštatuje, že internet a nové IKT zmenili tradičné spôsoby distribúcie informácií a vyvolali zmeny, ktoré sa bezprostredne dotýkajú toho, ako naša spoločnosť žije. Zmeny majú nevratný charakter a týkajú sa aj akademických knižníc (a to nielen akademických). Knižnice by sa so svojimi službami, zdrojmi, znalosťami, schopnosťami a skúsenosťami mali prispôbiť svetu „Googla“ a nie obrátene. V nových podmienkach by malo dôjsť k novému definovaniu poslania akademických knižníc:

- nutnosť kritického prehodnotenia doterajších knihovníckych prístupov a stratégií k novým médiám a technológiám;
- potreba hlbšieho a širšieho porozumenia podstaty, významu a dôsledkom vychádzajúcim zo zmeny globálnej komunikačnej paradigmy v akademickej sfére a v najširšom spoločenskom kontexte. Pre akademické knihovníctvo to znamená prechod z paradigmy centralizovaných inštitúcií na paradigmu sieťových znalostných prostredí;
- nevyhnutnosť neustále racionalizovať, zlepšovať, rozširovať a propagovať tradičné zdroje a služby a zároveň sa aktívne usilovať o objavovanie nových druhov služieb a spôsobov vykonávania preddefinovaného poslania za účelom „pridávania hodnoty“ v novo sa utvárajúcom akademickom a globálnom znalostnom prostredí.

Nové funkcie akademických knižníc

Tradičná úloha akademických knižníc, ktorú môžeme definovať: hľadať, zhromažďovať, rozvíjať a uchovávať, sa posúva z:

- knižníc, kde prístup je obmedzený fyzickým priestorom, smerom k otvoreným zbierkam, tzn. budovaniu hybridných knižníc;
- knižníc, poskytujúcich zákaznícke služby ku knižniciam, ktoré majú funkciu sprostredkovateľov.

Budúcnosť akademických knižníc povedie k budovaniu hybridných knižníc s týmito úlohami:

- kombinovanie tradičných knižničných služieb so službami digitálnych knižníc;

- byť súčasťou globálnej informačnej siete umožňuje prístup k rôznym druhom informácií;
- učiť svojich používateľov novým schopnostiam je jednou z najdôležitejších nových úloh;
- dostupnosť dôležitých informácií pre používateľov knižnice prostredníctvom internetu.

Ak sa posúva úloha akademických knižníc do úrovne sprostredkovateľov informačných zdrojov, tak dôležitou činnosťou každej z knižníc spojenou s touto funkciou je „informačná kritika“ (v odborných kruhoch sa stále viac zdôrazňuje potreba kritickej analýzy a hodnotenia informačných zdrojov v nej obsiahnutých). Súčasťou referenčných služieb by malo byť poskytovanie recenzií k voľne dostupným informačným zdrojom a odborná analýza internetových vyhľadávačov.

Akademické knižnice a „centrá učenia“

V súčasnosti sa stále viac zdôrazňuje fakt, že akademické knižnice majú veľký potenciál vo výuke informačnej gramotnosti. Táto „pedagogická rola“ sa presadzuje ako jedna z najťažších úloh súčasnej akademickkej knižnice. Tento model knižníc predstavuje akademické knižnice ako tzv. „učiace knižnice“. V zahraničí je tento model mnohými knižnicami aj realizovaný. I keď sa táto „rola“ akademických knižníc všeobecne nespochybňuje, skôr naopak, zdôrazňuje sa myšlienka, že ide o základnú činnosť každej akademickkej knižnice v súčasnosti. Na kanadských a nórskech univerzitách sa rozvíja koncepcia rozvoja tzv. „centier učenia“ (Learning centres), ich súčasťou sú aj akademické knižnice. Takýto model integruje koncepciu „učiacich knižníc“ a vychádza z poňatia informačnej gramotnosti tak, ako ju definuje ALA (Americká knižničná asociácia).

Moderné knihovníctvo dnes rozvíja radu strategických koncepcií rozvoja knižníc, ktorými sú napr. „Learning Commons“, „Information Commons“, „Knowledge Commons“. Koncepcia „centier učenia“ ich z časti integruje, ale zároveň prekonáva – vytvára celkom nové ponímanie akademickkej knižnice: knižnica je pevnou súčasťou študijného prostredia (learning environment). Knižnica prechádza hlavne inštitucionálnou premenou, a to v zmysle:

- zmena pozície knižnice v jej materskej organizácii;
- zmena internej organizácie knižnice;
- definovanie nových cieľov a z nich vyplývajúcich služieb;
- zmena v zložení profesií zamestnancov a náplne ich práce;
- vznik nových pracovných pozícií;
- celá škála doplnkových faktorov majúci individuálny charakter.

V tomto poňatí sú knižnice navrhnuté pre „učenie sa“ .

„Učiaci knihovníci“

V súvislosti s rozvojom akademických knižníc a zdôrazňovaním ich „pedagogickej roly“ je nevyhnutné definovať základné požiadavky na dnešné vysokoškolské vzdelávanie. V diskusiách o základných požiadavkách sa najčastejšie používajú termíny počítačová gramotnosť, informačná gramotnosť, kľúčové kompetencie.

Internet radikálne zmenil globálnu dostupnosť vedeckých publikácií, dnes sa prístup k licencovaným elektronickým zdrojom prostredníctvom akademických knižníc stáva bežnou súčasťou jej služieb. Realizované prieskumy poukazujú na skutočnosť, že študenti sa často sťažujú na zložitosť použitia týchto zdrojov, nerozumejú výsledkom vyhľadávania, a preto často uprednostňujú internetové vyhľadávače. Tí, ktorým sa dostalo od knihovníkov systematického informačného vzdelávania vo vyhľadávaní informácií, potom elektronické zdroje uprednostňujú s tým, že ich informačno-študijné potreby sú uspokojené. Ďalej bolo zistené, že akademické knižnice majú veľký potenciál práve vo výuke informačnej gramotnosti, vyhľadávajúcich postupov, taktík a stratégií.

Akademické knižnice boli už dávno súčasťou vedeckého procesu, a to uskutočňovaním analýzy informačných potrieb a následne navrhovaním vhodných rešeršných a vyhľadávacích stratégií a výberom informačných zdrojov. To je hlavný dôvod, prečo by mali venovať zvýšenú pozornosť vzdelávaniu svojich používateľov. Zo samotnej praxe poznáme mnohé prípady študentov, ale aj pedagógov, ktorí nie sú schopní definovať svoje požiadavky ani na vstupe, ani na výstupe.

Jednými zo základných schopností, ktorými by mali knihovníci disponovať sú pedagogické schopnosti. Sú a mali by byť základným predpokladom pre úspešné rozvíjanie kurzov informačného vzdelávania. Pedagogické schopnosti sú na zozname tzv. požadovaných schopností v „Európskom sprievodcovi kompetenciami v odbore knihovníckych a informačných služieb“ (Praha, 2006), sú definované nasledovne:

- schopnosť podávať ostatným znalosti zrozumiteľným spôsobom a formou, ktorá zodpovedá ich potrebám;
- vedieť prispôbiť svoje vyjadrovanie úrovni pozornosti a záujmu poslucháčov;
- vysvetliť a s prispôbením sa poslucháčovej úrovni dokázať, aby jasne pochopil fakty situácie alebo problému;
- vedieť posúdiť porozumenie a prispôbenie.

„Pedagogická rola“ knihovníkov nie je žiadna nová činnosť, vždy bola súčasťou ich práce. Rozdiel vidíme len v tom, že za posledné roky získala väčší význam a stala sa dôležitejšou.

Problematika knihovníkov ako učiteľov a ich vzdelávanie v tejto oblasti je diskutovanou témou, rovnako ako nutnosť implementácie výuky informačnej gramotnosti do vysokoškolského študijného programu. Kým napr. v USA sa rieši otázka, či kurzy informačnej gramotnosti je lepšie vyučovať ako súčasť študijného programu Informačná veda a knihovníctvo, alebo na pedagogických fakultách, odborníci v Austrálii vnímajú pozíciu „knihovníka-učiteľa“ v akademickej knižnici primárne ako knihovníka majúceho pedagogické minimum. Na Slovensku a v Čechách je koncepcia doplňujúceho pedagogického vzdelávania chápaná ako súčasť stratégie knižnice pre ďalšie vzdelávanie svojich zamestnancov a zvyšovanie odborných kompetencií.

Zhrnutie problematiky

Akademická knižnica sa vďaka počítačovým a komunikačným technológiám stáva významným a neoddeliteľným miestom prístupovania, zdieľania a navigácie k rôznym informačným zdrojom. Používateľskú klientelu akademických knižníc tvoria prevažne študenti (rádovo tisíce), mnohokrát s veľmi malými vedomosťami a zručnosťami, ktoré by im umožnili efektívne pracovať s informáciami. Niekedy ku štúdiu postačovali len prednášky či skriptá, ktorých bolo v knižniciach relatívne dostatok, študenti neboli nútení využívať iné informačné zdroje. Charakter výuky sa však radikálne mení, zvyšujú sa nároky na odborný profil absolventov vysokých škôl, ktorí by vo svojej profesii mali zaujímať rovnocenné miesto s odborníkmi prinajmenšom v rámci krajín EÚ. Je mnoho pedagógov, ktorí vedú študentov k práci s informáciami, vyžadujú, aby študovali z rôznych informačných prameňov a dokázali si ich nájsť či už v knižnici, v počítačovej sieti alebo kdekoľvek inde. Sú aj takí učitelia, ktorí vyhľadávajú knihovníka, aby sa podieľal na výuke. Určitý posun možno zaznamenať i v postojoch akademických funkcionárov, ktorí začínajú tieto aktivity prijímať a niekde i podporovať. Dôležitými skutočnosťami, ktoré vedú k týmto zmenám sú trendy naštartované vo vládnych dokumentoch týkajúcich sa novej koncepcie vzdelávania a rozvoja vysokých škôl, v ktorých je poukázané na potreby zabezpečiť prístupy k elektronickým informačným zdrojom, dostupnosti k informačným technológiám vo vzťahu k vzdelávaniu a pod..

V súvislosti s uvedenými skutočnosťami sa čoraz výraznejšie dostáva do popredia otázka informačného vzdelávania. Informačné vzdelávanie by mohlo byť ideálnym predmetom, v ktorom možno kombinovať rôzne formy, metódy a spôsoby výuky. Vzhľadom na vysoký počet študentov, pre ktorých by mal byť predmet v prvom rade koncipovaný, je potrebné využívať možnosti moderných IKT. Jednak pri prístupňovaní plných textov odborných informácií, textov obsahujúcich terminológiu, popisy i návody k jednotlivým informačným zdrojom a službám, ale tiež aj pri príprave výukových programov pre samostatnú prácu

používateľov. Ide teda o prenos reálnej výuky do virtuálnej podoby v rozsahu zachovania istého priameho kontaktu používateľa s knihovníkom=pedagógom.

Na dokreslenie situácie na Slovensku uvádzam výsledky analytickej štúdie, ktorú spracovala Slovenská asociácia knižníc v roku 2010 pod názvom „Informačné vzdelávanie v podmienkach slovenských vysokých škôl“ a ktoré sú platné predpokladám dodnes.

Akademické knižnice na Slovensku si plne uvedomujú svoje poslanie a zodpovednosť za informačné vzdelávanie študentov a dosahujú v ňom parciálne dobré výsledky. Rozsahom tém akademické knižnice preukazujú, že sú kvalifikované a pripravené zabezpečovať vzdelávanie v úplnej šírke svojej činnosti. Pozitívnym javom ich aktivít je flexibilita s akou dokázali reflektovať najaktuálnejšie témy týkajúce sa nielen informačného vzdelávania - napr. etika publikovania, tvorba digitálnych dokumentov a i.

Sú presvedčené o dostatočnej erudícii lektorov z radov zamestnancov knižníc, na druhej strane by privítali doškoľovanie v rôznych oblastiach potrebných pre zvládnutie tejto úlohy, najmä pokiaľ ide o rozvoj digitálnej gramotnosti. Slovenské akademické knižnice musia prekonať niekoľko prekážok, aby sa stali integrálnou súčasťou inštitucionalizovaného vzdelávacieho prostredia vysokých škôl:

- presvedčiť o svojej spôsobilosti stať sa plnoprávnym partnerom vo vysokoškolskom vzdelávaní študentov, založenej okrem iného i na porozumení fakultnej/univerzitnej koncepcie výučby a procesov vzdelávania,
- presvedčiť študentov o svojich schopnostiach správne ich navigovať v informačných prieskumoch, efektívne pomáhať pri správnom formulovaní informačných požiadaviek, spracovaní získaných výsledkov, a tak odbúravať stres vyplývajúci z informačného preťaženia.

Výsledky prieskumov IGPAK1 a IGPAK2 (2007-2009) možno v krátkosti zovšeobecniť do niekoľkých tvrdení:

- úroveň informačných kompetencií študentov je nízka;
- rozsah informačného vzdelávania je nedostatočný, ponuka zo strany univerzít je malá/nepostačujúca;
- iniciátorom a realizátorom informačného vzdelávania na väčšine vysokých škôl je akademická knižnica;
- ak študenti absolvujú akciu zameranú na rozšírenie informačných kompetencií, hodnotia ju väčšinou pozitívne;
- študenti prejavujú záujem o informačné vzdelávanie;

- záujem o informačné vzdelávanie však bezprostredne súvisí s úrovňou informačných potrieb;
- informačné potreby študenta sú priamo úmerné nárokom na vysokoškolské štúdium/výsledky vysokoškolského štúdia;
- študenti nie sú primerane motivovaní na samostatnú prácu s informáciami;
- študenti vo veľkej miere preferujú tradičné služby knižníc, nevyužívajú špecializované služby a nástroje na vyhľadávanie odborných informácií;
- študenti sa vyhýbajú práci s cudzojazyčnou literatúrou, nie sú motivovaní na prácu s ňou,
- nedostatočné informačné a jazykové kompetencie a nízka motivácia na prácu so zahraničnou literatúrou spôsobujú, že študenti v minimálnej miere využívajú elektronické informačné zdroje, najmä zahraničné plnotextové databázy, ktoré sú zdrojom aktuálnych vedeckých informácií.

Kvalitne prepracovaná koncepcia informačného vzdelávania v rámci formálneho vzdelávania má smerovať k zreteľnému cieľu: informačne gramotný absolvent vysokoškolského štúdia uvedomujúci si skutočnosť, že nadobudnuté vedomosti a zručnosti majú veľký význam v jeho ďalšom profesijnom i osobnom živote a sú predpokladom celoživotného vzdelávania.

Koncepčné riešenie informačného vzdelávania realizovaného pedagógmi v spolupráci s knihovníkmi by mala prijať každá vysoká škola a malo by sa stať súčasťou predmetu, ktorý absolvujú všetci študenti v závislosti od podmienok danej vysokej školy.

Na podporu realizácie a rozvoja informačného vzdelávania by bolo vhodné vytvoriť on-line nástroje slúžiace pre potreby tých, ktorí sa informačným vzdelávaním zaoberajú, t.j. knihovníkom a pedagógom, ale aj študentom, ktorí z rôznych dôvodov nemôžu navštevovať bežnú výučbu a majú sťažený prístup do knižníc a ďalších informačných inštitúcií (handicapovaní študenti, študenti distančného typu štúdia a pod.). Ako najvhodnejšie riešenie sa javí vytvorenie webového portálu, ktorý by podporoval výučbu informačnej gramotnosti a celoživotné vzdelávanie. Jeho obsahom by mali byť výučbové materiály a prezentácie, ktoré by študentom pomohli orientovať sa v prostredí odborných informácií a pedagógom a knihovníkom by priniesli informácie, týkajúce sa didaktiky a metodiky výučby a rôzne koncepčné dokumenty súvisiace s touto tematikou.

Bibliografické odkazy:

1. ALBERT, A. 2002. Rozvoj kvality v škole. 1. vydanie. Bratislava: Metodické centrum, 2002. 92 s. ISBN 80-8052-166-2.
2. BELLÉROVÁ, Beáta a kol. 2010. Informačné vzdelávanie v podmienkach slovenských vysokých škôl – analytická štúdia. Vyhodnotenie prieskumov akademických knižníc a návrh koncepcie vzdelávania. Bratislava: SAK, 2010. 115 S. ISBN 978-80-89284-69-6. Dostupné na: <http://www.sakba.sk/dokumenty/2010/informacne-vzdelavanie-kniha.pdf>
3. BREIVIK, Patricia Senn; GEE, E. Gordon. Higher education in the internet age : libraries creating a strategic edge. 1. vyd. Wesport; London: American Council on Education Praeger, 2006. 322 s. ISBN 0-275-98194-0.
4. DOMBROVSKÁ, Michaela. 2003. Koncepcie rozvoje informační gramotnosti na vysokých školách a odborné semináře IVIG 2003 a ILME. In Ikaros [online]. 2003, roč. 7, č. 9. Dostupné na: < <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200309002>>. ISSN 1212-5075.
5. DRÁBKOVÁ, K. 2008. Pozice akademických knihoven ve vzdělávacím procesu (2. část). In Inflow: information journal [online]. 2008 [cit. 2009-11-30]. Dostupné na <<http://www.inflow.cz/pozice-akademickych-knihoven-ve-vzdelavacim-procesu-2-cast>>. ISSN 1802-9736.
6. DŽUGANOVÁ, D. – VOKÁLOVÁ, J. 2003. Rozumieť je ťažšie ako vedieť, ale stačí to? In Infos 2003: 32. Medzinárodné informatické sympóziu [online]. 2003 [cit. 2005-08-25]. Dostupné na: < <http://www.aib.sk/infos/infos2003/44.htm>. >. ISBN 80-85165-86-4.
7. Evropský průvodce kompetencemi v oboru knihovnických a informačních služeb. Praha: SKIP ČR, 2006. 77 s. ISBN 80-85851-17-2.
8. KOVÁŘOVÁ, Pavla a kol. 2012. Trendy v informačním vzdělávání. Zlín: VeRBuM, 2012. 154 s. ISBN 978-80-87500-18-7.
9. MAKULOVÁ, Soňa. 2002. Vyhľadávanie informácií v internete. Bratislava : EL&T, 2002. 376 s. ISBN 80-88812-16-X.
10. RANKOV, Pavol. 2006. Informačná spoločnosť – perspektívy, problémy, paradoxy. Levice: Koloman Kertész Bagala, 2006. 173 s. ISBN 80-89129-91-9.
11. STEINEROVÁ, Jela. 2003. Informačné správanie používateľov akademických a vedeckých knižníc. In Knižnica, roč. 4 (2003), č.11/12, s. 522-529. ISSN 1335-7026.
12. STEINEROVÁ, J. a kol. 2004. Správa o empirickom výskume používateľov knižníc ako súčasť grantovej úlohy VEGA 1/9236/02 Interakcia človeka s informačným prostredím v informačnej spoločnosti. Ďalší autori : J. Šušol, S. Makulová, M. Matthaidesová, J. Večerková, P. Rankov. Bratislava : Filozofická fakulta UK, KKIV, 2004. 113 s.
13. ŠUŠOL, Jaroslav – HRDINÁKOVÁ, Ľudmila – RANKOV, Pavol. 2005. Informačné a komunikačné technológie vo vzdelávaní. Bratislava : Stimul, 2005. 152 s. ISBN 80-88982-97-9.
14. TUREK, I. – ALBERT, S. 2005. Kvalita školy. Bratislava: STU, 2005. 128 s. ISBN 80-227-2274-X.

OTEVŘENÝ PŘÍSTUP K ODBORNÝM INFORMACÍM

Planková, Jindra

Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav informatiky
jindra.plankova@fpf.slu.cz

Abstrakt

Moderní společnost klade velký důraz na schopnost orientovat se ve stále rostoucím množství informací, tyto informace hodnotit a využívat je při řešení úkolů. To podmiňuje i odpovídající změny v tak významné struktuře, jakou je zprostředkování a zpřístupňování tradičních i elektronických dokumentů a informací uživatelům. Tyto změny se samozřejmě týkají především oblasti knihovnicko-informačních služeb. Obrovské množství informací, které produkuje současná společnost, není možné soustředit do jedné instituce. Vzniká tak reálná potřeba využít služeb, které by zpřístupnily dokumenty, uložené v kterékoliv knihovně na světě. Tuto nezastupitelnou úlohu sehrávají ve vědeckých knihovnách a vědecko-informačních střediscích specifické systémy elektronické komunikace dokumentů a zejména pak nově konstituované elektronické služby, založené na dostupnosti informací prostřednictvím specifických informačních zdrojů s otevřeným přístupem. Příspěvek se bude zabývat aktuálními aspekty otevřeného přístupu a poukáže na probíhající změny v komunikaci vědeckých a odborných informací, zejména STM. Podstatnou částí přednášky bude zachycení a představení praktických možností využití, principů a přínosů otevřeného přístupu v oborech STM a možností jejich dalšího uplatnění v oblasti vědy a výzkumu v ČR.

The paper is subjective reflection at current and historical aspects of Open Access, refers to changes, which are in progress in communication of information and in scientific communication of information. The essentials part of the paper will be description of important Open Access initiatives, specifications of new possibilities of access to professional and scientific information and benefits of Open Access in fields the Science, Technology and Medicine. Author presents main characteristics of Open Access, points out new opportunities of publishing and dispensing the idea of open access to knowledge in the research and development.

Klíčová slova

elektronické publikování; informační služby knihoven; iniciativy OA; OAI; odborné informace; Open Access; otevřený přístup; principy OA; problémy OA; sdílení zdrojů; spolupráce knihoven; STM; terminologie; vědecká komunikace

electronic publishing; historical aspects of OA; information services; Open Access; OA initiatives; OAI; resource sharing; scientific information; STM; terminology

Uvedení do problematiky

Moderní společnost klade velký důraz na schopnost orientovat se ve stále rostoucím množství informací, tyto informace hodnotit a využívat je při řešení úkolů. To podmiňuje i odpovídající změny v tak významné struktuře, jakou je zprostředkování a zpřístupňování tradičních i elektronických dokumentů a informací uživatelům. Tyto změny se samozřejmě týkají především oblasti knihovnicko-informačních služeb.

Bouřlivý rozvoj moderních informačních a komunikačních technologií v posledních desetiletích přinesl mnoho změn, které zasáhly většinu oblastí lidské činnosti a celkem přirozeně ovlivnily také publikování a šíření tradičních dokumentů. Vědecké knihovny a informační střediska jsou jedním z článků informačního řetězce, a tak se mnohé změny dotýkají i jejich činnosti. Právě v souvislosti s vědeckými knihovnami a dalšími informačními institucemi jsou jak v zahraničí, tak v českém prostředí často zmiňovány čtyři podstatné faktory, které formují současné knihovnicko-informační prostředí: **nárůst počtu** publikovaných informací; **rozmach přístupu** k informacím pomocí informačních a komunikačních technologií; **rostoucí poptávka po fyzickém přístupu** k dokumentům, na základě rozšířenějšího přístupu k bibliografickým záznamům; **snížování kupní síly** knihoven, která je nutí utratit více finančních prostředků za méně dokumentů a informací. V návaznosti na zmíněné faktory se odkrývají mnohé nové pojmy a koncepce, jako jsou *systémy elektronické komunikace dokumentů, zprostředkování dokumentů, otevřený přístup, nové formy vědecké komunikace a předávání informací*, aj.

Obrovské množství informací, které produkuje současná společnost, není možné soustředit do jedné instituce. Vzniká tak reálná potřeba využít služeb, které by zpřístupnily dokumenty, uložené v kterékoliv knihovně na světě. Tuto nezastupitelnou úlohu sehrávají ve vědeckých knihovnách a vědecko-informačních střediscích specifické systémy elektronické komunikace dokumentů a zejména nově konstituované elektronické služby, založené na dostupnosti informací prostřednictvím specifických informačních zdrojů s otevřeným přístupem.

Změny vědecké komunikace – nový model

Komunikace informací je důležitým předpokladem pokroku v oblasti vědy, techniky a výzkumu. Sociální komunikace mezi lidmi probíhala již od pradávna, ovšem počátek vědecké komunikace můžeme datovat teprve od 17. století. V tomto období byla věda v pravém slova smyslu teprve na počátku. Vědců bylo málo a zprávy o svých vědeckých objevech si předávali nejčastěji ústně nebo prostřednictvím korespondence, která měla veřejný charakter.

Povaha vědecké komunikace se v průběhu mnoha let postupně vyvíjela a měnila. Již v antice si vědci mezi sebou sdělovali své poznatky ústně formou rozhovorů, přednášek či diskuzí. Od 16. století dochází k rozvoji časopisů, které se staly na dlouhou dobu jedním z prostředků komunikace mezi vědci. Tato komunikace byla velmi zdoluhavá, trvalo až několik týdnů než vědec publikoval výsledek své práce a jiný vědec mohl na tuto práci reagovat. Přesto se časopisecký článek nadlouho stal vrcholem komunikace mezi vědci. Dnes je stále více doplňován a místy i nahrazován novými komunikačními médii.

Minulé a současné století se vyznačuje velkým množstvím informací. Začátek 21. století je ve znamení obrovského rozvoje ICT. Tento rozvoj s sebou přináší kromě klasických způsobů komunikace a zpřístupňování tištěných odborných a vědeckých poznatků také komunikaci elektronickou. Tradiční tištěné časopisy zůstávají i nadále důležitým článkem komunikace, ovšem přidává se také způsob zpřístupňování poznatků prostřednictvím internetu. To vedlo k prudkému nárůstu informací, vzniku nepřehledného množství časopisů, vědeckých publikací a především volně dostupných poznatků v elektronickém virtuálním prostředí. Výrazným problémem nové informační doby je, že jen malá část z publikovaných informací je opravdu nová, přinášející nový poznatek. Často jsou informace pouze přeformulovány do jiných vět, ale podstata zůstává stejná, nepřinášející žádný nový objev (10).

Komunikace ve společnosti se přesouvá do virtuálního prostředí, které umožňuje prostřednictvím nových komunikačních a webovských technologií rychlou výměnu informací za relativně nízkou cenu, bez časového nebo územního omezení. Právě finanční dostupnost nových vědeckých poznatků hraje důležitou roli. Tato potřeba postupně vedla k formování hnutí za otevřený přístup k odborným informacím, který také výrazně ovlivnil vydavatelský průmysl a ovlivnil i vydavatelskou distribuční politiku, především v otázce financování.

Současné složky a aspekty **vědecké komunikace** otevírají diskusi především mezi vědci a následně vedou k prohloubení jejich výzkumů a dalšího rozvoje jednotlivých vědních disciplín a oborů. Publikování ve vědeckých časopisech není jediným způsobem zprostředkování vědeckých poznatků z výzkumu. Je jím také osobní korespondence; vyměňování podkladů pro články před publikováním a rozesílání separátů publikovaných prací. Tyto prostředky vědecké komunikace existovaly a existují i v době elektronického vydávání, vedle souběžného čtení tradičních odborných textů a článků z časopisů.

Komunikace informací ve vědě tedy doznala s nástupem nového tisíciletí rozsáhlé změny, které přenesly vědeckou komunikaci do virtuálního elektronického prostoru. To mohlo být umožněno především všeobecnou dostupností počítačových sítí a rozvojem metod elektronického publikování. Neustálý rozvoj internetu *otevřel otázky* typu: Jaké existují nové možnosti komunikace mezi uživateli odborných informací?; Jaké možnosti přístupu má uživatel k odborným informacím v elektronickém prostředí?; Vyskytují se nové způsoby zprostředkování odborných informací?; Jaké jsou možnosti neomezeného využívání volně dostupných zdrojů?; Jaké jsou principy a jak fungují nové postupy elektronického publikování, distribuce a šíření vědeckých poznatků?; Je nutné nastartovat změny v chování komerčních nakladatelů vědeckých informací, směrem k uživateli?; atd.

Z uvedených skutečností vyplývá, že v současnosti dochází především ke změnám v oblasti neformální výměny informací mezi vědci. V době digitalizace a elektronického publikování je důležitá forma elektronické výměny odborných textů ve formě *preprintů* a *postprintů*. Elektronická komunikace vědců je podstatným činitelem vývoje celé informační společnosti, a proto musí být i nadále uskutečňována a umožněna. Přes mnohá úskalí a překážky (kterými jsou např. smlouvy o autorských právech s vydavateli; vzájemná provázanost na výzkumnou instituci, grant, apod.) vědečtí pracovníci nadále pokračují v neformální vědecké komunikaci. Pro nás je tedy podstatnou především otázka, zda se může změnit neformální výměna odborných informací? Zahraniční zkušenosti dokazují, že technicky je to možné a dokladem jsou již existující databáze článků a digitální knihovny s volným přístupem (např. BioMed Central; CERN Document Server; arXiv.org; E-LIS; DLIS; NCSTRL; atd.). V této souvislosti se jeví jako zásadní fakt, že kontrola kvality jednotlivých článků formou akademických recenzí a citovanost se stále řídí tradičními metodami tištěných publikací. Proto je potřebné oddělit problematiku komunikace vědeckých výsledků od kontroly a hodnocení kvality vlastní informace (9).

Je tedy zřejmé, že o nové změny v oblasti komunikace odborných informací se zasloužili především vědci z různých elektronických diskusních skupin. Hlavním cílem jejich snah bylo a je postupné prosazování novodobé, z ekonomického hlediska efektivní, rychlé a bezplatné komunikace vědeckých poznatků z aktuálního výzkumu a vývoje mezi vědci navzájem. Ve vědeckých komunitách se vyvinuly především mnohé alternativní formy komunikace aktuálních informací, např. elektronické archivy vědecké literatury, digitální knihovny, elektronické konference, diskusní skupiny aj. Mezi vyhledávané formy komunikace patří zejména digitální knihovny a elektronické archivy tisků. V současné době se přidává i nový fenomén, online zpřístupňování informací, jehož hlavním rysem je především bezplatný přístup k informacím, a tím je **otevřený přístup**.

Stručná terminologie „Open Access“

Nástup 21. století je ve znamení obrovského rozvoje informačních a komunikačních technologií. Tištěné zdroje informací zůstávají i nadále podstatnou formou zpřístupňování vědeckých a odborných informací, ovšem ne jedinou. Vývoj a všeobecné zavedení internetu, soudobý technologický rozvoj, zvyšující se publikování v elektronickém prostředí, spolu s neustálým nárůstem poplatků za předplatné tradičních tištěných časopisů a snižování rozpočtů knihoven a informačních institucí postupně vedly ke zformování požadavku na nové možnosti *přístupu k odborným informacím v elektronickém prostředí*. Potřeba nalezení nových možností přístupů k odborným informacím postupně vedla k formování hnutí a základních aktivit *Open Access* (14). Později OA výrazně ovlivnil vydavatelský průmysl a vedl k jeho postupné transformaci a nastavení nových parametrů v oblasti produkce, vydavatelské distribuční politiky a financování.

Z aktuální situace vyplývá, že změny ve vydavatelské činnosti působí na knihovny a informační instituce. Pravděpodobně nejlepším příkladem působení změn ve světě informací je postupné vytváření repozitářů (z angl. repository = sklad, skladiště, archiv) informací a dokumentů uvnitř institucí, které se tradičně zabývaly jejich získáním, řízením a následným zpracováním, za účelem vytvoření informačního produktu, který se stal prostředkem prodeje (11).

Současné informační instituce a knihovny získávají, shromažďují a organizují tradiční tištěné i elektronické zdroje. Pokud jde o digitální zdroje informací, pak mnohé informační organizace předstihly knihovny v zajištění jejich dostupnosti, samozřejmě s odkazem na zisk. S ohledem k této skutečnosti je potřeba podotknout, že hlavním úkolem a povinností dnešních informačních pracovníků je tedy nejen získání, zpracování a zpřístupnění informací, ale také zprostředkování zdrojů a schopnost organizace kapitálu znalostí. Proto je potřeba, aby se pracovníci informačních institucí seznámili s novými možnostmi, které nabízí hnutí OA a pokusili se dostat své role při zpřístupňování obrovského kapitálu odborných a vědeckých informací.

Přehled dosavadních vymezení termínu „Open Access“

V současné době je podstatným rysem práce většiny odborníků z různých oborů lidské činnosti, *exaktní terminologické vymezení* studované problematiky. Přesné definování termínů a jejich vztahů je zásadní pro jednoznačné a nezaměnitelné chápání jednotlivých pojmů a pojmových vztahů. Také knihovnická a informační práce je úzce svázána s přesným vymezením používaných termínů.

Sledování a udržování integrity terminologie a taxonomie v našem oboru je jedna ze základních podmínek jeho dalšího rozvoje. Dané platí zejména pro současné dění, kdy knihovnicko-informační teorie i praxe jsou stále výrazně ovlivňovány změnami probíhajícími v celé sféře informačního průmyslu.

Vývoj elektronické komunikace, vstup informačních a komunikačních technologií do knihovnictví, mnohé způsoby zpřístupnění vědeckých dokumentů a odborných informací, či technologická řešení přístupů ke knihovním sbírkám, výrazně ovlivnily jednotné a přesné vymezení termínů, popř. tvorbu nových termínů. Dostatečným příkladem nám může být anglický termín **Open Access**, který v současném českém knihovnickém prostředí stále nemá ustálený a rovnocenný český ekvivalent. Na základě studia zahraniční odborné (převážně anglicky psané) literatury jsem se dopracovala k poznání, že také při definování pojmu Open Access stále existují určité subjektivní rozdíly v samotném chápání základního termínu, a to mezi autory odborných statí a vydavateli. Na druhou stranu je ovšem ustáleno povědomí o tom, co termín Open Access zahrnuje, označuje a jaké jsou jeho základní charakteristiky pro teoretické i praktické využití v jednotlivých vědních oborech, disciplínách, stejně jako v oblasti vědy a výzkumu obecně.

V rámci mého příspěvku ve stručnosti shrnuji a upozorňuji na nejpodstatnější definice pojmu Open Access, s odkazem na jejich tvůrce. Zároveň se zde *přikláním* k stanovení **jednotného českého ekvivalentu** termínu „Open Access“ a tím je **otevřený přístup**. V závěru uvádím jeho stručnou charakteristiku, která by se mohla stát základem pro další terminologické rozpracování v českém informačním, resp. knihovnicko-informačním prostředí.

Myšlenka **otevřeného přístupu** byla prezentována na pravidelném setkání členů OSI (Open Society Institute, 17) v Budapešti, v prosinci roku 2001. Jednání mělo především podpořit narůstající světový proces nového přístupu k vědeckým a odborným informacím ze všech vědních oborů v prostředí internetu. Účastníci setkání měli aktivní zkušenosti s různými činnostmi v rámci nových možností zpřístupňování informací, snažili se reprezentovat svou gesci a vytvořit jednotnou strategii další vzájemné kooperace a fungování různorodých aktivit, včetně široké a rychlé podpory. Diskutovalo se o vytvoření strategie pro podporu vědy a výzkumu, resp. jak obsáhnout veškerý prostor vědecké činnosti, včetně subvence jednotlivých institucí, společností a nadací, které se starají o vědu a výzkum. Po vzájemném jednání se účastníci setkání dohodli na tom, jak efektivněji využít finančních i materiálních prostředků k pomoci přechodu od tradičních způsobů zpřístupňování odborných informací k jejich novým možnostem. Rovněž bylo stanoveno, jak zajistit ekonomickou stabilitu publikování v rámci otevřeného přístupu.

Výsledkem jednání bylo oficiální přijetí *Budapešťské iniciativy otevřeného přístupu* (BOAI – Budapest Open Access Initiative), která všeobecně vyjadřuje principy, strategii a závazky k prosazování **otevřeného přístupu** k informacím. Termín Open Access je v rámci BOAI chápán jako: „*zajištění otevřeného a volného přístupu k plným textům na veřejném internetu, dovolující uživatelům číst, stáhnout, kopírovat, distribuovat, tisknout, vyhledávat nebo propojovat plné texty článků, jejich procházení pro indexaci, zaznamenání ve formě dat v počítačových programech, nebo jejich užití pro jakýkoliv další zákonný účel, bez finančních, právních nebo technických bariér, kromě nedílného a neoddělitelného dosažení samotného přístupu k internetu*“ (4). Další podstatnou podmínkou, která je v dokumentu uvedena, je ta, že jediná omezení na reprodukci a další distribuci díla v rámci daného pole působnosti může dát pouze **autor**, který **odpovídá za integritu svého díla** s tím, že jeho dílo bude náležitě **uznáno a citováno**.

Další definice **otevřeného přístupu** jej charakterizuje jako: „*stálý, online přístup k plným textům materiálů, volně pro všechny uživatele*“ (16). Otevřený přístup je v tomto chápání rozpoznáním faktu, že všechny vydané, posouzené vědecké texty by mohly a měly být přístupné bez omezení v nějaké formě pro každého uživatele online, bez jakýchkoliv kompromisů na kvalitu a integritu literatury. Otevřený přístup je tady cílem.

Následující definice chápe **otevřený přístup** jako: „*volný, neomezený přístup k publikacím a textům, které jsou k dispozici zdarma. Informační materiály jsou ukládány v souborech k tomu určených, se zárukou zachování autorských práv při jejich využití*“ (14). V tomto smyslu mohou být zpřístupňovanými materiály jak dokumenty a informace dostupné v knihovnách, tak materiály

uveřejňované ve speciálních systémech podporujících neomezený přístup k informacím v nich uložených.

Dalším možným vymezením je tento: „**otevřený přístup** znamená, že čtenář vědecké publikace ji může číst díky internetu, **tisknout ji a dokonce ji dále distribuovat k nekomerčním účelům, bez uhrazení jakýchkoliv poplatků nebo dalších omezení**“ (1). Uživatel může být nanejvýš požádán o registraci v rámci služby, která umožňuje přístup k vědeckým publikacím. Registrace je pouze informativního charakteru, kdy vydavatel či poskytovatel služby žádá uživatele vědeckých publikací o odpovědi na konkrétní otázky za účelem vytváření další produkce, popř. pro statistické účely. Zároveň je zde striktně zakázáno užití obsahu publikovaných materiálů pro komerční využití.

Obecnější charakteristika pojmu otevřený přístup uvádí: „**otevřený přístup** je volná online dostupnost digitálního obsahu“ (16). Jedná se o metodu zpřístupňování informací, která je nejčastěji spojována s otevřeným publikováním revidovaných vědeckých a odborných článků z odborných časopisů. Vědečtí a odborní pracovníci uskutečňují otevřený přístup k publikovaným informacím bez očekávaného zisku.

Otevřený přístup je možné také definovat jako: „**elektronický přístup k textům článků, bez ohledu na to, zda knihovna má předplatné časopisu, ve kterém byl článek publikován**“ (10). Může jít také o další typy dostupných dokumentů, které jsou *zdarma volně přístupné*, například příspěvky z konferencí, disertační práce, výzkumné práce, nebo technické zprávy. Otevřený přístup k těmto typům dokumentu znamená ve všeobecnosti to, že uživatelé mohou tyto texty volně *stahovat, šířit a používat* bez oficiálního povolení autora, za předpokladu, že uvedou jeho autorství. Čtenáři pak neporušují licenční práva volným stahováním, šířením, nebo používáním článků. Autoři totiž neodevzdávají svá výhradní autorská práva na publikovaný text vydavatelům časopisů s OA tak, jako je tomu v případě publikování u některých komerčních vydavatelů.

Autoři mohou publikovat své odborné články také v časopisech s otevřeným přístupem, nebo v tzv. institucionálních archivech či repozitářích. V časopisech s otevřeným přístupem jsou publikované články před jejich přijetím odborně posuzovány a recenzovány. Teprve na základě kladného hodnocení jsou vydány k užití v odborných vědeckých skupinách. Na rozdíl od institucionálních archivů, které jsou digitálními sbírkami článků, sledujících jejich postupný vznik a publikování v recenzované podobě.

Na základě studovaných definičních vyjádření pojmu otevřený přístup se domnívám, že termín v sobě shrnuje několik *podstatných rysů a charakteristik*. Pro naše potřeby je zásadní, že termín **otevřený přístup** obsahově zahrnuje **trvalý a bezplatný online přístup** k dokumentům, zejména úplným textům, pro **všechny uživatele**. Otevřený přístup se pak v tomto smyslu vyznačuje principiálními znaky, a to – dokumenty jsou **dostupné bezplatně**, i když nemusejí být bezplatně vytvářeny; a vlastník copyrightu dává **jednoznačné svolení k jejich neomezenému čtení, stahování, kopírování, sdílení, ukládání, tištění, vyhledávání a hypertextovému propojování** (2, 3, 4, 8).

Předpokládám, že terminologické shrnutí uvedené v mém příspěvku bude komentováno a doufám, že vyvolá potřebnou odezvu, která povede k přesnému a ustálenému terminologickému vymezení termínu otevřený přístup v českém knihovnicko-informačním prostředí.

Zdroje odborných informací s otevřeným přístupem

Šíření odborných informací a znalostí hraje stěžejní roli ve vědecké komunitě. Pouze informace, které jí byly zpřístupněny a přijaty, mohou přispět k dalšímu výzkumu a vytváření nových vědeckých poznatků (6). Vědecký pokrok je tedy velmi úzce spjat s vědeckou komunikací, jejíž základní charakteristiky se v současné době postupně vyvíjí a mění. Tradiční toky ve vědecké komunikaci založené na postupných, vzájemně navazujících krocích s dlouhými časovými prodlevami se postupně přesouvají do elektronického informačního prostředí, které je charakterizováno žádnými, nebo relativně malými časovými i fyzickými omezeními (18). Internet představuje významné médium, v němž jsou volně dostupné prostředky a nástroje elektronického publikování vědeckých poznatků. V rámci internetu jsou potom uloženy tisíce plných textů nejrůznějšího původu, formy a obsahu, jako v jedné velké globální knihovně. Pro běžného uživatele je pak podstatný především přístup k informačním materiálům s otevřeným přístupem.

V současné době dochází k postupnému nárůstu fondů vědeckých informačních materiálů, které jsou dostupné zdarma v prostředí webu. Většinou jsou tyto informační zdroje předmětem zájmu nejen koncových uživatelů, kteří je záměrně vyhledávají a využívají ke své práci, ale také jsou objektem zájmu vědeckých pracovníků, informačních profesionálů a řady informačních služeb, kteří dané informační zdroje zpracovávají a dále zpřístupňují ve formě zajímavých výstupů (3).

Předmětově profilované archivy a institucionální repozitáře:

V oblasti současné vědy se setkáváme s praktickými aplikacemi otevřeného přístupu, a to především při zpřístupňování vědeckých článků. Autoři vědeckých článků většinou využívají k otevřenému zpřístupnění svých prací archivy, resp. *repozitáře elektronických tisků*, nazývané také jako e-print archivy. **Repozitáře** jsou pak chápány jako systémy vytvořené k online ukládání, uchovávání a vyhledávání specifických druhů dokumentů, kterými jsou tzv. *elektronické tisky*. Výrazem **elektronický tisk** pak označujeme recenzované elektronické vědecké články a publikace v nejrůznější fázi vývoje, od *preprintu*, všech následných verzí, až po *postprint*, případně *reprint*, k nimž jsou přidávána *metadata* (13). **Metadata** k dokumentům vytváří sám autor pomocí formuláře a sám je do archivu přidává, vše se tedy děje na bázi *autoarchivace* (2). Autorská práva k preprintu vlastní autor, o vystavení již publikovaného článku v archivu rozhoduje vydavatel. Tvorba archivů elektronických tisků je využívanou a rozšířenou možností elektronického publikování a představuje v současné době účinný způsob přímé vědecké komunikace, která z původní písemné podoby přešla přes podobu elektronickou (klasické e-mail) do formy organizovaných archivů elektronických tisků. Připomínky čtenářů mohou mít vliv na tvorbu nových verzí článku, jež jsou všechny archivovány, funguje účinná zpětná odezva mezi tvůrci a čtenáři, což se potom zpětně odráží v rychlém rozvoji vědeckých disciplín.

Hlavní charakteristikou **archivů elektronických tisků** je „*volný, bezprostřední a trvalý on-line přístup k plným verzím vědeckých článků pro kohokoliv*“ (15). Takto charakterizovaný přístup k vědeckým článkům mají jak koncoví uživatelé, tak také nejrůznější informační systémy (např. vyhledávací a metavyhledávací služby), které zajišťují budování dalších nadstavbových služeb. Původně se otevřený přístup vztahoval jen na recenzované výzkumné materiály, dnes se však týká veškerého digitálního obsahu, který chtějí autoři volně (prostřednictvím internetu) zpřístupnit uživatelům.

Předmětově profilované archivy elektronických tisků začaly vznikat již na počátku 90. let 20. století. Jejich významnou charakteristikou je *orientace* na určitou *předmětově vymezenou oblast vědy*, v rámci níž jsou zpřístupňovány elektronické tisky ze sledované oblasti, s mezinárodním záběrem. Prvním významným představitelem bezplatného online přístupu k informacím ve vědě se stal mezinárodní archiv elektronických preprintů vědeckých recenzovaných článků **arXiv.org** (<http://arxiv.org/>), založený komunitou *fyziků* v roce 1991. V současnosti je elektronický archiv provozován a řízen na Cornellově universitě. Finančně je podporována jak provozovatelem, tak organizací NSF (National Science Foundation). Jmenovaný archiv zahrnuje preprinty, postprinty a také šedou literaturu z oboru *fyziky, matematiky, nelineárních věd, počítačové vědy, kvantitativní biologie a statistiky*. Jde o jeden z nejstarších a také nejobsáhlejších archivů, který zajišťuje otevřený přístup k 772 694 elektronickým tiskům, z uvedených vědeckých disciplín.

Dalším příkladem předmětově orientovaného archivu je **PubMed Central** (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/>), který zpřístupňuje postprinty vědeckých recenzovaných článků z *biomedicínských a biologických* oborů. Je vyvíjen a řízen Národním centrem pro biotechnologické informace při Národní lékařské knihovny v Bethesdě. PubMed Central usiluje také o vytvoření mezinárodní digitální knihovny pro biomedicínské obory, která by nabízela otevřený a neomezený přístup k vědeckým materiálům všem koncovým uživatelům. V současné době je v rámci archivu zpřístupněno zhruba 1753 titulů časopisů z daných oborů.

Odbornou lékařskou literaturu zpřístupňuje také vydavatelství evropského původu **BioMed Central** (<http://www.biomedcentral.com/>). Jedná se o nezávislé open access elektronické vydavatelství, které vydává 242 recenzovaných online časopisů z oblasti medicíny a biologie. Publikované články jsou volně přístupné ihned po vydání. Autoři článků vlastní copyright své práce a je pouze na jejich rozhodnutí, zda článek umístí na veřejně dostupný server nebo ne. Z celkové produkce BioMed

Central je zhruba ke 2/3 časopisecké produkce umožněn tzv. otevřený přístup. Časopisy publikované v BioMed Central lze rozdělit do následujících skupin:

- *BMC časopisy* – časopisy s otevřeným přístupem, které pokrývají většinu oblastí biomedicíny, a jejichž obsah je editován přímo vydavatelstvím BioMed Central.
- *Nezávislé časopisy* – recenzované časopisy s otevřeným přístupem, ve kterých je obsah editován skupinou nezávislých vědců.
- *Ostatní časopisy* – časopisy, které mohou mít buď i tištěnou verzi, nebo je část jejich obsahu přípustná pouze pro předplatitele.

Všechny články v BioMed Central jsou indexovány v systémech PubMed, Scopus, Google Scholar, aj. Všechny časopisy z vydavatelství BioMed Central mají svůj impact factor. Hledání v BioMed Central je možné pouze po bezplatné registraci. Vyhledávat je možné přes jednoduché (Quick Search) i pokročilé vyhledávání (Advanced Search).

BioMed Central byl založen roku 1999 Vítkem Traczem. V říjnu roku 2008 bylo vydavatelství prodáno německému vydavatelství Springer, i přesto zatím zůstává vydavatelstvím otevřeným. Vydavatelství financuje své publikační aktivity především příjmy z reklamy a placenými nadstavbovými službami (např. tvorba institucionálních repozitářů). Z poplatků autorů článků jsou hrazeny výhradně náklady spojené se samotným publikováním článků, nikoliv neslouží k financování činnosti. BioMed Central jako komerční vydavatel není dotován žádnou vládní agenturou, ani z jiných vládních prostředků či grantů.

E-PRINT Network: Enery, science, and technology for the research community! (<http://www.osti.gov/eprints/>) představuje rozsáhlou integrovanou síť elektronických vědeckých a technických informací, vytvořených vědci a inženýry v oblasti výzkumu. Tvoří významnou komplexní bránu, která umožňuje přístup k řadě digitálních archivů a knihoven. V současnosti zpřístupňuje brána odkazy k více než 35 300 webovským stránkám a databázím, zahrnujícím ve svých fondech přes 5,5 miliónu elektronických tisků vědeckých materiálů. Zpřístupňována je preprintová literatura (vědecké články, vědecké a technické zprávy a jednotlivé dokumenty) především z oborů fyziky, ale také chemie, biologie, matematiky, počítačových věd, jaderných a technických věd či z dalších oborů. Vyhledávací systém umožňuje nejen interaktivní paralelní vyhledávání ve zvolených databázích, ale také prohlížení.

Dalším příkladem je předmětově orientovaný archiv **CogPrints** (<http://cogprints.org/>), který vznikl na Southamptonské univerzitě v roce 1994 a je obsahově zaměřen na širokou oblast *kognitivních věd*. Archiv zahrnuje elektronické tisky z oboru *psychologie, neurovědy, lingvistiky*, z vybraných oblastí *počítačové vědy*, dále *filozofie, biologie, medicíny, antropologie*, atd. Přesné členění předmětových oblastí, spolu s počty zpřístupněných záznamů v rámci předmětové oblasti je uvedeno na webových stránkách předmětového archivu (<http://cogprints.org/view/subjects/>). V současné době zahrnuje archiv 3965 plných textů dokumentů, včetně metadat, která ukládají autoři do systému po registraci.

Následujícím příkladem je elektronický archiv **PhilSci Archive** (<http://philsci-archive.pitt.edu/>), který vznikl na podzim roku 2000, na Pittsburghské univerzitě. Archiv obsahuje preprinty a elektronické tisky z oblasti *filozofie*, která je dále klasifikována v rámci předmětového členění systému PhilSci Archive (<http://philsci-archive.pitt.edu/view/subjects/>). Archiv v současné době obsahuje 2763 plných textů dokumentů, spolu s metadaty, která ukládají autoři po registraci v systému.

Posledním zde zmíněným příkladem předmětově orientovaného archivu je **History & Theory of Psychology EPrint Archive** (<http://httpprints.yorku.ca/>), který redigován a spravován Yorskou univerzitou v Torontu. Elektronický archiv obsahuje elektronické tisky z oblasti *historie a teorie psychologie* a v současnosti je v archivu uloženo přibližně 450 plných textů dokumentů.

Kromě charakterizovaných archivů lze v rámci webového prostředí nalézt mnoho dalších předmětově zaměřených elektronických archivů, a to jak v oblastech přírodních, tak společenských, či humanitních věd. Jejich fungování většinou zajišťují konkrétní univerzitní, nebo vědecko-výzkumné instituce v rámci daného státu. Finanční zajištění fungování systémů je

svázáno s danou institucí, nebo mohou být systémy podporovány dalšími mezinárodními korporacemi.

Druhým typem elektronických archivů jsou **institucionální repozitáře**, které začaly vznikat po roce 2000 na univerzitách po celém světě. Institucionální repozitáře mohou mít řadu podob, od pouhého úložiště administrativních dokumentů určených pro vnitřní potřebu univerzity, přes úložiště pro dokumenty a další digitální objekty k sloužící výuce, až po úložiště výsledků vědecko-výzkumné práce dané instituce. Většinou jsou institucionální repozitáře charakterizovány jako *elektronické systémy pro zachycení, uchovávání a zpřístupňování výsledků vědecko-výzkumné práce* (21). Institucionální repozitáře jsou také charakterizovány základními vlastnostmi, kterými jsou: vazba na instituci, otevřený přístup, interoperabilita, standardizace a různorodost obsahu. Při vlastním budování institucionálního repozitáře v univerzitním prostředí je nezbytné dodržet několik zásad tvorby – rozhodnutí o struktuře repozitáře, stanovení formátu a úrovně uchovávaných dat a vyřešení otázky metadat (12).

Ve světovém registru repozitářů s otevřeným přístupem **ROAR** (<http://roar.eprints.org/>) bylo v červenci 2012 registrováno cca 2925 institucionálních repozitářů. Dalším adresářem je **OpenDOAR** (<http://www.opendoar.org/>), který funguje v prostředí webu od roku 2005. OpenDOAR byl vyvinut na univerzitách v Nottinghamu a Lundu a v současnosti je spravován v rámci projektu **SHERPA** (<http://www.sherpa.ac.uk/>). V současné době je v adresáři registrováno cca 2000 institucionálních repozitářů. Nejpodstatnější zastoupení institucionálních repozitářů v Evropě má Velká Británie a Německo.

K největším institucionálním repozitářům v Evropě patří **CERN Document Server** (<http://cdsweb.cern.ch/>), který je archivem Evropského sdružení pro jaderný výzkum. V současnosti obsahuje více než 1 212 146 záznamů a přibližně 1 054 942 plných textů elektronických článků a preprintů z oboru fyzika a příbuzných oblastí.

Dalším významným institucionálním repozitářem je **ECS EPrints Repository** (<http://eprints.ecs.soton.ac.uk/>), který spravuje Fakulta elektroniky a počítačové vědy Southamptonské univerzity. Systém funguje od roku 2001 a obsahuje cca 16 027 dokumentů.

V **českém univerzitním prostředí** byla problematika institucionálních repozitářů a jejich budování, lépe řečeno tvorba a zpřístupnění úložišť vysokoškolských kvalifikačních prací, řešena v rámci *Asociace knihoven vysokých škol ČR*, resp. její **Odborné komise pro elektronické zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací** (<http://www.evskp.cz/>), která ukončila svou činnost 30. dubna 2010. Odborná komise úspěšně splnila hlavní cíle vytýčené při jejím založení, tj. vznik **Národního registru VŠKP** (<http://www.theses.cz/>), který slouží vysokým školám a univerzitám nejen v ČR, jako národní registr závěrečných prací, ale i jako úložiště pro vyhledávání plagiátů. Systém umožňuje zástupcům zapojených vysokých škol vkládat práce do registru a vyhledávat jejich případné plagiáty.

V průběhu let 2007 – 2010, kdy vznikla a fungovala Odborná komise pro elektronické zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací, se vybraní zástupci českých vysokoškolských knihoven podíleli nejen na vytvoření jednotného registru VŠKP, ale také významně přispěli k přípravě souboru doporučení (<http://www.evskp.cz/dokumenty.php?tsekce=2&sek=>) pro VŠ knihovny a potřebných standardů (<http://www.evskp.cz/standards.php?tsekce=7>) jednotného popisu VŠKP v ČR.

Vzhledem ke skutečnosti, že v českém prostředí je tvorba institucionálních repozitářů velmi aktuální a diskutovanou problematikou, pokusím se stručně shrnout tuto oblast tvorby a budování institucionálních repozitářů. Problematiku řeší *Asociace knihoven vysokých škol ČR*. Poprvé se o vzniku Asociace debatovalo na Celostátní poradě vysokoškolských knihoven v roce 1999. Na tomto setkání bylo ujednáno, že jedním z programových cílů bude vytvoření společné institucionální základny knihoven vysokých škol, která by umožňovala zastupovat knihovny v jejich zájmu. Dne 13. července 2002 se konala konference pod záštitou Prof. Ing. Jiřího Witzany, DrSc, rektora Českého vysokého učení technického v Praze. Konference schválila založení Asociace knihoven vysokých škol ČR z.s.p.o., přijala stanovy a provedla všechny potřebné kroky k zahájení činnosti. Zakládajícími členy Asociace se stalo 21 veřejných vysokých škol.

Od roku 2001 byly postupně na některých vysokých školách zahájeny systematické práce a položeny základy lokálních systémů, umožňujících zpracování, ukládání a zpřístupňování elektronických informačních zdrojů vysokých škol. Jednalo se o následující VŠ: Akademii múzických umění v Praze, Vysokou školu ekonomickou v Praze, Univerzitu Pardubice, Masarykovu univerzitu v Brně, Ostravskou univerzitu v Ostravě, Vysokou školu báňskou v Ostravě. Projekty výše zmíněných vysokých škol jsou řešeny na úrovni celé školy, nikoliv jejich jednotlivých fakult a na řešení se významně podílely knihovny příslušných vysokých škol. Hlavním problémem se ukázalo, že neexistují potřebné směrnice a předpisy, které by řešily jednotnou formální úpravu prací v elektronické verzi.

Problematika budování moderních systémů, které umožňují zpracování, ukládání a zpřístupňování elektronických informačních zdrojů vysokých škol, vedla v roce 2003 ke vzniku *Odborné komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací při AKVŠ*. Hlavním cílem komise byla podpora role knihoven vysokých škol při zpřístupňování e-VŠKP (elektronické vysokoškolské kvalifikační práce). Zaměřit se na vytváření a podporu optimálních postupů a standardů, které by vedly ke sjednocování systémů vzniklých na lokální úrovni jednotlivých škol. Prosazováním těchto postupů a standardů do praxe vytvořit podmínky a prostředí pro budování národního registru. V dubnu 2006 zveřejnila Komise výsledky své dosavadní činnosti formou Souboru doporučení, který má všem školám ulehčit hledání optimálních postupů a řešení a vést ke kompatibilitě na lokálních úrovních.

Od 1. ledna 2006 platí novela vysokoškolského zákona, která nařizuje českým vysokým školám zpřístupňovat bakalářské, diplomové, disertační a rigorózní práce veřejnosti. Tato novela vyvolala řadu diskusí. Školy zaujaly nejednotný postoj, především proto, že nebyla zcela jednoznačná forma ani vzhled obsahu některých typů práce. Školy se také obávaly, aby zveřejněním prací nebyla ohrožena jejich další spolupráce s obchodními, výrobními či výzkumnými organizacemi. V prosinci 2006 proběhla analýza konkrétního stavu v oblasti zpřístupňování na vysokých školách. Výsledky potvrdily, diferenciaci přístupu jednotlivých škol. Některé školy byly ochotny zpřístupňovat plné verze textových prací, jiné začaly budovat systém teprve na základě novely a měly v plánu zpřístupňovat jen bibliografické záznamy. Nadále pokračuje proces tvorby lokálních systémů.

Hlavním úkolem institucionálních repozitářů je zajištění otevřeného přístupu k recenzovaným výsledkům výzkumu dané instituce a jejich autorů, a zároveň také zajištění většího vlivu prací jednotlivých autorů, s konečným cílem zvýšení viditelnosti a prestiže dané instituce.

Vzhledem k výše uvedeným charakteristikám je podstatné, že ať už budeme pracovat s pojmem elektronický archiv, archiv elektronických tisků, nebo institucionální repozitář elektronických tisků, vždy je budeme chápat, jako *zásadní systémy zpřístupňování vědeckých prací*, bez nichž si již nedovedeme představit uchování nezměrného množství vědeckých informací. Tím, že se jedná o systémy plně organizované a kvalitně spravované, představují důležitý zdroj poznání, ke kterému má přístup stále více uživatelů, ze všech zemí světa, a to díky informačním a komunikačním technologiím.

Registry zdrojů OA:

Světový registr repozitářů s otevřeným přístupem se nazývá **Registry of Open Access Repositories (ROAR)**. Jeho provoz byl zahájen v roce 2004 pod původním názvem Institutional Archives Registry. V současnosti je provozován na Southamptonské univerzitě ve Velké Británii. Hlavním posláním tohoto registru je poskytnout otevřený přístup k výzkumné a vědecké literatuře různého typu od preprintů až po postprinty. Do ROARu může přidávat repozitář autor či organizace. Autor přidává své příspěvky pomocí auto-archivace.

Hlavní myšlenkou tohoto registru je usnadnit výzkum tím, že umožní otevřený přístup k materiálům z výzkumných organizací a institucí, a tím podpořit výzkum, aby byl více produktivní a efektivní. Původně byl vytvořen s cílem lépe třídit výpis EPrints repozitářů, ale všeobecnou evidencí repozitářů s otevřeným přístupem vzrostl a nyní sleduje velikost, růst a typy obsahů několika tisíců repozitářů a archivů. Je vytvářen pod platformou E-prints (platforma pro vytváření open access repozitářů, e-prints kurzů a výukových materiálů. Registr má dvě hlavní funkce:

- Sledovat celkový růst počtu repozitářů a elektronických archivů.
- Vést seznam Eprints stránek.

V době zpracování příspěvku bylo v ROARu registrováno 2 925 repozitářů ze 115 zemí celého světa. Nejvíce registrovaných repozitářů má USA, 459 repozitářů, následuje s 240 repozitáři Velká Británie a Severní Irsko a na třetím místě se nachází Japonsko se 151 repozitáři. Česká republika je zastoupena 6 repozitáři: *NUŠL* - Národní úložiště šedé literatury; *Repositář VŠB–TU Ostrava DSpace*; *DML-CZ* – Česká digitální matematická knihovna; *Digitální knihovna Univerzity Pardubice*; *dKNAV* - Digitální knihovna AV ČR; *INFORUM 2006* - Proceedings.

V ROARu jsou uloženy archivy s různými typy obsahu. Jsou zde uloženy jak institucionální zprávy o výzkumu, tak akademické práce z univerzit, elektronické periodika a publikace, databáze, materiály ke vzdělání a výuce aj.

V registru je umožněno prohlížení repozitářů podle země původu, používaného softwarového programu či podle typu obsahu repozitáře. Hledat lze v jednoduchém nebo rozšířeném režimu. V jednoduchém podle klíčových slov a v rozšířeném režimu podle země původu, softwaru a podle typu obsahu repozitáře. Vyhledávat lze pomocí vyhledávače Google nebo ROAR vyhledávače.

Dalším příkladem registru zdrojů s otevřeným přístupem je projekt **OpenDOAR** (The Directory of Open Access Repository), který vznikl ve Velké Británii na Univerzitě v Nottinghamu. Jedná se o adresář akademických repozitářů typu „open access“. V prostředí webu funguje od roku 2005. Byl vyvinut na univerzitách v Nottinghamu a Lundu a v současnosti je spravován v rámci projektu SHERPA. V adresáři je registrováno více než 2 000 institucionálních repozitářů. Umožňuje prohledávání repozitářů podle zemí, vyhledávat lze pomocí klíčových slov, jazyka či použitého softwaru. Sběr metadat z repozitářů je zajišťována personálem a tím je ověřena také kvalita registru.

Adresář akademických repozitářů OpenDOAR obsahuje různé typy repozitářů, které ve svých fondech zahrnují preprinty, postprinty vědeckých článků, akademické práce, články z periodik, knihy, časopisy, ale také databáze, multimediální materiály, patenty a mnoho jiných (19).

V adresáři OpenDOAR je uživatelům k dispozici šest českých repozitářů: *Czech digital mathematics library*; *Digitální repozitář* (National Repository of Grey Literature); *Digital Library of the University of Pardubice*; *DSpace at VSB Technical University of Ostrava*; *Inform Conference Proceedings*; *INFORUM 2006-Proceedings*.

Posledním v příspěvku zmíněným registrem zdrojů s otevřeným přístupem je **DOAJ** (Directory of Open Access Journals) - adresář časopisů typu „open access“, kterou poskytuje Univerzita v Lundu (Švédsko). DOAJ je finančně podporován z prostředků Open Society Institute. Nabízí volný přístup k plným textům vědeckých časopisů ze všech oborů. Časopisy podléhají kontrolním systémům a tím je garantována vysoká kvalita obsahu. DOAJ vyžaduje záruku recenzního řízení nebo ekvivalentní kontrolu kvality obsahu časopisů a dodržení definice otevřeného přístupu podle Budapešťské iniciativy OA. Prostřednictvím adresáře se prohledává 7 995 časopisů (přičemž denně přibude minimálně jeden titul).

Ke dni 25. července 2012 bylo v DOAR evidováno 61 časopisů vydávaných v České republice, z toho 29 je indexováno DOAJ a lze je přes webové rozhraní prohledávat na úrovni článků. První české časopisy byly uloženy již v roce 2003, v roce 2011 bylo uloženo a doplněno celkem 7 časopisů.

Celý obsah časopisů musí být volně přístupný v plném textu bez ohledu na dobu vydání článku. Podstatnou část obsahu časopisu by měly tvořit vědecké články. Všechny časopisy umístěné v DOAJ by měly mít přiděleno číslo ISSN a časopisy, které přestaly vycházet, jsou průběžně z DOAJ vyřazovány. Časopisy jsou seřazeny dle kategorie vědních oborů, což usnadňuje hledání konkrétního časopisu. Časopisy je možné prohlížet podle názvů nebo podle předmětových kategorií. Při prohlížení časopisů a stahování volně vědeckých článků je nutná bezplatná registrace.

Shrnutí problematiky

Přímé zprostředkování dokumentů uživatelům patřilo a bude vždy patřit k nezastupitelným činnostem vědeckých knihoven a vědecko-informačních středisek. Smyslem a posláním každého vědecko-informačního střediska a vědecké knihovny je tedy zpřístupnění lidského poznání obsaženého

v informačních pramenech jejich fondů, popř. fondů jiných informačních institucí, příslušnými knihovnicko-informačními službami čtenářům a uživatelům. Během historického vývoje byly definovány základní služby, které pak byly dále rozčleněny na jednotlivé druhy a typy.

Úkolem všech vědeckých knihoven je především získávat, zpracovávat, uchovávat a zpřístupňovat knihovní fondy a tím přispívat k rozvoji vědy, techniky a kultury. Zpřístupňování dokumentů tedy představuje soubor různých služeb, jejichž cílem je uspokojovat potřeby uživatelů s využitím vlastního fondu vědecké knihovny, nebo s využitím fondů dalších knihoven prostřednictvím tradičních i nově vznikajících informačních služeb.

Vzájemné využívání jednotlivých fondů knihoven se tedy stává nezbytnou součástí národní i mezinárodní spolupráce knihoven. Vědecké knihovny a vědecko-informační střediska zcela **soběstačná při uspokojování informačních potřeb** svých uživatelů dnes prakticky **neexistují**. Mají-li být služby knihoven určitého státu či území efektivní, je nutné zvolit takové teoretické i praktické postupy, které uživatelům zpřístupní požadované dokumenty. Hlavní cíl uvedených služeb je tedy nutné spatřovat ve vzájemném poskytování potřebné a nedostupné literatury, spolehlivými a rychlými cestami.

Současné vědecké knihovny jsou také velmi úzce svázány s vývojem cenové politiky zpřístupňování základních informačních pramenů, a je tedy vcelku logické, že při neustále stoupajících cenových relacích si velká většina vědeckých knihoven na světě nemůže dovolit předplatit ani základní periodika z určitého vědního oboru. V případě takto omezeného přístupu k informacím se však stává diskutabilní samotná podstata vědeckého výzkumu, který musí být postaven na znalosti aktuálního stavu poznání. Řešení tohoto problému lze nalézt ve využití technologií elektronického publikování a především následného dodání plného textu elektronické podoby části fyzického dokumentu koncovému uživateli, s využitím možností otevřeného přístupu.

Pro většinu odborných a vědeckých knihoven v ČR je dnes hlavní činností nákup, zpracování a půjčování tradičních dokumentů z vlastních fondů. Je však nezbytné se připravit na změnu velké části tradičních knihovnických činností a služeb, které budou brzy vypadat jinak. Avšak mnohé nejen vysokoškolské knihovny nebudou v brzké budoucnosti dokumenty půjčovat, ale budou „jen“ **zajišťovat uživatelům přístup k elektronickým informacím**. Díky tomu dojde k mnohem výraznějšímu rozšíření služeb elektronického publikování a dodání plného textu uživateli, s využitím prvků a faktorů otevřeného přístupu, resp. služeb navázaných na možnosti a principy OA.

Dnešní vědecké a odborné knihovny se musí rozhodnout, jaká bude jejich **strategie** pro další desetiletí. Vědecké knihovny totiž nejsou pouhými příjemci technologií, ale jedná se o významné informační instituce, které disponují širokým spektrem silných historických, kulturních, sociálních, psychologických i filozofických vazeb. Vědecké a odborné knihovny tak **mají** v nastupující informační společnosti **silný potenciál** dalšího rozvoje. Ovšem k tomu, aby jej naplnily, musí velmi **aktivně reagovat** na všechny **přicházející změny** a především musí vyjít vstříc požadavkům svých běžných i potenciálních uživatelů. Budou to právě především **uživatelé** vědeckých knihoven, kteří o jejich **budoucnosti** opravdu **rozhodnou**.

Bibliografické odkazy

1. BJÖRK, Bo-Christer. Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change? *Biuletyn EBIB* [online]. 2005, no. 2 [cit. 2011-03-11]. Dostupný z WWW: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/bjork.php>>.
2. BRATKOVÁ, Eva. (2003). Rozvoj otevřených archivů elektronických tisků a alternativních bibliografických služeb v oboru informační vědy. *Národní knihovna*. 2003, roč. 14, č. 4, s. 254-269.
3. BRATKOVÁ, Eva. (2006). Otevřený přístup, digitální knihovny a citační služby. In *Inforum 2006 – 12. konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 23. – 25. 5. 2006* [online]. Praha : AiP, 2006 [cit. 2011-03-10]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/pdf/2006/Bratkova_Eva.pdf>.
4. *Budapest Open Access Initiative* [online]. Budapest, 2002 [cit. 2009-10-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.soros.org/openaccess/read.shtml>>.

5. Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy. [online]. Praha : Národní knihovna ČR, c2004 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://sigma.nkp.cz/F/>>.
6. DOLDI, Luisa M.; BRATENGEYER, Erwin. The web as a free source for scientific information : a comparison with free-based databases. *Online Information Review*. 2005, vol. 29, no. 4, p. 400-411.
7. FIRSTOVÁ, Zdenka (ed.). *CASLIN 2009 : Institutional Online Repositories and Open Access : 16th International Seminar. Teplá Monastery, Czech Republic, 7-11 June 2009*. Pilsen : University of West Bohemia, 2009. 82 s.
8. FOSTER, Allan. Open access: an overview from the UK. In *Inforum 2006 – 12. konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 23. – 25. 5. 2006* [online]. Praha : AiP, 2006 [cit. 2011-03-14]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/pdf/2006/Foster_Allan21.pdf>.
9. HARDY, Rachel; OPPENHEIM, Charles; BRODY, Tim; et al. *Open Access Citation Information : Final report – extended version* JISC Scholarly Communications Group [online]. Southampton : ECS, 2005 [cit. 2011-03-18]. Dostupný z WWW: <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/11536/01/OA_Citation_Information_FINAL_Extended_Report.DOC>.
10. KOLLÁROVÁ, Mária. Začiatok nového milénia v znamení otvárania informačného priestoru. *ITlib*. 2005, roč. 9, č. 2, s. 4-8.
11. KYRIAKI-MANESSI, Daphne; CHALLEPLIOGLOU, Artemis; VASILAKAKI, Eugenia. The Impact of Open Access Policies on Libraries. In *Inforum 2006 – 12. konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 23. – 25. 5. 2006* [online]. Praha : AiP, 2006 [cit. 2011-03-10]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/pdf/2006/Kyriaki_Manessi_Daphne.pdf>.
12. LYNCH, Clifford A. Institutional Repositories : Essentials Infrastructure for Scholarship in the Digital Age. *Portal : Libraries and the Academy*. 2003, vol. 3, no. 2, p. 327-336.
13. MACKŮ, Ludmila. *Propojování digitálních knihoven* : diplomová práce. Opava, září 2007. 71 s.
14. NAJSAREK, Pawel. Terminologia Open Access – o czym warto wiedzieć? *Biuletyn EBIB* [online]. 2006, no. 3 [cit. 2011-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.ebib.info/2006/73/najsarek.php>>.
15. Open access : From Wikipedia, the free encyclopedia. In *Wikipedia : The Free Encyclopedia* [online]. St. Petersburg (USA) : Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2011-03-18]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Open_access>.
16. *Open Access Pilot in FP7* [online]. Brussel, 2008 [cit. 2011-03-17]. Dostupný z WWW: <http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-pilot_en.pdf>.
17. *Open Society Foundations* [online]. Budapest, c2011 [cit. 2011-03-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.soros.org/>>.
18. PAPÍKOVÁ, Vendula; PAPÍK, Richard. Informace – komunikace – věda – výzkum. *ITlib*. 2007, roč. 11, č. 3, s. 14-18.
19. PFEIFEROVÁ, Martina. Grey literature ve světě [online]. Praha : Státní technická knihovna, 2008. [cit. 2012-04-12]. Dostupný z www: <http://nysl.techlib.cz/images/GL_ve_svete_text.pdf>.
20. PLANKOVÁ, Jindra. (2009). Fenomén „Open Access“ – iniciativy, význam, přínosy. In *Inforum 2009 – 15. Ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 27. – 29.5.2009* [online]. Praha : AiP, 2009 [cit. 2009-10-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/pdf/2009/plankova-jindra-cze.PDF>>.
21. PROCHÁSKOVÁ, Iva. Institucionální repozitář a role univerzitní knihovny. In *Infos2007 – 34. mezinárodní informatické sympóziu, Stará Lesná (SR) 16. – 19. apríla 2007*. [CD-ROM]. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov; Albertina icome, 2007. 1 optický disk. ISBN 978-80-969674-0-7.
22. RYGELOVÁ, Pavla. (2008). *Budování repozitářů: příspěvek univerzitní knihovny pro uchování a šíření výsledků výzkumu a vývoje* [online]. Plzeň, 2008 [cit. 2011-03-08]. Dostupný z WWW: <http://dspace.vsb.cz/bitstream/10084/68557/1/BA08_rygelova_1.pdf>.
23. RYGELOVÁ, Pavla; NOVÁK, Petr. Model otevřeného přístupu a jeho vliv na míru publikovaných vědeckých prací. *i-Forum* [online]. Praha, 2009. [cit. 2011-03-12]. Dostupný z www: <<http://iforum.cuni.cz/IFORUM-6720.html>>.

VÝZNAM INSTITUCIONÁLNÍHO REPOSITÁŘE PRO PODPORU VĚDY A VÝZKUMU NA UTB VE ZLÍNĚ

Budínský, Lukáš

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Knihovna

Abstrakt

Podpora vědy a výzkumu je dnes jednou z klíčových úloh univerzitních knihoven. Nejčastější a nejviditelnější formou je zpřístupňování vědeckých databází a nástrojů pro jejich plnohodnotné využívání. Některé knihovny však jdou ještě dále a nabízejí vědeckým pracovníkům a celé akademické obci nové nástroje pro přímou podporu publikování. Na příkladu Knihovny Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně bude ukázáno, jak do strategie podpory vědy a výzkumu zapadá vybudování institucionálního repositáře publikační činnosti.

Abstract

Science and research support is nowadays one of the key roles of academic libraries. The most often used and most visible form of this support is making scientific databases and tools for exploiting them available. But some libraries take yet another step and offer researchers and academics new tools for direct support of publishing. We'll show on the example of Tomas Bata University Library the place of building an institutional repository in the strategy of science and research support.

Klíčová slova

Institucionální repositář, věda a výzkum, publikační činnost, univerzitní knihovna

Keywords

Institutional repository, science and research, publishing, academic library

Úvod

Univerzitní knihovny jsou v současné době stavěny do nezávidění hodné role. Na jednu stranu musí poskytovat na vysoké úrovni již tradiční služby v podobě výpůjčního protokolu, referenčního poradenství, rešerší a školení uživatelů. Na druhou stranu musí zároveň aktivně sledovat aktuální trendy a nabízet nové a nové služby jako reakce na podněty stále náročnější klientely. Zajišťování nadstandardních služeb však zároveň slouží pro upevnění pozice knihoven v rámci univerzitních struktur. Strategie rozvoje knihovny musí být pevně sepnuta se strategií rozvoje celé univerzity. A univerzity nejen v ČR, ale i ve zbytku Evropy stále více kladou důraz na rozvoj vědy a výzkumu. Jak mohou knihovny na tuto výzvu reagovat? Mají nástroje pro přímou podporu vědy a výzkumu? Mají know-how, které je možné využít pro rozkvět akademické obce a zejména nárůst publikační činnosti? Dovolím si tvrdit, že na všechny otázky je odpověď kladná a zkusím to dokázat na příkladu Knihovny Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně (UTB).

Knihovna UTB je dynamickou knihovnou, která již ve své strategii má zakotvenu maximální podporu vědy a výzkumu. Vždy se snažila vymanit se z role „půjčovny skript“ a získat prestiž v rámci univerzity zejména nabídkou špičkových a profesionálních služeb pro nejnáročnější uživatele. A těmi jsou zejména vědci a akademičtí pracovníci, kteří díky své specializaci a vytížení nemohou sledovat trendy v knihovnictví. Často však přichází s požadavky na služby, které jsou poskytovány jejich zahraničním kolegům a oni je potřebují také. Ihned! Zde se právě otevírá prostor pro Knihovnu, aby převzala iniciativu a začala vyhledávat trendy v zahraničí, inspirovala se a nabízela svým uživatelům služby v předstihu. Mnohdy se stane, že nabídka předstihne poptávku, nicméně vždy je výhodnější nechat hotový projekt chvíli „uležet“, než rychle dohánět ujetý vlak.

Toto je právě případ institucionálních repositářů a obecně Open Access. Zatímco ve světě rychlým tempem pokročili od institucionálně vyřešené Open Access k Open Data problematice (tu táhnou zejména samotní vědci), u nás je kromě několika odvážných průkopníků z řad

knihovníků téměř bezvětrí. Povědomí o Open Access je mezi cílovou skupinou mizivé, natož aby vznikla poptávka. Vzhledem k dění v Evropě, kde jsou institucionální repositáře nedílnou součástí informační infrastruktury univerzit a ve Velké Británii budou dokonce součástí hodnocení kvality institucí, lze předpokládat rostoucí význam repositářů i u nás.

Výchozí situace

Před rozhodnutím vybudovat a nabídnout vědcům institucionální repositář proběhlo několik důležitých událostí a aktivit. Klíčová byla zejména změna na pozici prorektora pro vědu a výzkum, kdy nový prorektor našel v Knihovně silného partnera, který má přehled v problematice publikování, v elektronických zdrojích, v hodnocení publikační činnosti i v informačních systémech. Tím se vylepšila pozice Knihovny v rámci instituce a byla spuštěna aktivní spolupráce na řadě projektů.

Prvním projektem bylo vytvoření Portálu pro Vědu a Výzkum, což byl v podstatě seznam všech hodnocených časopisů. Vznikl jako reakce na stížnosti vědců, že nemají kde publikovat. Díky systému SFX firmy ExLibris byl tento systém zprovozněn i s řadou efektivních nadstavbových nástrojů, včetně aktuálních impact factorů a propojení na plné texty. Díky kompletní znalostní bázi vznikl seznam prohledatelný podle oborů čítající několik tisíc časopisů! Díky rychlému a profesionálnímu vytvoření tohoto Portálu získala Knihovna důvěru a mohla předstoupit s mnohem ambicióznějším plánem – vybudování institucionálního repositáře pro potřeby vědců a pro uchovávání hodnocených publikačních výstupů.

Pro vybudování repositáře byla také důležitá technologická připravenost Knihovny. Pro provoz tohoto systému byl vybrán open-source projekt DSpace. Ten je již v Knihovně několik let úspěšně nasazen jako úložiště kvalifikačních prací (v současné době cca 18000 dokumentů). To garantuje rychlé a účelné vybudování jádra nového repositáře. Pořízení komerčního systému nepřipadalo z finančních důvodů v úvahu.

Po technické stránce byl projekt připraven a nic nebránilo rychlé realizaci. Po analýze proveditelnosti se ovšem ukázaly dva složitější problémy, které bylo potřeba řešit.

Problém první: datová nekonzistence záznamů.

UTB využívá pro vykazování výsledků VaV systém OBD, který slouží ke shromažďování záznamů publikovaných článků, knih a konferenčních sborníků. Ne všechny obsažené záznamy jsou bodované, pouze menší množina je exportována do národního Rejstříku informací o výsledcích (RIV). Některé publikace jsou součástí Web Of Science, některé jsou obsaženy v databázi SCOPUS. Každý z těchto systémů obsahuje unikátní a užitečné informace o výsledcích (identifikátory, autority, informace o citovanosti). Žádoucí bylo sjednocení těchto informací a jejich deduplikace za účelem vytvoření úplného přehledu hodnocené publikační činnosti UTB.

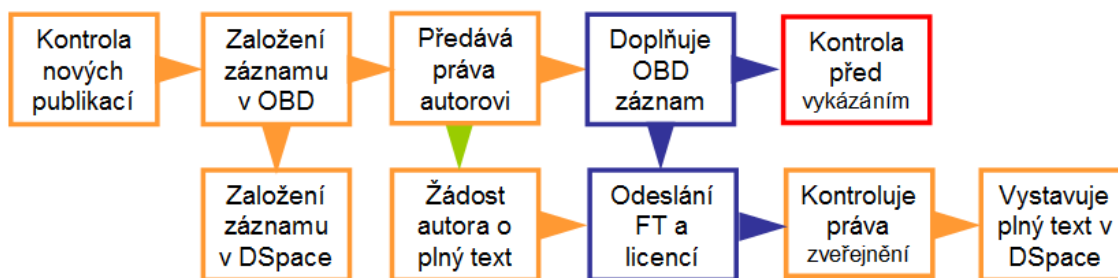
Problém druhý: nejednotnost a nesystematičnost procesu vykazování výsledků VaV.

Velmi chaotická byla situace i samotného vykazování výsledků VaV. V rámci interního systému panovala absolutní nejednotnost pravidel a postupů, nekonzistence zadávaných údajů a samozřejmě vysoká chybovost. Zadávání výsledků probíhalo jednou za rok s pouze zběžnou centrální kontrolou na výstupu do RIVu.

Procesní změny

Po několika neúspěšných pokusech Knihovny o proniknutí do procesu vykazování VaV pro sběr dat k vybudování repositáře nakonec došlo ke kompletní změně workflow. Naprostou většinu aktivit a odpovědností převzala Knihovna. Od nárazového charakteru jsme přešli k pravidelnému sledování klíčových databází a průběžnému zakládání záznamů. Díky

znalostem a zkušenostem Knihovny jsou záznamy bez faktických chyb a mohou být přímo importovány do repozitáře.

Obrázek 1: Nové WorkFlow procesu vykazování výsledků VaV

Technická implementace

Samotná technická implementace se rozpadla do tří dílčích kroků, které byly různě náročné a to zcela v rozporu s úvodními očekáváními.

1. Zprovoznění nové instance DSpace

Z politických důvodů bylo rozhodnuto, že repozitář bude využívat zcela novou a samostatnou instanci. Je to technicky náročnější, než využití již existující vytvořením nové kolekce, ale výhody nakonec převážily. Zejména jde o ostré oddělení toho nejcennějšího co na univerzitě vzniká (impaktovaná a bodovaná publikační činnost) od prací studentů (kvalifikační práce).

Využita byla nejaktuálnější distribuovaná verze systému s doplněným discovery rozhraním. Jedinou nestandardní technikou překážkou bylo využití jednoho Handle serveru a účtu pro generování persistentních URI ve dvou nezávislých instancích DSpace.

2. Kastomizace systému DSpace

Institucionální repozitář byl plánován jako výkladní skříň univerzity, proto byla standardní instalace DSpace značně přizpůsobena lokálním potřebám a rozšířena o řadu nadstavbových služeb. Cílem Knihovny je vždy úzká integrace s provozovanými systémy, což se v případě repozitáře naplno podařilo.

3. Import metadat

Oproti očekáváním zcela nejnáročnější část celého projektu. A to nejen technicky, ale zejména časově – od začátku sběru metadat až po jejich finální import uběhly 4 měsíce. Cílem bylo vytvořit úplnou, deduplikovanou kolekci metadat obohacenou o unikátní identifikátory. Sběr dat probíhal ze 4 základních zdrojů: OBD, RIV, Scopus a Web Of Science. Každý z nich dodával jinou množinu v jiné struktuře a s jinými údaji. Po sběru došlo k jejich deduplikaci a následnému čištění chybných dat a doplnění chybějících. Po cvičném importu se ukázala další slabina – nejednoznačně zadaní autoři a vydavatelé v mnoha tvarech. Strojově neřešitelná úloha byla na několik etap zvládnuta pouze podrobnou ruční editací v excelovských tabulkách s dohledáváním relevantních dat a opakovanými cvičnými kontrolními importy.

Dosažené výsledky

- **Institucionální repozitář**

Primárním výsledkem celého projektu je unikátní implementace systému DSpace sloužící jako institucionální repozitář hodnocené publikační činnosti UTB. Značně přizpůsobený a uživatelsky přívětivý systém lze chápat jako výkladní skříň vědy a výzkumu UTB. Obsahuje kompletní záznamy vědecké činnosti obohacené o mnoho doplňkových údajů, funkcí a služeb. Z mnohých změn stojí za zmínku zejména tyto:

- Online ověření politiky časopisu v Sherpa/RoMEO projektu
- Zobrazená aktuální a historická hodnota Impakt faktoru časopisu
- Aktuálně generovaný počet citací článku ve Web Of Science
- Aktuálně generovaný počet citací článku v databázi Scopus
- Odkaz na SFX server pro nabídku kontextově citlivých nadstavbových služeb
- Přímá integrace doporučení podobných dokumentů (Služba bX recommender)
- Generování citace podle ČSN normy

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
 Knihovna

Publikace UTB
 Repozitář publikační činnosti UTB

[Přihlásit se](#)
[Kontaktujte nás](#)

[Domovská stránka DSpace](#) →
 [Články v časopisech](#) →
 [Fakulta technologická](#) →
 [Zobrazit záznam](#)

Název: The use of novel digital image analysis technique and rheological tools to characterize nanofiber nonwovens

Autor: [Sambaer, Wannes](#); [Zatloukal, Martin](#); [Kimmer, Dušan](#)

Typ dokumentu: Článek (angličtina)

Zdrojový dokument: Polymer Testing, 2010, vol. 29, issue 1, p. 82-94

ISSN: 0142-9418 (Sherpa/RoMEO, IF: 2.016 (2010), 2.016 (2010))

DOI: 10.1016/j.polymeresting.2009.09.008

Abstrakt: Polyurethane (PU) solved in dimethylformamide (DMF) was electrospun under one set of conditions using five different supporting textiles. The mechanical properties of the nanofiber mats were measured by the Sentmanat extensional rheometer, and the pore size distribution was calculated by a newly proposed digital image analysis methodology applied on nanoscale SEM images taking macroscopic features of the nonwovens into account. It has been found that supporting textiles have a very high effect on mechanical properties of nanofiber mats (even if their fiber diameter distributions are similar), which can be explained by different porosity of the prepared samples.

Plný text: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0142941809001585>

[Zobrazit celý záznam](#)

Hledej!

Počet citací dokumentu: [Web of Science: 3](#) [Scopus: 7](#)

Soubory tohoto záznamu

Název: Fulltext_1001143.pdf
Velikost: 516.2Kb
Formát: PDF
Popis: Post Print

[Zobrazit/otevřít](#)

Citace ČSN ISO 690:2011 (BETA!)

Citace článku v časopise:
 SAMBAER, Wannes, Martin ZATLOUKAL a Dušan KIMMER. The use of novel digital image analysis technique and rheological tools to characterize nanofiber nonwovens. *Polymer Testing* [online]. 2010, vol. 29, iss. 1, s. 82-94. [cit. 2012-04-25]. ISSN 0142-9418. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0142941809001585>.

Prohledat DSpace

Vykonat
☒ Prohledat DSpace
 ☐ V této kolekci

[Rozšířené hledání](#)

Procházet

Vše v DSpace

- [Komunity a kolekce](#)
- [Dle data publikování](#)
- [Autoři](#)
- [Názvy](#)
- [Předměty](#)
- [Vydavatel](#)
- [Publikace](#)

Tato kolekce

- [Dle data publikování](#)
- [Autoři](#)
- [Názvy](#)
- [Předměty](#)
- [Vydavatel](#)
- [Publikace](#)

Můj účet
[Přihlásit se](#)

Obrázek 2: nadstavbové služby u záznamu v repozitáři

- **Autoarchivace vědeckých publikací**

Vzhledem k cenám vědeckých informačních zdrojů se pozornost obrací mimo jiné i k tzv. autoarchivaci vědeckých publikací. Jedná se jednu z cest, jak zpřístupnit cenné výstupy co nejširšímu okruhu potenciálních čtenářů. Autoři mají u velké většiny publikací možnost umístit kopii dokumentu (zpravidla v post-printu) v institucionálním repozitáři. Tím zůstane zachována dostupnost pro kolegy z univerzity a mnohdy dokonce v režimu OpenAccess i pro veřejnost. Nemusí tedy docházet k časté situaci, kdy si vědec musí objednávat a hradit kopii článku svého kolegy z fakulty či ústavu.

- **Zviditelnění výsledků VaV na UTB ve Zlíně**

Vložení záznamu o publikaci do institucionálního repositáře se mnohonásobně zvyšuje šance na nalezení a případnou citaci tohoto dokumentu. Je to dáno několika fakty: repositář je plně indexován Googlem, dále je zapojen do mezinárodní sítě repositářů (DOAR, BASE, chystá se Driver) a je prohledatelný metavyleadáči. Tato opatření jsou klíčová zejména u publikací, které nejsou obsaženy ve Web of Science nebo Scopusu a jejich šance na zviditelnění je velmi malá. Výhodou je také umístění všech hodnotných výsledků na jednom místě a jednoznačné propojení na jejich autora a univerzitu.

- **Nové workflow vykazování výsledků VaV**

Nové workflow je pro vnějšího pozorovatele nepostřehnutelná změna, v rámci vykazování publikační činnosti se jedná o změnu klíčovou. Vědci se již mohou soustředit na samotné bádání a publikování a nemusí složitě vyplňovat formuláře pro úřednické účely. V konečném důsledku došlo i ke zkvalitnění vykazovaných výsledků, což se pozitivně projevilo i ve financování univerzity. Při procesu získávání metadat bylo objeveno i několik nevykázaných výsledků a tyto byly zpětně započítány.

Plánovaný rozvoj

Repositář je již v rutinním provozu, nicméně jej čeká další rozvoj v několika rovinách. Pokud má sloužit plně ke svému účelu, musí být neustále aktuální a přinášet požadovanou přidanou hodnotu. Jaké jsou směry rozvoje?

1. Autoritní záznamy

Jednou ze slabin, se kterou se potýká akademická obec je nejednoznačnost autorů. Požadovat jednotný identifikátor celosvětově je čistá utopie, nicméně ono neexistuje vodítko ani na národní úrovni a dokonce mnohdy je problematické určit autora i v rámci instituce. Po zvážení několika různých cest byla nakonec vybrána služba ResearcherID jako možný interní zastřešující nástroj. Během následujících měsíců bude Knihovnou všem vědcům pod afilací UTB vygenerován unikátní identifikátor, který následně bude přiřazen jejich publikacím nejen v rámci repositáře, ale zejména na Web of Science.

2. Větší podpora Open Access

Podařilo se nastartovat proces sbírání plných textů v postprintu k záznamům, nicméně ještě nejsou ani autoři ani vedení univerzity přesvědčeni o pozitivě otevření repositáře akademické obci. V plánech je intenzivnější osvěta a individuální oslovení neaktivnějších autorů. Důležité je, že repositář je již v provozu a lze jej využít jako praktický příklad (například ukázat poměr textů, které je možné zpřístupnit k těm uzavřeným).

3. Zapojení do sítě otevřených repositářů

Ambicí institucionálního repositáře UTB není zůstat lokálním úložištěm a odkladištěm publikační činnosti. Cílem je jeho zapojení do mezinárodní sítě otevřených repositářů a to pomocí nejznámějších registrů. DSpace může být jednoduše sklizen přes OAI-PMH, což technická podmínka jeho otevření světu. Aktuálně probíhají práce na zapojení do projektu Driver a dalších iniciativ.

4. Lokální kastomizace

Nadále jsou rozvíjeny i nadstavbové služby nabízené repositářem. Plánována je například přímá integrace kontextově generovaných služeb SFX serverem nebo zapojení repositáře do portálu Xerxes.

Závěr

Institucionální repozitář se již dokázal etablovat na UTB jako kvalitní nástroj pro podporu VaV. Podařilo se jej prosadit primárně pro autoarchivaci hodnotné publikační činnosti akademických a vědeckých pracovníků UTB. Další rozvoj repozitáře je podporován vedením univerzity a i samotní autoři začínají pociťovat výhody realizovaného projektu. Zbývá však spousta práce a zejména přesvědčování konkrétními úspěchy, že zpřístupněním vědeckých dokumentů v otevřeném repozitáři profituje celá akademická obec – od autorů, domovské instituce až po celou akademickou obec.

E-KNIHY NIE SÚ LEN ČÍTAČKY

Svršek, Ladislav

Albertina icome Bratislava s.r.o.

Abstrakt

Článok a prezentácia stručne predstavujú profesionálne služby poskytujúce e-knihy pre štúdium, vedu a výskum. Súčasne ich dávajú do kontextu nových technológií a vysvetľujú možnosti ich použitia a využitia na mobilných zariadeniach (tablety, inteligentné telefóny). Prehľadne sú v ňom uvedené základné vlastnosti e-knží a súvisiacich nástrojov, ktoré sú pre prácu s vedeckým textom potrebné.

Abstract

The article and presentation briefly introduce professional e-book services for study, research and science. It gives it to the context of current technologies and explains its use and application on mobile devices such tablets and smartphones. There is an overview of the basic features of e-books and related tools, which are needed for the effective work with the scientific text.

Kľúčové slová

elektronická kniha, e-kniha, e-čítačka, práca s vedeckým textom, prehľad

Keywords

electronic book, e-book, e-reader, understanding scientific text, overview

Úvod

S elektronickými knihami (e-knihami) akoby sa vrece roztrhlo. Je to predovšetkým zásluha spoločností, ktoré vyrábajú hardware umožňujúci využívať e-knihy takmer rovnakým spôsobom, ako knihy klasické: vziať si ich do tašky, čítať ich kedykoľvek a kdekoľvek... Práve tento boom však vnáša do problematiky e-knží istý chaos a väčšina verejnosti (i tej odbornej) si zamieňa pojmy. Preto je veľmi časté, že ak sa niekde hovorí, píše, diskutuje o e-knihách, tak sú hlavnou témou **čítačky e-knží (e-čítačky)**.

Z historického hľadiska však e-knihy, pokiaľ ich budeme chápať ako úplné texty neperiodických publikácií v elektronickej podobe, existujú už niekoľko desaťročí. Čo možno pokladať za prvú e-knihu nech rozhodnú vedci, ktorí sa budú zaoberať rozsahom, spôsobom uloženia dát a podobnými detailami. Pre potreby tohto úvodu stačí uviesť, že napr. *Project Gutenberg* (ktorý sa od svojho založenia zameriava na digitalizáciu a archiváciu kultúrneho dedičstva) bol založený už v roku 1971 (Hart 2010). Pravdepodobne nebol so svojimi myšlienkami a aktivitami prvý, ale je známy. Dá sa teda povedať, že mnohí „konzumenti“ e-knín ešte ani neboli na svete, keď e-knihy začali vznikať. Pozrime sa na e-knihy (teda nielen na e-čítačky), a to predovšetkým na odbornú literatúru, z viacerých hľadísk.

Pohodlná a efektívna (vedecká) práca s e-knihami

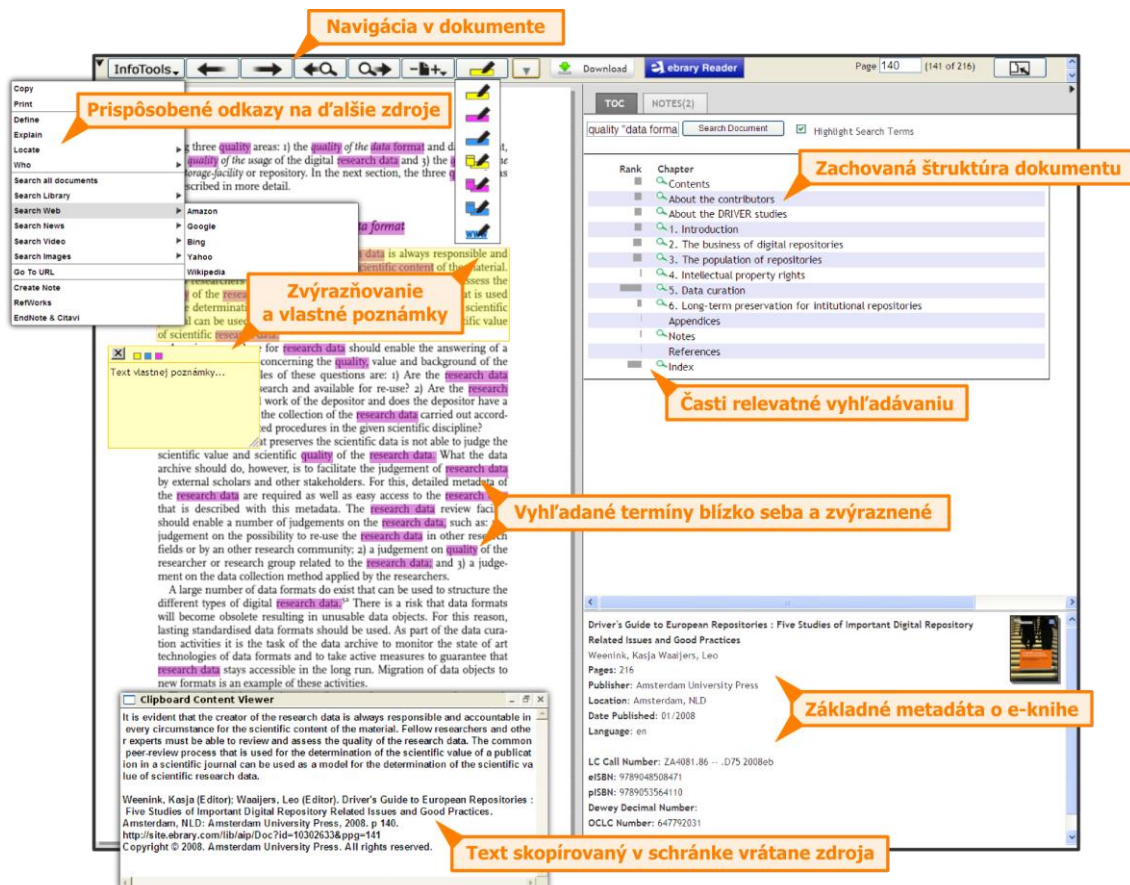
Práca s vedeckým textom, „aktívne čítanie“ či „kritické čítanie“ sú témy, ktoré sa vyskytujú ako súčasť výučby metodológie/metód vedeckej práce. Základné pravidlá a odporúčania obsahuje zrejme takmer každá príručka alebo skriptá, ktoré sa venujú tejto problematike. Niet pochýb o tom, že čítanie a práca s vedeckým textom má svoje špecifiká – že to nie je len „obyčajné čítanie“. Veľmi stručne možno zhrnúť **základné pravidlá** aj s premietnutím na špecifiká a možnosti, ktoré ponúkajú e-knihy:

technika	kniha	e-kniha
Rýchla orientácia v texte	formalizovaná štruktúra, obsah, zoznam grafických prvkov, tabuliek...	zachovanie obsahu a zoznamov s odkazmi priamo do textu
Schopnosť identifikovať podstatné	grafické zvýrazňovanie (typy písma a pod.)	zachovanie formátov, zvýraznenie a navigácia vo vyhľadaných slovách
Nelineárne čítanie a odkazy	poznámky a (bibliografické) odkazy	interaktívne poznámky a (bibliografické) odkazy
Vlastné zvýrazňovanie, poznámky	ceruzka, zvýrazňovač, ...	nástroje pre záložky, zvýraznenia a poznámky
Výpisky a citovanie		tlač a kopírovanie textu, automatické vkladanie údajov o zdroji, prepojenie na citačné manažéry
Dohľadávanie ďalších informácií		prepojenie na slovník, ďalšie vyhľadávače, katalóg knižnice

Z tohto stručného prehľadu je možné vybrať **základné požiadavky na to, ako by mohla ideálna e-kniha vyzerat'**:

- Zachovaná štruktúra textu vrátane aktívnych odkazov (TOC).
- Zachované formátovanie textu a grafické prvky.
- Zvýraznenie vyhľadaných slov a rýchla navigácia medzi nimi.
- Aktívne poznámky a odkazy v rámci, ale i mimo aktuálny dokument vrátane citovanej/použitej/odporúčanej literatúry.
- Možnosť robiť si vlastné záložky, zvýraznenia a poznámky.
- Možnosť tlačiť a kopírovať vybrané časti textu.
- Prepojenie na citačné manažéry.
- Možnosť prepojenia na ďalšie externé zdroje.
- Interaktívne nástroje prispôsobené obsahu knihy (multimédiá, tabuľky, vzorce a pod.).
- Nástroje pre zdieľanie vybraných častí s kolegami.
- Automatizovaný preklad, funkcie „text-to-speech“ a pod.

Z uvedeného prehľadu je zrejmé, že e-čítačky zatiaľ dokážu pokryť len časť potrieb vedeckej verejnosti. Niektoré vlastnosti sú závislé na formáte dokumentu, ďalšie funkcie dokáže poskytnúť samotný software, ktorý publikáciu zobrazuje a niektoré rozšírenia vyžadujú samostatné riešenia. Úplný komfort pre prácu z vedeckou literatúrou zatiaľ dokážu poskytnúť len univerzálnejšie zariadenia – zvyčajne počítače. Vývoj však neustále napreduje a je len otázka času, kedy sa to zmení.

Obrázok 1: Zobrazenie dokumentu a niektoré nástroje pre prácu s ním (služba ebrary)

Hľadanie tých správnych e-kníh

Aby sme mohli s vedeckou literatúrou pracovať, potrebujeme sa k nej najprv nejako dostať. E-knihy pre svoju existenciu potrebujú ďalšie služby, ktoré dovoľia používateľom ich nájsť. Vo svete odbornej vedeckej literatúry (a na úrovni inštitúcií) sú **e-knihy zvyčajne dostupné ako komplexná služba**, ktorá dovoľuje cez používateľské rozhranie knihy prezeráť a vyhľadávať. Poskytujú ich samotné vydavateľstvá vedeckej literatúry alebo spoločnosti, ktoré túto literatúru na základe zmlúv s originálnymi vydavateľstvami zhromažďujú na svojich serveroch (tzv. agregátori). Pre porovnanie opäť tabuľka:

	vydavateľstvo	agregátor
Tematické pokrytie obsahu	len odbory, ktoré pokrýva samotné vydavateľstvo príj. jeho pridružené sekcie	zvyčajne široké pokrytie odborov zo všetkých spolupracujúcich vydavateľstiev

Aktuálnosť obsahu	zvyčajne najnovšie publikácie vydavateľstva, niekedy dostupné archívy	„čerstvosť“ publikácií na základe dohôd s originálnymi vydavateľstvami, občas časové embargo
Možnosť výberu jednotlivých titulov	širšie možnosti, niekedy až na úroveň platby za jednotlivé časti kníh	častejšie tematické kolekcie, ale aj možnosti výberu jednotlivých titulov
Ceny	podľa renomé vydavateľstva	možnosti výhodnejších cien a pomeru „cena–výkon“

Výhodnosť a vhodnosť jednotlivých modelov prístupu k e-knihám závisí od potrieb inštitúcie a používateľov. Často inštitúcie využívajú rôzne kombinácie – kolekcie agregátorov pre všeobecne potrebné tituly a vydateľské kolekcie pre pokrytie špecifických potrieb vedeckých pracovísk. Dostupné sú tiež rôzne modely financovania: od predplatného kolekcií, ktoré sa neustále aktualizujú, cez trvalý nákup titulov pre neobmedzené využívanie až po krátkodobé virtuálne výpožičky.

Vyhľadávacie prostredia týchto služieb sú veľmi podobné – znova je možné vytvoriť **zoznam vlastností a funkcií ideálneho rozhrania pre prezeranie a vyhľadávanie e-kníh:**

- Možnosť jednoznačného rozlíšenia, čo má/nemá inštitúcia k dispozícii.
- Prezeranie titulov cez portál s rôznym (tematickým) členením.
- Možnosť základného a jednoduchého vyhľadávania v štýle „Google“.
- Rozšírené vyhľadávanie podľa ďalších kritérií (autor, názov, vydavateľstvo, rok vydania a pod.).
- Pokročilé vyhľadávanie v úplných textoch – okrem základných logických operátorov aj tzv. proximitné operátory, pomocou ktorých je možné vyžadovať určenú blízkosť slov.
- Korektná práca s diakritikou prípadne i nelatinskými znakovými sadami.
- Sťahovanie a/alebo export do „univerzálnych“ formátov (v súčasnosti už aj pre mobilné zariadenia).
- Možnosti osobného prispôsobenia rozhrania:
 - vlastný účet pre ukladanie nájdených publikácií;
 - ukladanie úspešných rešeršných stratégií;
 - nastavovanie alertov a/alebo kanálov RSS.

Základné vyhľadavanie

Formulár pre pokročilé vyhľadavanie

Upresnenie výsledkov vyhľadávania

Výber polí pre vyhľadavanie

Zoznam vyhľadaných e-kníh

Nástroje pre prácu s e-knihou

Možnosti stiahnutia a exportu dokumentu

Download options:

Standard image-PDF format. One chapter (or page range) at a time.

☒ Create an image PDF of the current chapter: 5. Data curation (maximum 40 pages)

☐ Create an image PDF of pages 140 to 140 (maximum 40 pages)

- Accessible on most computers and devices, including the Kindle, without additional software

Special format. The entire document.

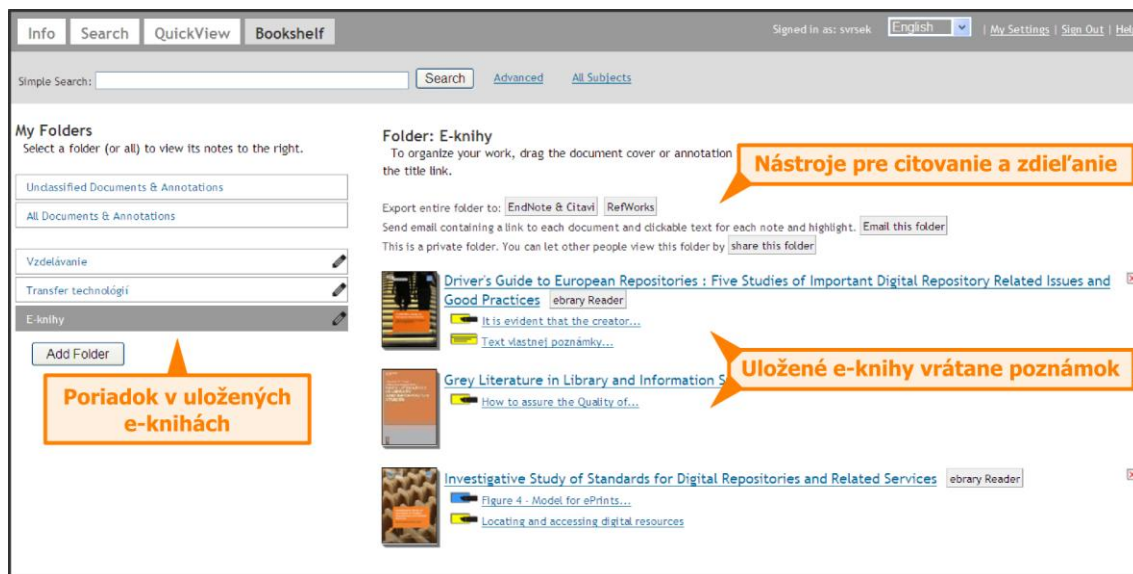
☐ Download the entire document for 14 days in Adobe Digital Editions format

- To access this encrypted file, you will need [Adobe Digital Editions](#), available free online
- Accessible on most computers and devices, but not the Kindle
- You may return the document early using Adobe Digital Editions

Downloaded files will appear on your desktop or in your 'Downloads' folder. Annotations to downloaded files are not stored on your ebrary bookshelf.

Cancel OK

Obrázok 2: Vyhľadavacie rozhranie a zoznam výsledkov vyhľadávania (služba ebrary)

Obrázok 3: Osobná „polička na knihy“, kam je možné ukladať knihy, záložky a poznámky (služba *ebrary*)

Na to, aby mohli vydavateľstvá a agregátori e-knihy takýmto spôsobom ponúkať, potrebujú mať k dispozícii kvalitné zdrojové dokumenty vrátane spoľahlivých meta-dát.

Odkiaľ e-knihy pochádzajú

V súčasnej dobe sa už väčšina dokumentov vytvára s pomocou výpočtovej techniky, takže s ich sprístupnením v elektronickej podobe by nemali byť zásadnejšie problémy. Ohliadnuc teraz od rôznych „politických“ záujmov vydavateľstiev a autorov (predovšetkým z pohľadu autorských práv a exkluzivity). Napriek tomu aj „*born-digital*“ dokumenty nie vždy spĺňajú všetky potrebné kritériá pre jednoduché vyhľadanie a prácu s nimi. Niekedy nie je v dokumente zachované originálne formátovanie, chýba interaktívna štruktúra dokumentu (TOC), interaktívne odkazy v texte a pod. Veľmi **dôležité sú tiež meta-dáta** – t. j. štruktúrované bibliografické údaje, ktoré uľahčujú vyhľadávanie a orientáciu v nájdených dokumentoch. Niektoré z týchto údajov môžu byť priamo (nezobrazovanou) súčasťou dokumentu a v profesionálnych databázových službách sa vždy vyskytujú aj ako samostatná jednotka v databáze. Vhodné je, aby takýto záznam obsahoval aj stručný abstrakt a základné kľúčové slová. Všetky tieto vlastnosti a súčasti e-knží dostupných v profesionálnych službách majú na starosti tímy odborných pracovníkov vydavateľstiev a agregátorov.

Okrem „*born-digital*“ dokumentov sa databázy neustále dopĺňajú aj staršími dokumentami – skenuje sa a digitalizuje. V týchto procesoch je dôležitá **kvalita samotného skenovania a následné spracovanie** (vyčistenie, OCR a atď.), aby bol dokument čitateľný a aby bolo

možné pracovať s textom tak, ako sme na to zvyknutí (vyhľadávanie textu, označovanie, kopírovanie a pod.).

Na všetky tieto pravidlá je vhodné myslieť už pri tvorbe vedeckého textu – ideálne už na úrovni autora. V prípade, že si inštitúcia vytvára **vlastný repozitár** (či už interný alebo dostupný verejne), mali by sa editori zaoberať aj otázkami meta-dát a vyhľadateľnosťou dokumentu. Zaradenie takýchto dokumentov do databáz potom bude jednoduchšie a ich využitie vyššie. Niektorí agregátori e-kníh dokonca ponúkajú svoju platformu ako „otvorenú“ a dávajú tak možnosť skutočne na jednom mieste zhromaždiť a sprístupniť nielen zahraničnú odbornú literatúru, ale aj produkciu domovskej inštitúcie, prípadne ďalšie dokumenty s vysporiadaným autorským právom.

Záver

E-knihy sú viac ako čítačky. Na to, aby sa e-knihy mohli stať skutočnou súčasťou vedeckej práce je potrebné omnoho viac. Už pri tvorbe digitálneho dokumentu je potrebné myslieť na jeho určenie. Kvalitné zdrojové dokumenty sa jednoduchšie začleňujú do databáz, kde sú potom ľahšie vyhľadateľné. A pre samotných používateľov je potom **dôležitý komfort práce a nástroje, ktoré mu uľahčujú vedecký text prečítať, pochopiť a ďalej s ním pracovať**. E-čítačky k tomuto komfortu istotne prispievajú a budúcnosť ukáže, čo viac ešte dokážu ponúknuť.

Literatúra a odkazy

HART, M., 2010. *The History and Philosophy of Project Gutenberg*. Project Gutenberg. 08.04.2010, Available from: [http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The History and Philosophy of Project Gutenberg by Michael Hart](http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_History_and_Philosophy_of_Project_Gutenberg_by_Michael_Hart).

MCKIEL, A.M., 2012. *2011 Global Student E-Book Survey*. ebrary, 2012/01 Available from: <http://site.ebrary.com/lib/surveys/docDetail.action?docID=80076107&ppg=8>.

MCKIEL, A.M., 2011. *Download Survey*. ebrary, 2011/12 Available from: <http://site.ebrary.com/lib/surveys/docDetail.action?docID=80076103&ppg=1>.

MCKIEL, A.M., 2008. *2008 Global Student E-Book Survey*. ebrary, 2008 Available from: <http://site.ebrary.com/lib/surveys/docDetail.action?docID=80076106&ppg=1>.

MCKIEL, A.M., 2007. *2007 Global Faculty E-Book Survey*. ebrary, 2007 Available from: <http://site.ebrary.com/lib/surveys/docDetail.action?docID=80076105&ppg=12>.

MCKIEL, A.M., 2007. *2007 Global Librarian E-Book Survey*. ebrary, 2007 Available from: <http://site.ebrary.com/lib/surveys/docDetail.action?docID=80076104&ppg=1>.

ŠANDEROVÁ, J. and MILTOVÁ, A., 2005. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách: Několik zásad pro začátečníky*. Vyd 1 ed. Praha: Sociologické nakladatelství ISBN 80-86429-40-7; 978-80-86429-40-3.

„EBSCO eBooks – Snadné studium, kvalitní věda“

Milovanovic, Marina - Luprich, Jan – Synek, Pavel

EBSCO Publishing

Abstrakt

Článek se zaměřuje na porovnání elektronických knih s tradičními knihami z pohledu uživatele (studenta/vědce) a knihovny samotné. Z pohledu uživatele jsou diskutovány zejména hlavní specifika přístupu, nakolik je nutné mít k dispozici mobilní zařízení pro čtení knih, jakým způsobem si jednotku lze vypůjčit a také jak s ní lze dále pracovat (tvorba poznámek, stahování atd.). Z pohledu knihovny je pak těžištěm pozornosti způsob akvizice a budování fondu. Prostor je kromě trvalé akvizice věnován také modelu předplatného a nastínění problematiky Patron-Driven Acquisition (Čtenářem řízená akvizice).

Abstract

The article deals with comparison of eBooks to traditional printed books from the point of view of a user (student/researcher) and a library itself. In case of user the discussion mainly discusses main specifics of access to the eBooks, requirements for a mobile devices and possibilities of how to borrow a specific title. Brief overview of tools available for the users of eBooks is also provided. From library's point of view the main focus acquisition and possibilities of building library's collection. Besides permanent acquisition another access models are also explained, especially Patron-Driven Acquisition.

Klíčová slova

Acquisition, Akvizice, eBooks, Elektronické knihy, EBSCOhost, Patron-Driven Acquisition, eReaders

Úvod

Již v patnáctém století, kdy Johannes Gutenberg, představil společnosti knihtisk a obhajoval jeho přínos, čelil kritice odpůrců nových technologií a přístupů k šíření informací. V současné době jsme svědky další revoluční změny, a to příchodu elektronické knihy. Ta nyní přispívá k radikální změně v přístupu ke studiu a vědeckému bádání. V čem se liší od knih tradičních a v čem jsou přínosem je tématem tohoto příspěvku.

Společnost EBSCO Publishing, která do povědomí vědecké komunity je zapsána především jako producent a poskytovatel přístupu k více 400 akademickým databázím a vyhledávacího systému EBSCO Discovery Service, do svého portfolia nyní zahrnuje také světově nejobsáhlejší kolekci elektronických knih, jejichž nabídka dnes čítá přes 330 tisíc titulů od téměř 780 vydavatelů z celého světa.

Cheryl LaGuardia z Harvard University Library přirovnává ve své nedávné recenzi uveřejněné v časopise *Library Journal* (únor 2012) službu zprostředkování elektronických knih na rozhraní EBSCOhost díky vysoké flexibilitě a stupni integrace s ostatními knihovními zdroji ke „světlu na konci tunelu pro funkční, akademickou rešerši v e-knihách.“ [LAGUARDIA, 2012].

Obsah versus forma

Narozdíl od tradičních tištěných knih se u elektronické knihy nejedná pouze o obsah knihy, ale také o formu jejího zpřístupnění uživateli. Právě forma zpřístupnění výrazně ovlivňuje využívání elektronických knih. V případě elektronických knih z portfolia EBSCO Publishing uživatel

vyhledává tituly na intuitivní vyhledávací platformě EBSCOhost. To skýtá hned několik výhod pro efektivní akademickou rešerši. Níže uvádíme dvě nejzásadnější:

- 1) Elektronické knihy jsou vyhledávány na stejné platformě jako odborné databáze dostupné v dané knihovně. Lze tedy při vyhledávání zahrnout jak katalog elektronických knih, tak také databáze odborných článků pomocí **jediného vyhledávacího pole**. Nalezené knihy se pak společně s odbornými články mohou zobrazovat integrovaně v jediném seznamu výsledků řazených dle relevance na základě využívání sofistikovaného algoritmu pro její výpočet.
- 2) **Intuitivní prostředí** – platforma EBSCOhost je intuitivním rozhraním, které nabízí jednoduché vyhledávání začínajícímu uživateli a zároveň poskytuje pokročilé nástroje ve formě limiterů a faset (například omezení dle data vydání atp.) pro bližší specifikování vyhledávaného tématu. Uvítací stránka prostřední EBSCOhost nabízí uživateli snadný výběr mezi hlavními tématy pokrytými fondem dané knihovny (viz Obrázek 1).

V souvislosti s elektronickými knihami někteří odpůrci argumentují, že elektronické knihy vyžadují specializované zařízení. V případě titulů dostupných na platformě EBSCOhost **není** specializované mobilní zařízení nutnou podmínkou. Plnohodnotně lze přistupovat k plnému textu online (viz Obrázek 2) prostřednictvím počítače, eventuálně tisknout požadované části textu a ty pak uchovat pro vlastní potřebu. Naráz **lze během jednoho přihlášení tisknout až 60 stran**, což poskytuje čtenáři dostatečný prostor k tomu, aby měl k dispozici potřebnou část knihy pro své bádání/studium.

Pokud uživatel přistupuje k elektronické knize na počítači online, má možnost díky platformě EBSCOhost v rámci vlastní personalizovatelné schránky My EBSCOhost jednoduše vytvářet poznámky ke knize a ty nadále uchovat nebo vytisknout. Díky již zmíněné platformě EBSCOhost je každá vytvořená poznámka automaticky asociována ke konkrétní stránce v knize, což opět zejména při studiu a bádání napomáhá čtenáři v jednodušší orientaci v knize při zpětném procházení poznámek.

Samozřejmostí je dnes již v souvislosti s elektronickými dokumenty možnost **vyhledávání v plném textu** knihy. Tato funkce je uživateli dostupná jak online přímo v rozhraní EBSCOhost, tak také po stažení titulu do počítače. Vyhledávání v plném textu je navíc prováděno také již v okamžiku samotného vyhledávání mezi ostatními publikacemi, případně databázemi odborných článků. Díky tomu docílí uživatel mnohem vyšší efektivity při vyhledávání a také cenné časové úspory.

Právě vyhledávání v plném textu je další faktorem, který velkou měrou podporuje využití elektronických knih zvláště v oblasti odborné literatury, kde narozdíl od tradiční knihy neprobíhá čtení lineárně. Uživatel se naopak setkává s problémem, kdy je nutné najít konkrétní část textu v rámci většinou několikasetstránkových dokumentů. Možnost vyhledat konkrétní pasáž během několika vteřin tak v závěrečném součtu pozitiv a negativ umožní zrychlit a zefektivnit bádání ve elektronických knihách.

Nové vyhledávání | Dictionary | eBooks

Přihlásit se
Složka
Předvolby
Jazyky
Nové funkce!
Nápověda

Vyhledávání v: eBook Collection (EBSCOhost) | Vybírejte databáze

Hledání
Vymazat

Základní vyhledávání | Rozšířené vyhledávání | Vizualní vyhledávání | Historie hledání

Centrum vedecko-technických informací SR

eBook Collection

Procházet podle kategorie

Podnikání a ekonomika
Informatika
Inženýrství a technologie
Zdraví a medicína
Matematika
Politické vědy
Věda
Společenské vědy

Poslední přidané

Silicon Photonics for Telecommunications
by Jalali, B.

Fuel Cells: Problems and Solutions
by Bagot-Clark, V. S.

The Structure of Biological Membranes
by Yeagle, Philip

Foundation Mathematics for Engineers
by Riley, K. F.

Snadnější a rychlejší stahování eKnih
Prohlédněte si naši knihovnu, přeneste si eKnihy do svého přenosného zařízení nebo si je ihned přečtěte pomocí naší webové čtečky.

Další informace »

Uváděné eKnihy

Věda

International Review of Cytology
by Jeon, Kwang W.

Origins and Evolution of Life
by Gargaud, Muriel

Encyclopedia of Human Body Systems
by McDowell, Julie

Plant Biochemistry
by Heldt, Hans-Walter

Obrázek 1 - Ukázka intuitivního rozhraní EBSCO eBooks

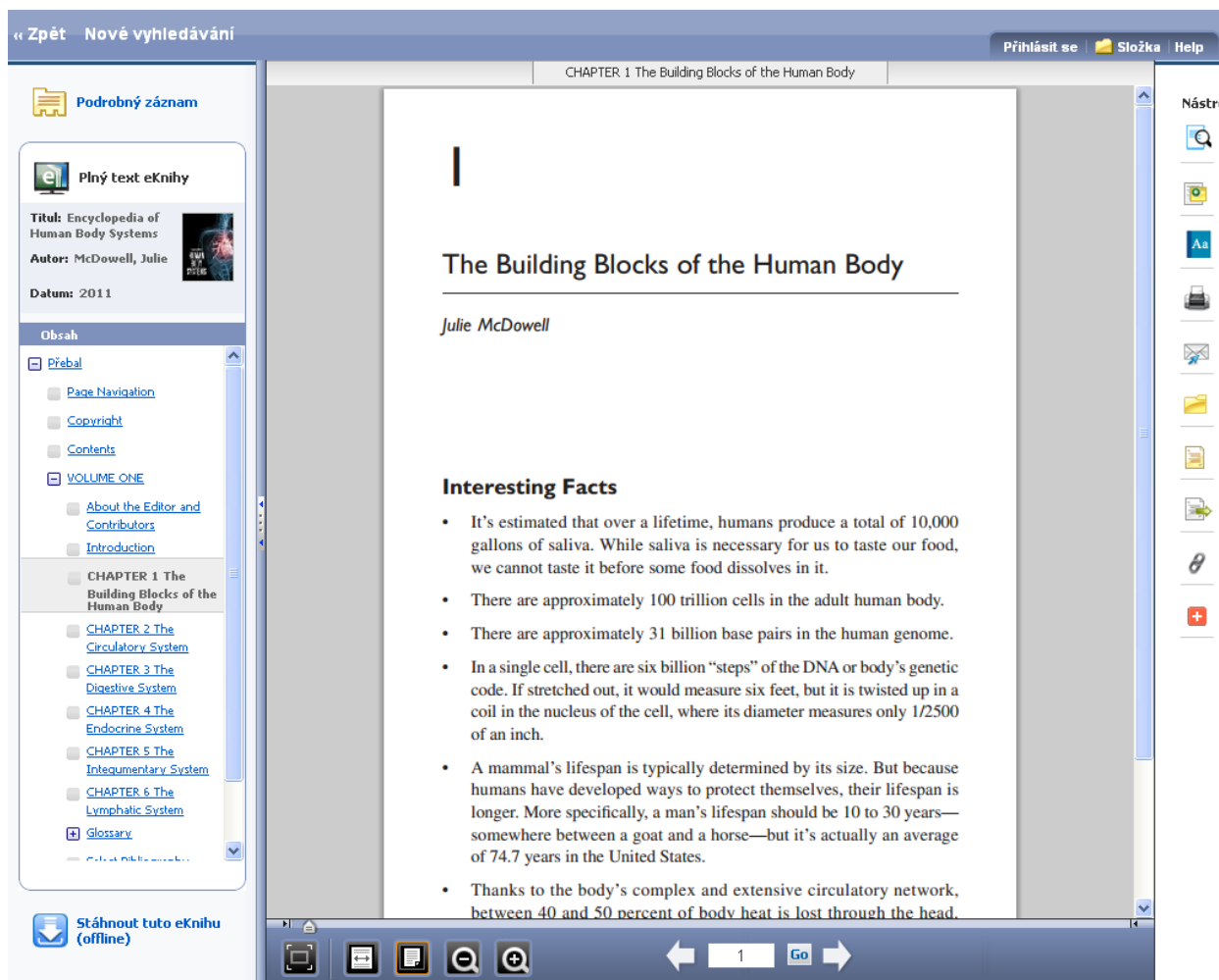
Přístup k elektronickým knihám bez připojení k internetu

Nutný přístup k internetu může i v současnosti být omezujícím faktorem, například hodlá-li čtenář při čtení cestovat. Také z tohoto důvodu nabízí platforma EBSCOhost jednoduchou možnost stahování elektronických knih do tzv. offline režimu, čímž se přibližuje klasické výpůjčce v tradiční knihovně. Uživatel jednoduše zvolí možnost pro stažení titulu. Po autentizaci (formou přihlášení ke schránce My EBSCOhost) může titul stáhnout do svého počítače či laptopu. Kniha je pak dostupná po dobu předem stanovené výpůjční lhůty.

Pro větší komfort v rozhraní EBSCOhost umožňuje také, aby si každý čtenář **svobodně zvolil délku výpůjčky u každé jednotky** (maximální délku stanovuje knihovna). To souvisí hned s dalším faktorem, jež zásadně ovlivňuje postavení elektronických knih ve společnosti. U tradičních knihoven je omezením vrácení knihy zpět na pobočku, když se čtenář v případě cestování dostává do problému vrácení knihy včas. Přesáhne-li dobu výpůjčky, začíná zpravidla knihovna účtovat poplatek za zpoždění. U elektronických knih se uživatel nijak nemusí stresovat s vrácením elektronické knihy. Stejně, jako lze titul stáhnout přes vzdálený přístup (pokud knihovna podporuje tuto možnost), aniž by tedy uživatel fyzicky navštívil knihovnu, vrácení probíhá opět bez nutnosti navštěvovat pobočku knihovny. Vrácení dokonce probíhá bez nutnosti připojení k internetu.

77

Každá elektronická kniha, která je stažena z platformy EBSCOhost, je opatřena **údajem o expiraci**. Jakmile uživatel zvolí délku výpůjčky, termín expirace se uloží do stahovaného souboru. Po vypršení lhůty pro výpůjčku kniha automaticky sama expiruje (v počítači uživatele se zpřístupní) a ve stejný okamžik je zpřístupněna ostatním uživatelům knihovny. Tento fakt výrazně podporuje mobilitu čtenářů při využívání služeb knihovny.

Obrázek 2 - Ukázka rozhraní při zobrazení plného textu včetně možnosti procházení jednotlivých kapitol (panel po levé straně)

Mobilita uživatele elektronických knih

Jak již bylo uvedeno výše v textu, další mobilní zařízení není nutnou podmínkou pro čtení elektronických knih. Na druhou stranu se jedná o funkci, kterou vítá mnoho uživatelů. V současné době, kdy je člověk obklopen technikou ze všech stran, je již častým společníkem každodenního života tablet, elektronická čtečka nebo chytrý mobilní telefon. Tato zařízení, jsou-li kompatibilní s technologií Digital Rights Management (na níž je stahování elektronických knih z platformy EBSCOhost založeno), mohou být nosičem elektronických knih. Každý uživatel má tak možnost kromě čtení plného textu v počítači/laptopu také **překopírovat titul do podobného mobilního zařízení**. Výsledkem pak je, že fakticky jediná vypůjčená jednotka se nachází ve více zařízeních stejného uživatele, kde může být využívána. Zmíněná expirační doba pak zůstává pro všechny kopie této jednotky stejná.

Mezi kompatibilní zařízení patří například iPhone, iPad, zařízení s operačním systémem Android nebo čtečky Nook, Sony Reader, nový Kindle aj.

Knihovna a možnosti akvizice

S akvizicí elektronických knih, nepočítáme-li snížení nároků na pracovníky výpůjčních služeb a prostory pro jejich skladování (v případě tradičních tištěných knih je nutné umisťovat jednotky do regálů, při výpůjčkách jsou potřeba pracovníci výpůjčního protokolu, kteří jednotku načtou do systému, atd.) přináší i další výhody.

Budeme-li i nyní porovnávat s tradiční knihovnou, u tištěných knih je nutné počítat s odpisem jednotek poničených dlouhodobým užíváním. Elektronické knihy na platformě EBSCOhost jsou oproti tomu v případě klasické trvalé akvizice majetkem knihovny „navždy“ bez omezení. Digitální soubor není kopírováním poškozován a navíc na základě smluvních ujednání s vydavateli mohou být skrze EBSCO elektronické knihy vypůjčeny **bez omezení počtu výpůjček** (oproti jiným vydavatelům a zprostředkovatelům elektronických knih).

Stejně jako v tradiční knihovně lze pořizovat jednotky, které jsou potřeba pouze dočasně, formou meziknihovní výpůjční služby, společnost EBSCO nabízí analogickou službu a to „dočasnou výpůjčku“. Jedná se o možnost pořídit požadovaný titul za zlomek jeho běžné ceny, jež bude čtenářům plnohodnotně zpřístupněn po předem určenou dobu. Po jejím uplynutí je titul opět odstraněn z profilu knihovny.

Nejvýznamnějším způsobem akvizice, jež má knihovna k dispozici je tzv. **Patron-Driven Acquisition** (Čtenářem řízená akvizice), způsob, který v tradiční knihovně není příliš známý. Smysl tkví v tom, že knihovníci předpřipraví seznam titulů, které dle jejich odborného úsudku mohou být zajímavé pro jejich čtenáře. V okamžiku zpřístupnění všech těchto titulů v rozhraní EBSCOhost dané knihovny však nejsou tituly ještě zakoupeny. Každý čtenář je může vyhledávat, zobrazovat a jinak plnohodnotně využívat. Teprve v okamžiku, kdy je systémem rozeznáno „smysluplné“ využití konkrétního titulu, proběhne jeho akvizice. Tímto způsobem probíhá čtenářem řízená akvizice až do doby, kdy je vyčerpán knihovnou stanovený rozpočet na tento způsob akvizice.

Výše zmíněné „smysluplné“ využití je definováno následovně:

- Čtenář pročítá plný text elektronické knihy po více než 10 minut během jednoho přihlášení
- Čtenář prolistuje více než 10 stran plného textu dané jednotky během jednoho přihlášení
- Čtenář vytiskne jakoukoliv část plného textu jednotky
- Čtenář odešle e-mailem jakoukoliv část plného textu jednotky
- Čtenář stáhne do počítače jakoukoliv část plného textu jednotky

Aniž by si tedy čtenáři byli vědomi probíhající akvizice založené na tomto modelu, rozhodují o tom, jaké tituly jsou knihovnou trvale zakoupeny. Na tomto modelu založená akvizice pak může knihovně přinést mnohem vyšší flexibilitu při budování fondů pro své čtenáře a umožní jí daleko flexibilněji nakládat s rozpočtem určeným k akvizici.

V neposlední řadě může knihovna také budovat své fondy na bázi časově omezeného (ročního) **předplatného k určité kolekci**. Ačkoliv se nejedná o trvalou akvizici, především vědecké instituce mohou profitovat z tohoto způsobu, jelikož knihovna může tímto způsobem každý rok měnit složení svého fondu a zprostředkovávat svým čtenářem vždy tu nejaktuálnější dostupnou literaturu. EBSCO Publishing knihovnám poskytuje přístup do světové nejobsáhlejší kolekce e-knih – **Academic eBook Subscription Collection**, čítající v tuto chvíli přes 83 000 e-knih, a to ryze akademického charakteru (nikoliv volně dostupného charakteru).

Hovoříme-li o budování fondů, zajímavě je řešen také problém zvolení počtu jednotek konkrétního titulu pro akvizici. Knihovník v případě tištěné knihy volí klasicky dle počtu fyzických jednotek. Jelikož u elektronických knih se jedná o digitální soubory, jež jsou teoreticky nehmotné, je **počet jednotek stanoven licencí a počtem uživatelů**, kterým může být titul simultánně zpřístupněn (online či ke stažení). Omezení na počet uživatelů pak rovněž vychází vstříc knihovně a nabízí následující možnosti:

- Licence pro 1 simultánního uživatele
- Licence pro 3 simultánní uživatele
- Licence pro neomezený počet simultánních uživatelů

V případě pořízení titulu v licenci pro jednoho simultánního uživatele má pouze jeden uživatel v daný moment možnost pročitat plný text konkrétní knihy nebo vyžádat její stažení (vypůjčení) pro přístup offline. V případě dalších dvou licencí je pak zpřístupnění titulu řešeno analogicky.

Závěrem

V tomto příspěvku jsme naznačili hlavní faktory ovlivňující postavení elektronických knih v knihovnách současnosti při porovnání s tradičními tištěnými tituly. V případě vědecké a studijní literatury bylo poukázáno na faktory, které jednoznačně hovoří pro elektronickou formu knihy, a to jak z pohledu uživatele a možností, jak přistupovat k plnému textu, tak také z pohledu knihovny. Různé možnosti akvizice poskytují knihovně možnost mnohem efektivněji nakládat se svým rozpočtem a poskytovat uživatelům kvalitnější literaturu s rozmanitějšími a kvalitnějšími možnostmi přístupu. Ovšem teprve během několika následujících let budeme svědky zvykání a sžívání uživatelů s novým formátem, ve kterém se k nim vědecká a studijní literatura dostává. Čas a především uživatelé knihoven sami prověří a ukáží, jak velké zjednodušení a zvýšení efektivity studia a vědeckého bádání elektronické knihy přinášejí.

Bibliografické odkazy

1. LAGUARDIA, Cheryl. Ereviews: eBooks on EBSCOhost. Library Journal [online]. Posl. akt. 2012-02-19 [cit. 2012-07-22]. ISSN 0363-0277. Dostupné na [www: http://reviews.libraryjournal.com/2012/02/reference/ebooks-on-ebscobhost-2/](http://reviews.libraryjournal.com/2012/02/reference/ebooks-on-ebscobhost-2/).